

ปีที่ 20 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2566)
Volume 20, Issue 2 (Jul - Dec 2023)

ISSN 1685-2494 (Print)
ISSN 2821-9384 (Online)

วารสารสหวิทยาการ

Journal of Integrated Sciences

ปีที่ 20 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2566)

Volume 20, Issue 2 (Jul – Dec 2023)

ISSN: 1685-2494 (Print)

ISSN: 2821-9384 (Online)

เจ้าของ: วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บรรณาธิการ: ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ยิ่งลักษณ์ กาญจนฤกษ์

ผู้ช่วยบรรณาธิการ: รองศาสตราจารย์ ดร.ภาคภูมิ ทิพคุณ

กองบรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เสาวณี ชินนาลอง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พีรพล เจตโรจนานนท์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ดำรงพล อินทร์จันทร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อารียา โอปิเตียกู

อาจารย์ ดลวัฒน์ บัวประดิษฐ์

รองศาสตราจารย์ ดร.จุฬณี ตันตกุลนันท์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วาสนา ละอองปลิว

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุมิตา สุภากรณ์

สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

คณะบริหารการพัฒนาลิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เลขานุการวารสาร

ณิศาชล ศักดิ์วินิช

หฤทัยรัตน์ ศรีจันทร์ขำ

วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ออกแบบปก

ณิศาชล ศักดิ์วินิช

ข้อมูลทางบรรณานุกรม

สหวิทยาการ: ยิ่งลักษณ์ กาญจนฤกษ์, (บรรณาธิการ)

วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2566

ติดต่อกองบรรณาธิการ

นิศาชล ศักดิ์วินิจล
หฤทัยรัตน์ ศรีจันทร์ขำ
กองบรรณาธิการวารสารสหวิทยาการ
วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
เลขที่ 2 ถนนพระจันทร์ แขวงพระบรมมหาราชวัง
เขตพระนคร จังหวัดกรุงเทพฯ 10200

email: ci.journal@tu.ac.th

โทรศัพท์ 02-613-2841 (ท่าพระจันทร์)

โทรศัพท์ 02-564-4441-79 ต่อ 6813 (ศูนย์รังสิต)

ส่งบทความเพื่อขอลงตีพิมพ์ในวารสารสหวิทยาการผ่านระบบ ThaiJO ได้ที่
https://so06.tci-thaijo.org/index.php/citujournal?fbclid=IwAR1WmXOVgZ2LYqWuXCXEZtzzMnviY-ZN_C_MaPn0ENkyqvD0T-D1AeZvBu2M

บทความที่ต้นฉบับ ข้อคิดเห็น ภาพที่ปรากฏ ในวารสารเล่มนี้
เป็นความคิดเห็นส่วนตัวของผู้เขียน
บรรณาธิการและกองบรรณาธิการ ไม่จำเป็นต้องเห็นพ้องด้วย
และไม่ถือเป็นความรับผิดชอบ
ลิขสิทธิ์เป็นของผู้เขียน และวิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
การตีพิมพ์จะต้องได้รับอนุญาตจากผู้เขียน
และวิทยาลัยสหวิทยาการโดยตรงและเป็นลายลักษณ์อักษร

● วัตถุประสงค์ของวารสาร

วารสารสหวิทยาการเป็นวารสารที่มุ่งนำเสนอองค์ความรู้ในหลายสาขาวิชาเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นทั้งในและต่างประเทศในแต่ละห้วงเวลานับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้งยังตระหนักถึงปรากฏการณ์ทางสังคมในโลกปัจจุบันได้ทวีความซับซ้อนขึ้นทุกขณะ การทำความเข้าใจโลกหรือปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นด้วยมุมมองแบบเชิงเดียวอาจไม่เพียงพออีกต่อไป ดังนั้น วารสารสหวิทยาการจึงเปิดพื้นที่ให้นักวิชาการในหลายสาขาความรู้ได้มีโอกาสแบ่งปันข้อมูล ความคิดและจุดยืนของตนต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเพื่อร่วมกันสร้างสรรค์และพัฒนาความรู้ทางวิชาการและงานวิจัยทางด้านสหวิทยาการ ซึ่งวารสารมีกำหนดออกปีละ 2 ฉบับ คือ ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน) และฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม)

อนึ่ง วารสารฯ ได้จัดทำขึ้นเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนอาจารย์ นักวิชาการ นักวิจัย และนักศึกษา ตลอดจนผู้สนใจทั่วไปในการเผยแพร่ผลงานวิชาการด้านสหวิทยาการทางสังคมศาสตร์ และสร้างเครือข่ายทางวิชาการกับสถาบันการศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

● ประเภทของผลงานวิชาการที่จะรับตีพิมพ์

1. บทความวิชาการ (Academic Article)
2. บทความวิจัย (Research Article)

● ขอบเขตของสาขาวิชาที่เปิดรับ

วารสารสหวิทยาการเปิดรับบทความด้านสังคมศาสตร์และด้านสหวิทยาการที่เกี่ยวข้องกับรัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา ประวัติศาสตร์ สังคมสงเคราะห์ นิเทศศาสตร์ การศึกษา และสังคมศาสตร์สาขาอื่น ๆ

● กำหนดการออกวารสาร

วารสารสหวิทยาการของวิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีกำหนดออกปีละ 2 ฉบับ คือ ฉบับที่ 1 ระหว่างเดือนมกราคม-เดือนมิถุนายน และฉบับที่ 2 ระหว่างเดือนกรกฎาคม-เดือนธันวาคม

● ข้อกำหนดและการพิจารณาผลงานวิชาการเพื่อลงตีพิมพ์ในวารสาร

1. ผลงานวิชาการที่รับพิมพ์ในวารสารนี้ต้องไม่เคยเผยแพร่ในวารสาร รายงานหรือสิ่งพิมพ์อื่นใดมาก่อน ยกเว้นเป็นผลงานที่ได้นำเสนอในการประชุมทางวิชาการแบบไม่มีเรื่องเดิม
2. ผู้เขียนบทความต้องเขียนบทความตามรูปแบบที่กำหนดไว้ในส่วน “คำแนะนำสำหรับผู้เขียน”
3. ผลงานวิชาการที่ส่งมาเพื่อพิจารณาตีพิมพ์สามารถเขียนเป็นภาษาไทยหรือภาษาอังกฤษ แต่ผลงานดังกล่าวต้องมีบทคัดย่อทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

4. บทความทุกบทความจะต้องผ่านการพิจารณาโดยผู้ทรงคุณวุฒิที่เชี่ยวชาญอย่างน้อย 3 ท่าน โดยผู้ทรงคุณวุฒิและผู้แต่งไม่ทราบชื่อกันและกัน (double-blind review) ทั้งนี้บทความจะต้องได้รับผลการประเมินว่า “ผ่านการพิจารณา” จากผู้ทรงคุณวุฒิอย่างน้อย 2 ท่าน

5. กรณีที่ผู้ส่งผลงานวิชาการไม่สามารถปรับหรือแก้ไขตามผลการประเมินจากผู้ประเมินบทความให้แล้วเสร็จในเวลาที่กำหนด กองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิ์พิจารณายกเลิกกระบวนการเพื่อการตีพิมพ์

● การส่งบทความเพื่อตีพิมพ์และการแจ้งยกเลิกหรือถอนบทความ

1. ผู้ที่ประสงค์ที่จะส่งบทความเพื่อขอตีพิมพ์ในวารสารสหวิทยาการสามารถส่งผ่านระบบ ThaiJO ได้ที่ https://so06.tci-thaijo.org/index.php/citujournal?fbclid=IwAR1WmXOVgZ2LYqWuXCXEZtzzMnviY-ZN_CMaPn0ENkyqvD0T-D1AeZvBu2M
2. การยกเลิกบทความ หรือการถอนบทความ มีรายละเอียดดังนี้
 - การยกเลิกบทความคือ การเพิกถอนบทความก่อนที่จะมีการตีพิมพ์เผยแพร่
 - การถอนบทความคือ การถอนบทความที่ดำเนินการตีพิมพ์และเผยแพร่เรียบร้อยแล้ว
 - ในกรณีการยกเลิกบทความ หรือการถอนบทความสามารถติดต่อกองบรรณาธิการได้ที่
Email: ci.journal@tu.ac.th

บทบรรณาธิการ

Editorial

วารสารสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีที่ 20 ฉบับที่ 2 ส่งท้ายปี พ.ศ. 2566 ด้วยบทความ 4 บทความ บทความแรก เรื่อง “เจนตรีพีเคชั่น: ความหมาย รูปแบบ จากโลกตะวันตกสู่โลกตะวันออก” นำเสนอปัญหา ปัจจัยมูลเหตุ รูปแบบ และลักษณะของปรากฏการณ์เจนตรีพีเคชั่น เปรียบเทียบระหว่างประเทศโลกตะวันตก และประเทศในกลุ่มเอเชียรวมทั้งประเทศไทยในสามยุคสมัยคือในช่วงปีแรก ค.ศ.1960 – 1970 ช่วงที่สองปี ค.ศ. 1970 – 1990 ยุคสมัยที่สามช่วงปี ค.ศ. 1990 – ปัจจุบัน โดยเจนตรีพีเคชั่นถูกมองและใช้เป็นเครื่องมือในการอธิบายในแง่มุมที่แตกต่างกันในแต่ละยุคสมัย บทความที่สอง เรื่อง “การประเมินการทำงานแอดโจสท์ในบริบทอุตสาหกรรม 4.0 กรณีศึกษาอุตสาหกรรมการผลิต” เป็นการนำเสนอการใช้แนวทางการทำงานแบบแอดโจสท์มาประยุกต์ใช้ในอุตสาหกรรม โดยอธิบายถึงลักษณะวุฒิภาวะ ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคขององค์กรในการประยุกต์ใช้ แนวทางการทำงานดังกล่าว บทความที่สามเป็นการวิพากษ์นโยบายการพัฒนาอย่างยั่งยืนของประเทศไทยทางด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจ ในช่วงที่มีการแพร่ระบาดของเชื้อโคโรนาไวรัส ภายใต้ชื่อเรื่อง “ความสอดคล้องของนโยบายประเทศไทยต่อแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนในช่วงการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด 19” ส่วนบทความสุดท้ายเรื่อง “อาหารสามัญ: วัฒนธรรมอาหารและการกินของชาวไทยเชื้อสายเวียดนาม อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย” นำเสนอการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมอาหารของชาวไทยเชื้อสายเวียดนามที่อยู่อาศัยในจังหวัดหนองคายถึงมิติแง่มุมต่าง ๆ เช่น รสชาติ วัตถุดิบ การปรุง การบริโภค และการจัดวางพื้นที่ของโต๊ะอาหาร

กองบรรณาธิการวารสารสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่า วารสารฉบับนี้จะเป็นประโยชน์ต่อผู้อ่านทุกท่าน และขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานของวารสารฯ ฉบับนี้ รวมทั้งขอขอบคุณท่านผู้อ่านที่ได้ให้ความสนใจติดตามวารสารฯ และหากท่านมีข้อเสนอแนะ ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมเพื่อการปรับปรุงวารสารให้มีคุณภาพยิ่งขึ้นไปทางกองบรรณาธิการยินดีเป็นอย่างยิ่ง

ยิ่งลักษณ์ กาญจนฤกษ์

บรรณาธิการ

สารบัญ

Content

บทที่ 1

หน้า 7

เจน트리ฟิเคชัน: ความหมาย รูปแบบ จากโลกตะวันตกสู่โลกตะวันออก

Gentrification: Definition and Typology from the Global West to the Global East

พุทธิชาติ รัตนวงศ์

Phuttachart Rattanawong

ลิขิต กิตติศักดิ์นันท์

Likit Kittisakdinan

ต้นข้าว ปาณินท์

Tonkao Panin

บทที่ 2

หน้า 31

การประเมินการทำงานแอไจล์ในบริบทอุตสาหกรรม 4.0

กรณีศึกษาอุตสาหกรรมการผลิต

Assessment of agile in industry 4.0: case study of manufacturing industry

กฤษณ์ ปัทมะโรจน์

Krit Pattamaroj

นภดล ร่มโพธิ์

Nopadol Rompho

บทที่ 3

หน้า 46

ความสอดคล้องของนโยบายประเทศไทยต่อแนวทางการพัฒนา

ที่ยั่งยืนในช่วงการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด 19

Consistency of Thailand's policies from a sustainable development (SDG) perspective during the COVID-19 pandemic.

ปิยชัย นาคอ่อน

Piyachai Nakon

บทที่ 4

หน้า 61

อาหารสามัญ: วัฒนธรรมอาหาร และการกินของชาวไทยเชื้อสายเวียดนาม

อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย

Regular Meals: Food Culture and Eating of Vietnamese Thais in Tha Bo District, Nong Khai Province

ทุดิยาภรณ์ ภูมิดอนมิ่ง

Tutiyaphorn Poomdonming

1

เจน트리ฟิเคชัน :

ความหมาย รูปแบบ จากโลกตะวันตก
สู่โลกตะวันออก

Gentrification: Definitions and Typology
from the Global West to the Global East

▶ พุทธชาติ รัตน์วงศ์ ^{1*}

Phuttachart Rattanawong

▶ ลิขิต กิตติศักดิ์นันท์ ²

Likit Kittisakdinan

▶ ต้นข้าว ปาณินท์ ²

Tonkao Panin

รับบทความ 29 ตุลาคม 2565
แก้ไขบทความ 28 พฤศจิกายน 2566
ตอบรับบทความ 15 ธันวาคม 2566

- 1 นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
31 ถนนหน้าพระลาน แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร 10200
- 2 ภาควิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
31 ถนนหน้าพระลาน แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร 10200

* Corresponding author e-mail: RATTANAWONG_P2@su.ac.th

ระยะเวลากว่าครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา ปรากฏการณ์เจนตริฟิเคชั่น ไม่เพียงแต่จะจำกัดอยู่แค่เมืองใหญ่ในยุโรปและอเมริกาเหนือ แต่เจนตริฟิเคชั่นถูกมองว่าเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสถานที่ต่าง ๆ มากมายทั่วโลก ผลกระทบมีทั้งด้านบวกและด้านลบ ปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์เจนตริฟิเคชั่น คือ การเข้าถือครองพื้นที่ในเขตชุมชนเมือง หรือการเปลี่ยนมือของอาคารและที่ดินที่ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพให้กับย่านที่พักอาศัย ทำให้มีการผลักดันกลุ่มเดิมออกด้วยทุน หรือมิติทางชนชั้น รวมถึงการพัฒนาในเชิงนโยบายที่เกิดขึ้นในพื้นที่ย่านพักอาศัย บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหมายและรูปแบบปรากฏการณ์เจนตริฟิเคชั่นที่เกิดขึ้น ปรากฏการณ์เจนตริฟิเคชั่นนั้นสามารถแบ่งได้เป็น 3 ยุคสมัย โดยยุคแรกเกิดขึ้นในช่วง ปี ค.ศ.1960-1970 เจนตริฟิเคชั่นถูกมองว่าเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่ทำให้เกิดการย้ายถิ่น มีการต่อสู้กันระหว่างชนชั้นแรงงานและชนชั้นกลาง ยุคสมัยที่สองช่วงปี 1970-1990 เจนตริฟิเคชั่นถูกใช้เป็นเครื่องมือในการอธิบายการฟื้นฟูและพัฒนาเมืองที่เสื่อมโทรม กระทั่งถึงยุคสมัยที่สามช่วงปี ค.ศ. 1990-ปัจจุบัน พบว่าคำดังกล่าวมักใช้เป็นเครื่องมือในอธิบายการพัฒนาโครงการอสังหาริมทรัพย์สร้างใหม่ขนาดใหญ่ในเมืองชั้นใน การพัฒนาความสวยงามของพื้นที่สำหรับตอบสนองการท่องเที่ยวซึ่งขับเคลื่อนโดยอุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ ภายใต้วาทกรรม “ความสวยงาม” และมีการขยายความหมายของเจนตริฟิเคชั่นในบริบทที่มีความสัมพันธ์กับด้านอื่น ๆ เพิ่มมากขึ้นในปัจจุบัน โดยสรุปแล้ว บทความนี้ต้องการเสนอแนะว่ากรีนเจนตริฟิเคชั่น และเฮอริเทจเจนตริฟิเคชั่นเป็นแนวทางที่ควรศึกษาและนำมาปรับใช้กับย่านชุมชนในประเทศเพื่อหลีกเลี่ยงและลดผลกระทบจากปรากฏการณ์เจนตริฟิเคชั่น อีกทั้งควรพิจารณาความเข้าใจร่วมกันของคำว่า “เจนตริฟิเคชั่น” และการนำไปใช้ในประเทศไทย รวมถึงการวิจัยเพิ่มเติมนั้นควรให้ความสำคัญกับประเด็นความขัดแย้งทางชนชั้น การย้ายถิ่นที่และผู้คนที่ได้รับผลกระทบจากปรากฏการณ์ดังกล่าว เพื่อที่จะทำให้แน่ใจได้ว่าความหมายของคำจะไม่สูญหายหรือถูกกลืนกินภายใต้สำนวน เช่น การฟื้นฟูเมือง ความทันสมัย การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ความสวยงาม และการอนุรักษ์

คำสำคัญ: เจนตริฟิเคชั่น การย้ายถิ่นที่ การฟื้นฟูเมือง กรีนเจนตริฟิเคชั่น เฮอริเทจเจนตริฟิเคชั่น

Gentrification is a phenomenon that has occurred in many locations around the world; the effects can be both positive and negative. One factor that causes gentrification is the acquisition of land or buildings in urban areas. This can create physical and social changes to residential neighborhoods by effectively pushing out the existing residents to accommodate the more affluent developments on the basis of wealth, capital or class including policy developments. This article aims to study the definition and typology of the gentrification phenomena. The gentrification phenomena can be divided into three periods. From the 1960s to the 1970s, gentrification was seen as a social phenomenon that led to displacement; a struggle between the working class and higher classes. In the Second wave, 1970-1990, gentrification is used to describe the regeneration and development of deteriorating/declining cities. The Third wave, 1990-present, finds that the term is generally used to describe the development of large-scale new real estate projects in the inner cities. The purpose of these projects is to develop the aesthetics of tourism-responsive areas perhaps driven by neoliberal views of “Beauty”. The definition of gentrification has now been expanded to other aspects. In conclusion, this paper suggests that green gentrification and heritage gentrification are guidelines that should be studied and applied to neighborhoods to avoid and reduce the effects of the negative connotations of the common understanding of the term “Gentrification”. It also suggests its implementation in Thailand; (as well as further research), should focus on the issue of Class struggle, the displacement of people and the effects on people affected by the phenomena.

Keywords: Gentrification, Displacement, Green gentrification, Heritage gentrification

บทนำ

เนื่องจากปรากฏการณ์ “เจน트리ฟิเคชัน” ซึ่งเขียนเป็นภาษาอังกฤษตรงตัวคือ “Gentrification” ยังไม่มีคำแปลไทยที่เหมาะสม ดังนั้นจึงควรใช้คำทับศัพท์ โดยที่การศึกษาปรากฏการณ์เจน트리ฟิเคชันมีการศึกษามาตั้งแต่ปี 1964 ไม่ได้ถือเป็นเรื่องใหม่แต่อย่างใดในสังคมโดยเฉพาะโลกตะวันตก (มนสิชา เพชรานนท์, 2553) การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ สภาพแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นทั้ง 3 ด้านนี้ในเมืองใหญ่ ๆ ในยุโรป และสหรัฐอเมริกา ตรงตามหลักการของเสรีนิยมใหม่ แต่ส่งผลกระทบต่อลักษณะทางกายภาพและลักษณะทางสังคมของชุมชน และย่านที่เปลี่ยนแปลงในเมืองเหล่านั้น การศึกษาเจน트리ฟิเคชันเริ่มมีแนวโน้มที่ได้รับความสนใจมากขึ้นในช่วงต้นทศวรรษ 1990 นี้เอง สำหรับประเทศไทยเริ่มมีการศึกษาอย่างจริงจังเมื่อ 2 ทศวรรษที่ผ่านมา ปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์เจน트리ฟิเคชัน คือ การเข้าถือครองพื้นที่ในเขตชุมชนเมือง หรือการเปลี่ยนมือของอาคารและที่ดินได้สร้างความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพให้กับย่านพักอาศัย โดยการผลักดันกลุ่มเดิมออกด้วยทุน หรือความเหลื่อมล้ำทางชนชั้นเป็นตัวกำหนด รวมถึงการพัฒนาในเชิงนโยบายที่เกิดขึ้นในพื้นที่ย่านพักอาศัย ในปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้นในหลายพื้นที่ของหลายเมือง และกำลังมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น และอาจรวมไปถึงเกิดขึ้นกับสังคมชนบทที่กำลังพัฒนาด้วย สิ่งที่เกิดขึ้นเป็นปรากฏการณ์ความเปลี่ยนแปลงในสังคมยุคใหม่ ที่เรียกว่าปรากฏการณ์ “เจนตรีฟิเคชัน” หรือปรากฏการณ์ที่ย่านชุมชนหรือย่านพักอาศัยถูกปรับเปลี่ยน แทนที่ด้วยรูปแบบของการจัดการพื้นที่ใหม่ โดยเฉพาะในเมืองที่กำลังเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ จะพบปรากฏการณ์เจนตรีฟิเคชัน ในปริมาณที่สูง ซึ่งส่งผลกระทบต่อรูปแบบการดำรงชีวิตของคนในย่านชุมชนบางกลุ่มที่มีสถานภาพด้อยกว่า บ้านพักอาศัย และพื้นที่ในหลายพื้นที่ถูกปรับเปลี่ยนด้วยโครงการการฟื้นฟูเมือง เหตุผลของการพัฒนาและการปรับปรุงอาจเชื่อมโยงกับบริบททางเศรษฐกิจในด้านต่าง ๆ การเข้ามาของปรากฏการณ์เจนตรีฟิเคชัน มีผลทั้งการปรับปรุงให้ดีขึ้นไปจนถึงการรื้อถอนทำลายเพื่อการสร้างสภาพพื้นที่ให้เป็นเขตชุมชนและสภาพแวดล้อมของการอยู่อาศัยแบบใหม่ ในบทความนี้จึงเป็นการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับเจนตรีฟิเคชันเพื่อศึกษาถึงความหมาย พัฒนาการ รูปแบบ ผลกระทบ และแนวทางการลดผลกระทบที่เกิดขึ้นของเจนตรีฟิเคชัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อสำรวจสถานะองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเจนตรีฟิเคชัน และศึกษาความหมาย รูปแบบและเปรียบเทียบปรากฏการณ์เจนตรีฟิเคชันที่เกิดขึ้นในโลกตะวันตก ในเอเชียตะวันออก เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และประเทศไทย ว่ามีความแตกต่างและความรุนแรงของปัญหาที่เกิดขึ้นอยู่ในระดับใด

วิธีดำเนินการวิจัย

1. การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิเคราะห์งานวิจัยเอกสารงานวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์การเกิด เจนตรีฟิเคชันด้วยกระบวนการงานวิจัยเชิงคุณภาพ ที่จะนำมาซึ่งข้อค้นพบต่อประเด็นและข้อคำถามเกี่ยวกับความหมายและรูปแบบของปรากฏการณ์เจนตรีฟิเคชัน ผ่านการค้นคว้าจากเอกสารงานวิจัยทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ จากฐานข้อมูล TCI, EBSCO, JSTOR, SCOPUS, Research Gate และ Google Scholar

2. นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ข้อมูลเนื้อหา (Content analysis) และหน่วยบริบท (Contextual unit) โดยการแบ่งรูปแบบหัวเรื่อง (Categories) ที่ทำการวิเคราะห์ โดยนำผลการวิเคราะห์มาสังเคราะห์ผล และเขียนรายงานบทความการวิจัย การอภิปรายผล และบทสรุปจากการสังเคราะห์เอกสารงานวิจัย ได้ผลการวิจัยได้ดังนี้

ความหมายและคำจำกัดความของเจนตรีฟิเคชั่น

คำว่าเจนตรีฟิเคชั่นถูกใช้ครั้งแรกโดย Glass (1964) ซึ่งได้กล่าวถึงผู้อาศัยที่เป็นชนชั้นกลาง โดยเฉพาะในย่านชนชั้นกรรมกรในลอนดอน ที่พื้นที่มีการปรับปรุงประโยชน์ใช้สอยและยกระดับบ้านสไตล์ วิกตอเรียนและจอร์เจียนในภายหลังเพื่อตอบสนองการใช้งานของกลุ่มตน นำไปสู่ความขัดแย้งทางชนชั้นอันเป็นหัวใจสำคัญของเจนตรีฟิเคชั่น โดยปรากฏการณ์นี้ถูกมองว่าเป็นการสู้รบในเรื่องของพื้นที่ที่อยู่อาศัย เนื่องจากได้เกิดการหลั่งไหลของชนชั้นกลางที่เข้ามาอยู่อาศัยในย่านชนชั้นแรงงานกลางเมือง และชนชั้นแรงงานที่อยู่มาก่อนหน้าได้เริ่มเห็นว่าสภาพแวดล้อมของพวกเขาเปลี่ยนไปและตกเป็นเบี้ยล่างของชนชั้นกลาง การย้ายถิ่นที่โดยตรงจึงเกิดขึ้น สาเหตุจากการที่หลายคนถูกแรงกดดันให้ออกนอกพื้นที่อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากราคาบ้านพักอาศัย ค่าเช่า และค่าครองชีพที่เพิ่มสูงขึ้นจนไม่สามารถดำเนินชีวิตอยู่ในพื้นที่นั้น และเมื่อชนชั้นกลางหลั่งไหลเข้ามาแทนที่จนสมบูรณ์เอกลักษณ์เฉพาะของพื้นที่นั้นก็เปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง นอกจากนี้ Zukin (1987) ได้ให้ความหมายของเจนตรีฟิเคชั่น คือ การเกิดใหม่ของชนชั้นกลางที่มีความสามารถในการเข้าถึง เข้าครอบครองพื้นที่ของย่านชุมชนเดิม และทำการเปลี่ยนแปลงด้านการใช้ประโยชน์ในที่ดิน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจท้องถิ่น รวมถึงด้านสังคมและวัฒนธรรม ขณะเดียวกัน Warde (1991) ได้ให้ความหมายของเจนตรีฟิเคชั่น ก็คือการที่ชนชั้นกลางได้เข้ามาทำการลงทุนในพื้นที่ ส่งผลทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายและการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรม สิ่งอำนวยความสะดวก และโครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพของย่านชุมชน

ความหมายของเจนตรีฟิเคชั่นไม่ได้จำกัดอยู่แค่บริบททางสังคมวิทยาเท่านั้น หากยังรวมถึงบริบททาง เศรษฐศาสตร์อีกด้วยดังที่ Smith (1987) ได้ให้ความหมายของเจนตรีฟิเคชั่น ว่าหมายถึงการอนุรักษ์เมืองโดยไม่คำนึงถึงการได้รับการยอมรับจากผู้มีส่วนได้เสีย ทำให้คนที่ไม่มีความสามารถในการอยู่อาศัยในพื้นที่ต้องย้ายออกไป เช่น คนที่ไม่มีเงินจ่ายค่าเช่าที่เพิ่มขึ้น แล้วให้คนที่รวยกว่า มีทุนที่สามารถใช้ลงทุนเพื่อบูรณะพื้นที่ได้เข้ามาอยู่ กลายเป็นบริเวณสำหรับคนที่มั่งคั่งพิเศษเท่านั้น จึงทำให้เจนตรีฟิเคชั่นเป็นคำที่เหมาะสมกับการอธิบายความแตกต่างทางสังคมได้ด้วย

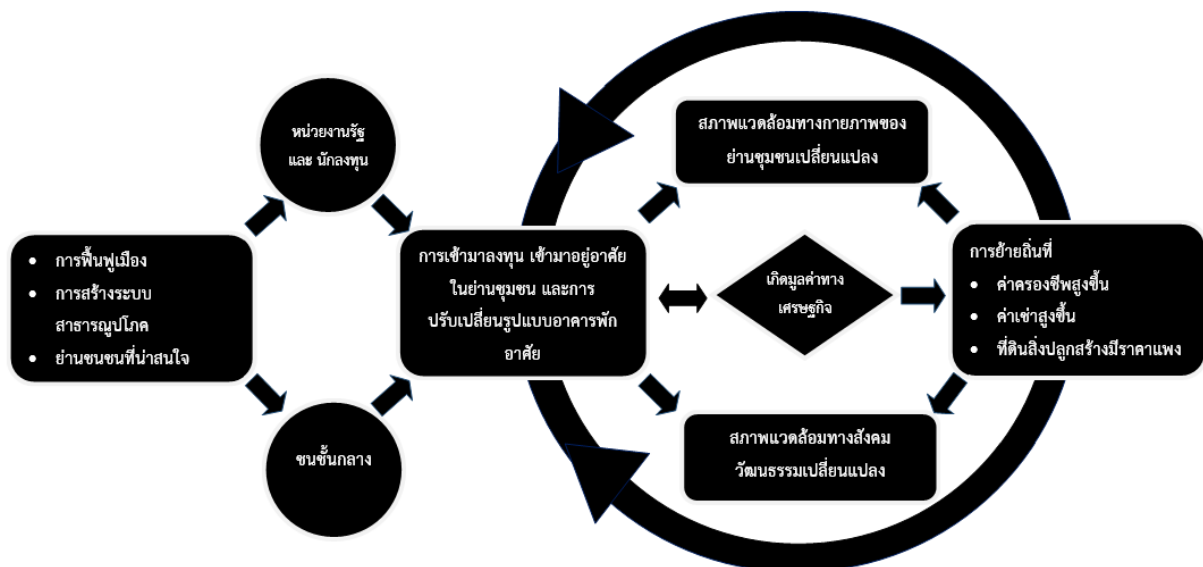
Brown-Saracino and Ghaziani (2009) ได้ให้ความหมายของเจนตรีฟิเคชั่นว่า การเคลื่อนย้ายที่อยู่อาศัยของผู้คนในชุมชนดั้งเดิม โดยการเข้ามาถือครองของชนชั้นกลาง ไม่เพียงแต่ชนชั้นกลางเท่านั้นที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนี้ แม้แต่ภาครัฐเองก็มีส่วนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อย่านชุมชนดั้งเดิมได้ด้วยเช่นกัน ซึ่งเกิดขึ้นจากนโยบายการฟื้นฟูเมืองนั่นเอง การวิจัยในช่วงระยะเวลาไม่นานมานี้ยังได้เน้นย้ำถึงบทบาทสำคัญของรัฐในเรื่องเจนตรีฟิเคชั่น โดยภาครัฐทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุนเพื่อส่งเสริมนักพัฒนาโครงการไปยังพื้นที่ในเขตเมืองชั้นใน เพื่อขยายและปรับปรุง สิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ และที่อยู่อาศัยใจกลางเมืองให้ทันสมัยจนเกิดเจนตรีฟิเคชั่นขึ้น (Hochstenbach, 2017; La Grange & Pretorius, 2016; Shin & Kim, 2016); ประกิตนันทการ, (2561)

การให้ความหมายของปรากฏการณ์เจนตรีฟิเคชั่น ยังคงมีการอธิบายคำจำกัดความจากมุมมองที่แตกต่างกันออกไปในสถานะที่ต่างกันของผู้ให้นิยามในส่วนของการศึกษาชาวไทยดังเช่น จาตุรงค์

โพคะรัตนศิริ (2546) นักวิชาการด้านผังเมือง ได้ให้ความหมายของเจน트리ฟิเคชันว่าเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นควบคู่ หรือตามหลังนโยบายของการฟื้นฟูเมืองในทางปฏิบัติอยู่เสมอ การเข้าถือครองหรือฟื้นฟูอาคารเก่า การแทนที่และการผลักดันชุมชนออกไปด้วยทุน ชนชั้น และวัฒนธรรม ซึ่งทั้งหมดผูกโยงกับเรื่องการใช้พื้นที่ทางกายภาพของชุมชนเมืองและวิถีความเปลี่ยนแปลงของย่านพักอาศัย อีกทั้งยังได้แสดงความเห็นเพิ่มเติมถึงข้อตกลงร่วมกันในแวดวงวิชาการว่าไม่มีนิยามที่เป็นสามัญ แต่เมื่อใดก็ตามที่จะนิยาม เจน트리ฟิเคชันต้องมีส่วนเน้นไปที่เรื่องมิติทางด้านชนชั้นบนความเปลี่ยนแปลงของย่านชุมชน

ขณะที่ ชาตรี ประกิตนันทการ (2564) นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ได้เน้นว่าเจน트리ฟิเคชันนั้นยังไม่มีคำแปลภาษาไทยที่เหมาะสม ดังนั้นจึงควรใช้คำทับศัพท์ไปก่อน โดยให้หมายถึงปรากฏการณ์ทางสังคมที่มักเกิดขึ้นในพื้นที่ย่านเมืองเก่า หรือพื้นที่ที่มีรูปแบบมาตรฐานของปรากฏการณ์ นั่นคือ การพัฒนาเมืองที่ขยายออกไปมาจากการคมนาคมขนส่งที่สะดวก ชานเมืองขยายตัวและพัฒนาจนมีความสะดวกสบายผลจากที่ดินชานเมืองราคาถูก ทั้งหมดนี้ทำให้ผู้คนในย่านเก่าเริ่มย้ายออกไปอาศัยตามชานเมืองมากขึ้นจนทำให้พื้นที่ย่านเก่าเงียบและเสื่อมโทรมลง และเมื่อระยะเวลาหนึ่งที่มีความเสื่อมโทรมนั้นส่งผลให้ราคาที่ดินและค่าเช่าของย่านเก่าตกต่ำลงอย่างมหาศาล ก็ได้เกิดจุดเปลี่ยนอีกครั้งที่นำมาซึ่งการย้ายกลับเข้ามาในพื้นที่ย่านเก่าอีกครั้งอย่างขนานใหญ่จนราคาที่ดินและค่าเช่าถีบสูงขึ้น

หากวิเคราะห์ความหมายและคำจำกัดความของเจน트리ฟิเคชัน พบว่าการเกิดเจน트리ฟิเคชันนั้นเป็นวัฏจักร เมื่อมีการฟื้นฟูเมือง พื้นที่ย่านชุมชนมีความน่าสนใจ และปรับปรุงก่อสร้างระบบสาธารณูปโภค ส่งผลให้ภาครัฐ นักลงทุน ชนชั้นกลางเริ่มหลั่งไหลเข้ามาในย่านชุมชนมีการลงทุนปรับเปลี่ยนสภาพอาคารบ้านเรือน ระบบสาธารณูปโภค ก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจตามมา ผู้อยู่อาศัยเดิมซึ่งเป็นผู้เปราะบางด้วยสถานะทางสังคมและรายได้เริ่มมีการย้ายถิ่นที่ และถูกแทนที่โดยชนชั้นกลางและนักลงทุน สภาพแวดล้อมทางกายภาพ สภาพแวดล้อมทางสังคม และวัฒนธรรมเกิดการเปลี่ยนแปลง กลายเป็นสิ่งจูงใจให้นักลงทุนชนชั้นกลางเข้ามาในพื้นที่มากยิ่งขึ้น มูลค่าทางเศรษฐกิจก็เพิ่มขึ้น เกิดเป็นวัฏจักรดังแสดงไว้ในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 แสดงวัฏจักรการเกิดเจน트리ฟิเคชัน
ที่มา: Sutherland (2018)

ยุคสมัยของเจน트리ฟิเคชัน

Moore (2019) ได้จัดแบ่งช่วงเวลาของกระบวนการเจน트리ฟิเคชัน เอาไว้ 3 ช่วงเวลาด้วยกัน ซึ่งในช่วงระยะแรกของเจน트리ฟิเคชันจะเรียกกันว่า คลาสสิกเจน트리ฟิเคชัน (Classic gentrification) ซึ่งความหมายและคำจำกัดความของเจนตรีฟิเคชันจะสอดคล้องตามที่ Glass (1964) ได้ให้คำจำกัดความไว้ดังได้กล่าวไว้ข้างต้น ต่อมาในช่วงปลายทศวรรษ 1970 และ 1980 ซึ่งถือว่าเป็นช่วงระยะเวลาที่สองของเจนตรีฟิเคชันหรือช่วงที่ฟื้นฟูและพัฒนาเมือง จากกรณีศึกษาเกี่ยวกับขั้นตอนของการของเกิดปรากฏการณ์เจนตรีฟิเคชันช่วงปี ค.ศ. 1970-1980 ได้เติบโตกลายเป็น “พิมพ์เขียว” ของกระบวนการการเกิดปรากฏการณ์เจนตรีฟิเคชันในทั่วโลก

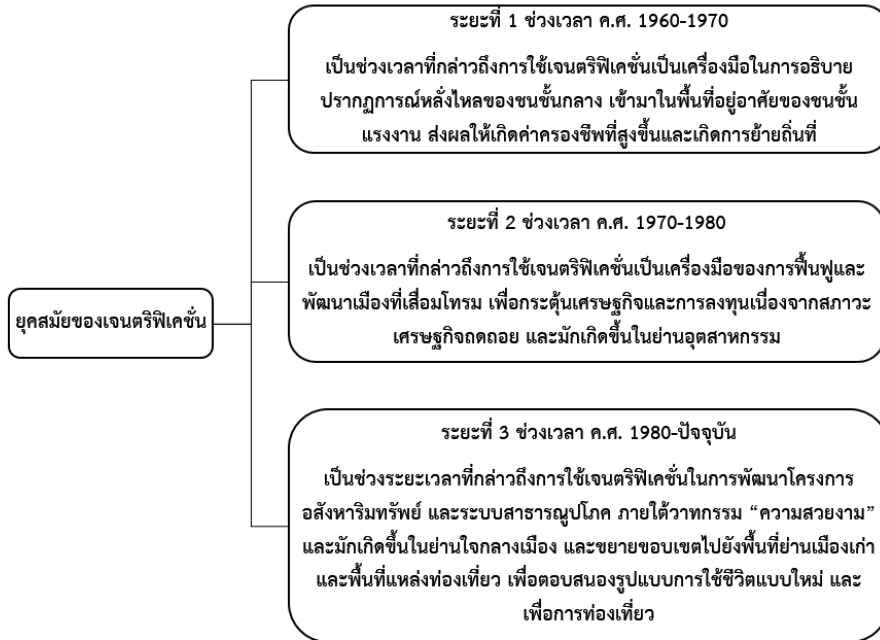
ในความหมายของ Smith and Williams (1986) ที่ระบุไว้ในหนังสือชื่อ Gentrification of the City นั้น เจนตรีฟิเคชันในช่วงเวลานี้ถูกมองว่าเป็นส่วนหนึ่งของแรงผลักดันในการสร้างเมืองขึ้นในและที่อยู่อาศัยภายในเมือง หรือการฟื้นฟูเมือง ผ่านทั้งส่วนภาครัฐและเอกชน โดยเฉพาะทางตะวันออกเฉียงเหนือของสหรัฐอเมริกาและยุโรปตะวันตก ซึ่งถูกมองว่าเป็นวิธีการพยายามที่จะบรรลุการฟื้นฟูสังคมเศรษฐกิจและเมือง ปัจจัยกระตุ้นสำหรับปรากฏการณ์นี้คือการที่เศรษฐกิจตกต่ำ และความต้องการที่จะดึงดูดชนชั้นกลางเข้ามาในเมือง ซึ่งคล้ายคลึงกับโครงการเมกะโปรเจกต์ในปัจจุบันที่ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการดึงดูดนักลงทุนและกระตุ้นเศรษฐกิจ บทบาทของภาคเอกชนในกระบวนการเกิดเจนตรีฟิเคชันในช่วงระยะที่สองนี้ยังคงเติบโตอย่างต่อเนื่องในช่วงทศวรรษ 1980 เนื่องจากรัฐสวัสดิการและรายจ่ายสาธารณะเริ่มกลับไปเกิดวิกฤตอีกครั้ง ทำให้ต้องมีการดึงดูดเงินจากชนชั้นกลาง

จนมาถึงช่วงระยะเวลาที่สามของเจนตรีฟิเคชัน ซึ่งเป็นช่วงที่เกิดเสรีนิยมใหม่ ได้มีการกล่าวถึงมาตั้งแต่กลางปีค.ศ. 1980 โดย Hackworth and Smith (2001) ได้ให้ความหมายลักษณะเฉพาะของ เจนตรีฟิเคชันร่วมสมัยว่า เมื่อโลกได้มีการเชื่อมโยงกันทั้งระบบการเงินและการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ ทำให้เกิดเจนตรีฟิเคชันไปในหลายพื้นที่โดยมีรูปแบบที่หลากหลาย ทั้งกระบวนการเกิดและกลุ่มผู้ทำให้เกิดเจนตรีฟิเคชัน ไม่ว่าจะเป็นจากนักลงทุนภาคเอกชน หรือจากหน่วยงานภาครัฐเอง

Davidson and Lees (2005) ยังกล่าวอีกว่า เจนตรีฟิเคชันจากการพัฒนาขึ้นใหม่ (New-build gentrification) หมายถึงการเอาโครงการคอนโดมิเนียมใหม่เป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ก็จัดว่าเป็นช่วงระยะเวลาที่สามของเจนตรีฟิเคชันด้วย เช่นเดียวกับ Lees (2003) ที่ได้ให้ความหมายของปรากฏการณ์การเกิดเจนตรีฟิเคชันในอีกรูปแบบหนึ่งในช่วงเวลานี้ คือ ซุปเปอร์เจนตรีฟิเคชัน (Super gentrification) คือกระบวนการเปลี่ยนแปลงจากย่านที่มั่งคั่งและได้รับการดูแลอย่างดีที่ได้เคยเกิดปรากฏการณ์เจนตรีฟิเคชันมาแล้วรวมถึงมีความเข้มแข็งทางด้านเศรษฐกิจ แต่ยังคงมีการพัฒนาให้กลายเป็นพื้นที่ที่มีราคาแพงกว่าเดิมและพิเศษกว่าเดิมเพิ่มมากขึ้น ซุปเปอร์เจนตรีฟิเคชันนี้กำลังเกิดขึ้นในพื้นที่เฉพาะของมหานครบางแห่ง เช่น นิวยอร์กและลอนดอน ที่กลายเป็นจุดสนใจอย่างมากของผู้บริโภคทำให้เกิดการลงทุนที่เข้มข้นโดยนักพัฒนาโครงการที่ร่ำรวยมหาศาลรุ่นใหม่ที่ประสบความสำเร็จจากอุตสาหกรรมและการเงิน นอกจากนี้ Shi et al. (2020) ได้เสริมว่า ซุปเปอร์เจนตรีฟิเคชันนี้ไม่เพียงแต่จะเกิดกับมหานครบางแห่ง เช่น นิวยอร์ก และลอนดอน เท่านั้น แต่ยังสามารถเกิดขึ้นในเมืองใหญ่ ๆ หลายแห่งในภูมิภาคอื่น ๆ ด้วย

กล่าวโดยสรุป ช่วงระยะเวลาของเจนตรีฟิเคชันแบ่งออกได้เป็น 3 ช่วงเวลา ซึ่งมีบริบทและถูกใช้เป็นเครื่องมือในการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นแตกต่างกัน ระยะที่ 1 ช่วงเวลา ค.ศ. 1960-1970 เป็นช่วงระยะเวลาที่กล่าวถึงการใช้เจนตรีฟิเคชันเป็นเครื่องมือในการอธิบาย ปรากฏการณ์การหลั่งไหลของชนชั้นกลางเข้ามาในพื้นที่อาศัยของชนชั้นแรงงาน ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งทางชนชั้น การย้ายถิ่นที่ ระยะที่ 2 ช่วงเวลา ค.ศ. 1970-1980 เป็นช่วงระยะเวลาที่กล่าวถึงการใช้เจนตรีฟิเคชันเป็นเครื่องมือของการฟื้นฟูและพัฒนาเมือง

ที่เสื่อมโทรม กระตุ้นเศรษฐกิจและการลงทุน เนื่องจากสภาวะเศรษฐกิจถดถอย และมักเกิดขึ้นในย่านอุตสาหกรรม ระยะที่ 3 ช่วงเวลา ค.ศ. 1980-ปัจจุบัน เป็นช่วงระยะเวลาที่กล่าวถึงการใช้เงินตรึฟิเคชั่นในการพัฒนาโครงการอสังหาริมทรัพย์ และระบบสาธารณูปโภคภายใต้วาทกรรม ความสวยงาม และเกิดขึ้นในย่านใจกลางเมือง ดังแสดงไว้ในภาพที่ 2

ภาพที่ 2 การแบ่งช่วงเวลาการเกิดเงินตรึฟิเคชั่น
ที่มา: Smith and Williams (2013)

ดัชนีชี้วัดเงินตรึฟิเคชั่น

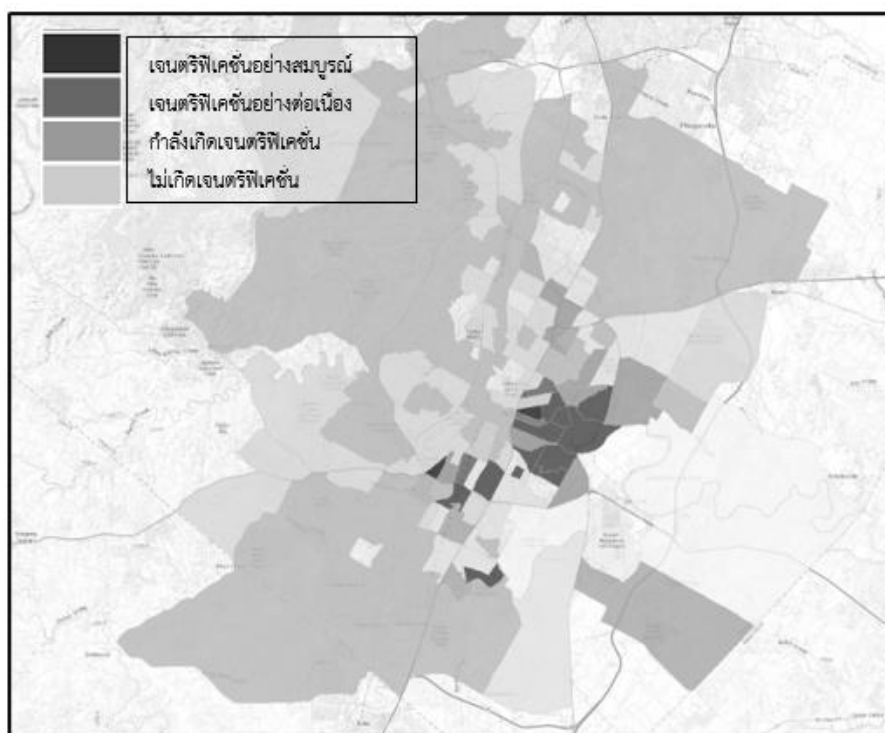
เราจะทราบได้อย่างไรว่าย่านชุมชนใดได้เกิดเงินตรึฟิเคชั่นขึ้นแล้ว หรือเมื่อเกิดแล้วอยู่ในระดับใด แม้ว่าจะยังไม่ได้มีการกำหนดดัชนีชี้วัดที่เป็นมาตรฐานเหมือนเช่นดัชนีชี้วัดทางสังคมและเศรษฐกิจอื่น แต่นักวิจัยก็ได้มีความพยายามสร้างตัวชี้วัด เพื่อสำรวจตรวจสอบว่าย่านชุมชน หรือเมือง โดยอ้างอิงจากงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเงินตรึฟิเคชั่นว่ามีตัวแปรใดบ้างที่เป็นตัวบ่งชี้ว่าย่านชุมชนนั้นได้เกิดเงินตรึฟิเคชั่นขึ้นแล้วและมีผลอยู่ในระดับใด Way et al. (2018) ได้สร้างดัชนีชี้วัดระดับของเงินตรึฟิเคชั่นที่เกิดขึ้นในเมืองออสติน รัฐเท็กซัส สหรัฐอเมริกา ในช่วงปี ค.ศ. 2006 ถึง 2015 โดยกำหนดตัวชี้วัด 3 ด้านด้วยกัน ได้แก่

1) จำนวนผู้เปราะบางในย่านชุมชน ซึ่งหมายถึงจำนวนเปอร์เซ็นต์ของผู้เปราะบางในย่านชุมชนที่มีการย้ายถิ่นที่ โดยประชากรที่จัดอยู่ในกลุ่มเปราะบางนี้คือ ประชากรผิวสีและประชากรเชื้อสายละติน ประชากรที่มีอายุตั้งแต่ 25 ปีขึ้นไปและได้รับการศึกษาดำกว่าระดับปริญญาตรี ผู้เช่า รวมถึงประชากรผู้มีรายได้ครัวเรือนต่ำกว่า 80% ของค่าเฉลี่ย

2) ระดับการเปลี่ยนแปลงด้านประชากรศาสตร์ ซึ่งประกอบไปด้วยเชื้อชาติ อายุ การศึกษา รายได้ อาชีพ รูปแบบการใช้ชีวิต เพื่อวัดระดับการเปลี่ยนแปลงเทียบจากเดิม

3) จำนวนบ้านพักอาศัย และมูลค่าอสังหาริมทรัพย์ที่เพิ่มขึ้น เป็นการประเมินจำนวนบ้านพักอาศัยในย่านนั้น ๆ ว่ามีการเปลี่ยนแปลงเพิ่มขึ้นหรือลดลงเท่าใด ตลอดจนการประเมินมูลค่าของที่พักอาศัย ที่ดิน ในย่านชุมชนนั้นว่ามีการปรับตัวเพิ่มขึ้นมากน้อยเพียงไรหากต้องการเข้ามาอยู่อาศัยในย่านชุมชนนั้น

ผลการศึกษาวิจัยของ Way et al. (2018) พบว่า ในส่วนที่เป็นใจกลางเมืองออสตินถูกแทนที่ด้วยกลุ่มผู้อาศัยใหม่ ขณะที่บริเวณรอบนอกของเมืองออสติน กลุ่มประชากรผู้เปราะบางได้มีการย้ายถิ่นที่ออกไปอาศัยอยู่มากขึ้น มีการเปลี่ยนแปลงด้านประชากรศาสตร์เล็กน้อย และราคาที่ดิน ที่อยู่อาศัยยังไม่มีปรับตัวสูงขึ้น ดังภาพที่ 3 แสดงถึงพื้นที่ของเมืองออสตินที่ถูกวัดระดับการเกิดเจนตรีฟิเคชันตามดัชนีชีวิตสามด้านดังกล่าว พื้นที่สีเข้มแสดงถึงย่านชุมชนที่เกิดเจนตรีฟิเคชันแล้วและมีการเกิดเจนตรีฟิเคชันในระดับสูง ส่วนที่เป็นสีอ่อนแสดงถึงยังไม่มีเจนตรีฟิเคชันเกิดขึ้น

ภาพที่ 3 การประเมินระดับของการเกิดเจนตรีฟิเคชันในเมืองออสติน รัฐเท็กซัส
ที่มา: Way et al. (2018)

หากทำการวิเคราะห์ลงไปเราจะพบว่าดัชนีทั้งสามด้านที่ Way et al. (2018) สร้างขึ้นมานั้นล้วนมีความเชื่อมโยงส่งผลถึงกันเป็นลูกโซ่ เมื่อจำนวนผู้เปราะบางในย่านชุมชนเกิดการย้ายถิ่นที่จากการเข้ามาของผู้อยู่อาศัยใหม่ ส่งผลให้คุณลักษณะด้านประชากรศาสตร์เกิดการเปลี่ยนแปลงและเกิดการสร้างวิถีการดำเนินชีวิตใหม่ กิจกรรมทางสังคมใหม่และโอกาสในการประกอบธุรกิจ ซึ่งท้ายที่สุดได้ส่งผลกระทบไปยังมูลค่าของที่พักอาศัยและราคาที่ดินให้เพิ่มสูงขึ้น ดังภาพที่ 4 ที่แสดงถึงความเชื่อมโยงดังกล่าว สอดคล้องกับ Voorhees (2015) นักวิจัยด้านผังเมืองประจำมหาวิทยาลัยชิคาโก ที่ได้สร้างดัชนีตัวชี้วัดเจนตรีฟิเคชันขึ้นมาเพื่อวัดระดับเจนตรีฟิเคชันในเมืองชิคาโก โดยเก็บข้อมูลตั้งแต่ปี ค.ศ.1970 ถึง 2010 โดยมีดัชนีชี้วัด 3 ด้านได้แก่ 1) การเปลี่ยนแปลงย่านชุมชน 2) ราคาอสังหาริมทรัพย์ 3) การพัฒนาเศรษฐกิจ เช่นเดียวกับ Johnson et al. (2022) ก็ได้สร้างดัชนีชี้วัดออกมาเช่นกันประกอบไปด้วย 1) คุณลักษณะของที่พักอาศัยเพื่อวัดจำนวนลักษณะทางกายภาพของที่พักอาศัยที่เปลี่ยนแปลงไป 2) ราคาของสิ่งปลูกสร้างและที่ดิน 3) กิจกรรมการลงทุน

เพื่อวัดว่ามีการเข้ามาลงทุนในย่านชุมชนเพิ่มมากขึ้นเพียงใด 4) การเปลี่ยนแปลงของย่านชุมชนในเรื่องการเดินทาง การคมนาคม ซึ่งเป็นตัวชี้วัดความเปลี่ยนแปลงของย่านได้อย่างดี

ภาพที่ 4 ความเชื่อมโยงของตัวชี้วัดเจนตรifikasiเคชั่น
ที่มา: ผู้วิจัย

เมื่อวิเคราะห์ดัชนีชี้วัดที่กล่าวมาข้างต้น พบว่ามีความสอดคล้องและไปในทิศทางเดียวกัน อย่างไรก็ตาม ดัชนีชี้วัดการเกิดเจนตรifikasiเคชั่นนั้นยังไม่มีข้อกำหนดรูปแบบเป็นมาตรฐานในระดับสากล แต่ละแห่งยังคงใช้ตัวชี้วัดที่สร้างขึ้นมาในการประเมินในย่านชุมชนที่ทำโครงการประเมิน ขณะที่ ในประเทศไทยเองยังไม่พบว่ามีกำหนดดัชนีชี้วัดในเรื่องการเกิดและระดับของเจนตรifikasiเคชั่นแต่อย่างใด

รูปแบบปรากฏการณ์เจนตรifikasiเคชั่น

ปรากฏการณ์เจนตรifikasiเคชั่นในแต่ละช่วงมีความต่างกัน ซึ่งเชื่อมโยงกับโลกาภิวัตน์ นโยบายและบทบาทของหน่วยงานภาครัฐ รวมทั้งชนชั้นบางกลุ่มที่มีความต้องการเสรีภาพหรือพื้นที่พิเศษ เช่น กลุ่มชนชั้นที่ประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน กลุ่มรักร่วมเพศ หรือแม้แต่แนวคิดเสรีนิยมใหม่ โดยปรากฏการณ์นี้มีความเปลี่ยนแปลงไปในหลายรูปแบบ ทำให้มีรูปแบบใหม่ของเจนตรifikasiเคชั่นเกิดขึ้นที่มีทั้งผลดีและผลเสีย Lees (2007) นักวิชาการทางด้านมนุษยวิทยาได้กำหนดรูปแบบปรากฏการณ์เจนตรifikasiเคชั่นไว้ในหนังสือชื่อ Gentrification โดย ระบุว่าปรากฏการณ์เจนตรifikasiเคชั่นสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 รูปแบบ ตามลักษณะของกระบวนการการเกิดปรากฏการณ์ในการจัดแบ่งรูปแบบได้ดังนี้

- 1) ปรากฏการณ์คลาสสิกเจนตรifikasiเคชั่น ซึ่งเป็นเจนตรifikasiเคชั่นตามที่ Glass (1964) ได้ให้ความหมายไว้
- 2) เจนตรifikasiเคชั่นที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชนบท (Rural gentrification) เกิดจากการที่ชนชั้นกลางในเมืองเริ่มหลีกเลี่ยงความวุ่นวายและสภาพแวดล้อมในเมืองเริ่มมองหาและได้เข้าไปอยู่อาศัยและพัฒนาพื้นที่ในเขตชนบท และเมื่อชนชั้นกลางเข้ามาพัฒนาที่อยู่อาศัยมากขึ้น จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านการสถาปัตยกรรม เกิดรูปแบบการใช้ชีวิตแบบใหม่แตกต่างจากรูปแบบเดิม เกิดธุรกิจใหม่ เช่น ที่พักตากอากาศ ร้านอาหาร ส่งผลกระทบต่อมูลค่าที่ดินเพิ่มสูงขึ้นทำให้ผู้อยู่อาศัยเดิมบางส่วนก็เต็มใจที่จะขายที่ดินของตนและย้ายออกไปนำไปสู่การเกิดการพลัดถิ่นและในที่สุดอัตลักษณ์เดิมของพื้นที่ชนบทนั้นก็หายไป

- 3) เจนตรifikasiเคชั่นจากการพัฒนาขึ้นใหม่ ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการอธิบายถึงการพัฒนาโครงการอสังหาริมทรัพย์ขนาดใหญ่ในเมืองภายใต้วาทกรรมเพื่อความสวยงาม ความทันสมัย ทำให้เกิดการไล่รื้อของชนชั้นกลาง ชนชั้นสูงเข้าสู่ในเมืองนั้นมากขึ้น ส่งผลกระทบต่อทั้งในเชิงบวกและลบต่อเมืองทั้ง 4 ด้านคือ เศรษฐกิจ สังคม สภาพแวดล้อม วัฒนธรรม

4) ปรากฏการณ์ซูเปอร์เจเนตริฟิเคชัน เป็นเครื่องมือที่ใช้อธิบายปรากฏการณ์เจเนตริฟิเคชันที่เกิดขึ้นซ้ำในพื้นที่เดิมถึงแม้พื้นที่นั้นมีการพัฒนาจนกลายเป็นพื้นที่ของชุมชนชั้นกลางที่มีรายได้สูงไปแล้ว มีความสวยงามมากอยู่แล้ว แต่ย่านชุมชนนั้นก็ได้กลายเป็นจุดสนใจจากแหล่งเงินทุน จึงทำให้มีการพัฒนาให้มากขึ้นไปอีก จนนำไปสู่ชุมชนคนรวยหรือเป็นพื้นที่พิเศษสำหรับมหาเศรษฐี อีกทั้งมีแนวโน้มที่เกิดขึ้นในเมืองใหญ่ทั่วโลก

ปรากฏการณ์เจเนตริฟิเคชันทั้ง 4 รูปแบบ ตามแนวคิดของ Lees (2007) เป็นการมองจากมุมมองในปี ค.ศ. 2007 จนกระทั่งเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 หลังจากนั้น Lees and Phillips (2018) ได้จัดทำตำรา Handbook of Gentrification Studies ที่รวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเจเนตริฟิเคชัน ซึ่งได้มีการขยายความหมายและแยกย่อยประเภทของปรากฏการณ์เจเนตริฟิเคชันอีกหลายรูปแบบด้วยกัน โดยใช้การพิจารณาลักษณะรูปแบบกิจกรรมที่ก่อให้เกิดเจเนตริฟิเคชันได้แก่

1) สลัมเจเนตริฟิเคชัน (Slum gentrification) หมายถึงการพัฒนาปรับปรุงพื้นที่ที่เป็นแหล่งเสื่อมโทรม เมื่อพื้นที่ถูกพัฒนาแล้วกลับกลายเป็นว่าชนชั้นกลางได้เริ่มเข้ามาอยู่อาศัยแทนส่วนผู้ที่อยู่อาศัยเดิมก็ค่อยย้ายออกไป (Ascensão, 2018)

2) เจเนตริฟิเคชันจากการพัฒนาขึ้นใหม่ (New-build gentrification) หมายถึงการพัฒนาพื้นที่และพัฒนาเมืองด้านอสังหาริมทรัพย์ภายใต้วาทกรรมเพื่อความสวยงาม (Davidson, 2018)

3) เจเนตริฟิเคชันการท่องเที่ยว (Tourism gentrification) หมายถึงการพัฒนาพื้นที่จากผู้เข้ามาอยู่ใหม่ในย่านชุมชน เพื่อรองรับการท่องเที่ยวในย่านนั้น ส่งผลให้รูปแบบทางสังคม และการใช้ชีวิตในพื้นที่เปลี่ยนไป เกิดกิจกรรมรูปแบบใหม่ ๆ ขึ้นในพื้นที่ตอบสนองนักท่องเที่ยว (Cocola-Gant, 2018)

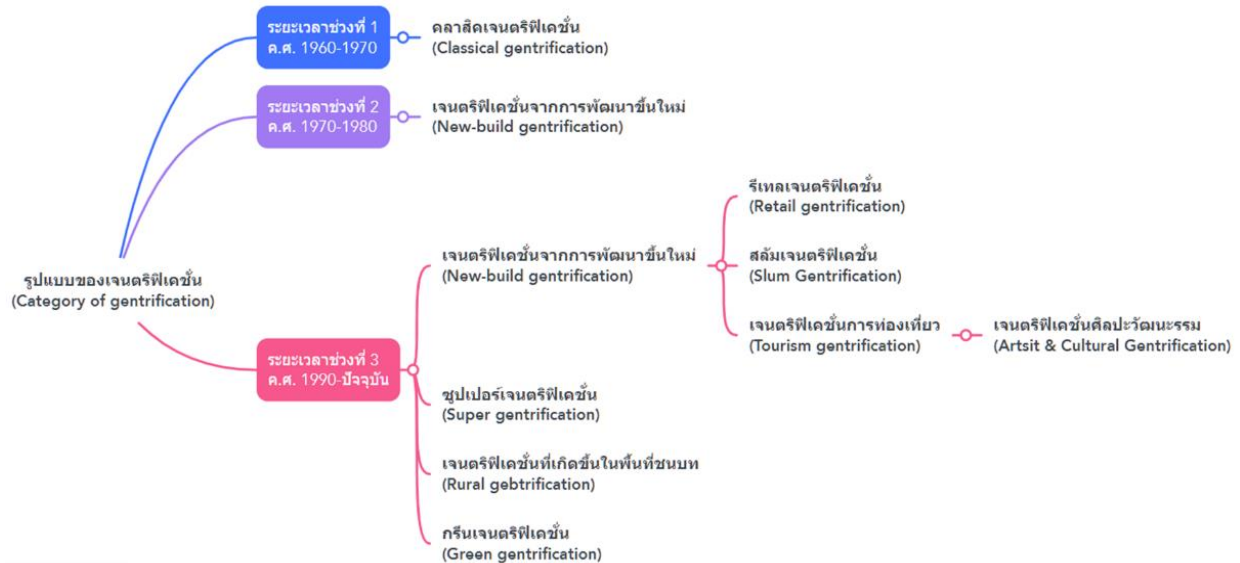
4) รีเทลเจเนตริฟิเคชัน (Retail gentrification) หมายถึงการพัฒนาพื้นที่ให้เปลี่ยนเป็นแหล่งช้อปปิ้ง อันเป็นแรงดึงดูดให้ชนชั้นกลางเริ่มหลังไหลเข้ามาอยู่ในพื้นที่ ส่งผลให้ค่าครองชีพเพิ่มสูงขึ้น ผู้ที่อยู่ในพื้นที่แต่เดิมมีการย้ายออกทั้งในรูปแบบที่ถูกแรงกดดันและโดยความสมัครใจที่จะย้ายถิ่นที่ เนื่องจากมูลค่าที่ดินเพิ่มสูงขึ้นจึงทำการขายที่อยู่อาศัยและออกไปใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่อื่น (Hubbard, 2018)

5) กรีนเจเนตริฟิเคชัน (Green gentrification) หมายถึงการพัฒนาพื้นที่ในเขตเมืองตามนโยบายของรัฐเป็นการเพิ่มพื้นที่สีเขียวให้กับเมืองเพื่อตอบสนองแนวคิดลดโลกร้อนและสนองรูปแบบการใช้ชีวิตของชนชั้นกลาง โดยที่ผู้อยู่อาศัยเดิมอาจไม่ได้มีส่วนใช้ประโยชน์ในพื้นที่เหล่านี้ (Pearsall, 2018)

6) เจเนตริฟิเคชันศิลปะวัฒนธรรม (Artist & cultural gentrification) หมายถึงเจเนตริฟิเคชันที่ใช้เรื่องมรดกของเมือง ศิลปะ และวัฒนธรรม เข้ามาเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาพื้นที่โดยกลุ่มศิลปิน นักสร้างสรรค์ โดยมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอาคารเก่าในพื้นที่เพื่อตอบสนองรูปแบบการใช้งานใหม่ ส่งผลให้เกิดกิจกรรมใหม่ขึ้นในพื้นที่ ซึ่งมีทั้งพื้นที่ที่สามารถอยู่ร่วมกันได้ทั้งผู้อยู่เก่าและผู้อยู่ใหม่ แต่ในหลาย ๆ พื้นที่ก็มีการอยู่ร่วมกันแบบขัดแย้ง (Pratt, 2018)

7) เจเนตริฟิเคชันในชนบท (Rural gentrification) ความหมายตรงกับที่กล่าวมาแล้วข้างต้น (Lees, 2007; Smith et al., 2018)

จากความหมายและรูปแบบนักวิจัยได้กำหนดและให้นิยามรูปแบบเอาไว้แล้ว เมื่อพิจารณารูปแบบของเจเนตริฟิเคชันที่หลากหลายล้วนแต่มีความสอดคล้องต่อกันในรูปแบบหนึ่งและอาจเป็นส่วนหนึ่งของอีกรูปแบบเมื่อนำมาสรุปความสัมพันธ์สอดคล้อง แบ่งหมวดหมู่ตามระยะเวลา และกิจกรรมที่ส่งผลให้เกิดเจเนตริฟิเคชัน จะสามารถแสดงได้ดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 การจัดหมวดหมู่ความสัมพันธ์สอดคล้องกันของเจนตรifikasiเคชั่นแต่ละรูปแบบ
ที่มา: ผู้วิจัย

เจนตรifikasiเคชั่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

รูปแบบของเจนตรifikasiเคชั่นที่เกี่ยวข้องกันมากที่สุดกับเมืองต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในงานวิจัยหลายชิ้นที่ปรากฏ คือ เจนตรifikasiเคชั่นจากการพัฒนาขึ้นใหม่ โดยปรากฏการณ์รูปแบบนี้ที่ชัดเจนคือที่ประเทศจีน (He, 2010) ประเทศญี่ปุ่น (Fujitsuka, 2005; Lützel, 2008) ประเทศเกาหลีใต้ (Ha & Kwon, 2017; Shin & Kim, 2016) และ ประเทศสิงคโปร์ (Wong, 2006) ดังนั้นจึงสามารถอนุมานได้ว่าเมืองต่าง ๆ ในเอเชียกำลังประสบกับเจนตรifikasiเคชั่นในช่วงระยะเวลาที่ 3 ซึ่งจะแตกต่างจากคลาสสิกเจนตรifikasiเคชั่นตามที่ Glass (1964) ได้ระบุไว้ตามที่กล่าวข้างต้นปรากฏการณ์เจนตรifikasiเคชั่นที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาขึ้นใหม่เกิดมาจากชนชั้นกรรมาชีพที่ประสบความสำเร็จในการประกอบธุรกิจมีแหล่งเงินทุนที่หนาแน่น ทั้งที่ลงทุนด้วยตนเองและร่วมมือกับทางภาครัฐ ซึ่งเป็นตัวผลักดันให้เกิดปรากฏการณ์ ผ่านกระบวนการที่เรียกว่าการฟื้นฟูพื้นที่ที่อยู่อาศัย รวมไปถึงการลงทุนพัฒนาในที่ดินที่รกร้างว่างเปล่า (Davidson & Lees, 2005)

He (2010) อธิบายว่าในช่วงปี ค.ศ. 1995 ที่ผ่านมามีเจนตรifikasiเคชั่นการพัฒนาขึ้นใหม่ในเมืองได้เกิดขึ้นมากมาย ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงบ้านเก่าเป็นตึกอะพาร์ตเมนต์ขนาดใหญ่ ไปจนถึงมีการสร้างที่พักอาศัยในรูปแบบมิกซ์ยูส (Mixed use) และเพิ่มพื้นที่สีเขียว สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ถูกผลักดันโดยรัฐบาลภายใต้วาทกรรมของคำว่า ความสวยงาม การทำให้เป็นเมืองในรูปแบบใหม่ และการฟื้นฟูเมือง โดยไม่มีการใช้คำว่า “เจนตรifikasiเคชั่น” แต่อย่างไรก็ตาม ถึงแม้จะหลีกเลี่ยงคำว่าเจนตรifikasiเคชั่น แต่ก็ยังมีการ ให้เหตุผลว่าเป็นกรณีการเกิดเจนตรifikasiเคชั่น เนื่องจากส่งผลให้ครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำของชนพื้นเมืองต้องเกิดการย้ายถิ่นที่โดยตรงหลายพันครัวเรือน และมักจะไปอยู่บริเวณรอบนอกของเมือง ทำให้ในปัจจุบันพื้นที่เหล่านี้ถูกครอบครองโดยชนชั้นกลางที่มีรายได้สูง

Lützel (2008) ที่ให้เหตุผลถึงกรณีที่เกิดขึ้นในเชียงใหม่ โดยรัฐบาลเป็นผู้ส่งเสริมการจัดการพัฒนาพื้นที่เช่นเดียวกับในอดีตเพื่อแสวงหา “การฟื้นฟูเมือง” โดยการกำหนดเขตพัฒนาเมืองพิเศษ ซึ่งนำไปสู่การ

เกิดขึ้นของคอนโดมิเนียมจำนวนมากในบางเขต สิ่งนี้เกิดขึ้นจากความปรารถนาที่จะแข่งขันในระดับสากลเพื่อประโยชน์ทางด้านการเงินและธุรกิจในระดับโลก ผลทำให้ผู้ที่พักอาศัยอยู่เดิมในย่านชุมชนส่วนใหญ่ย้ายออกไปอย่างไรก็ดี แม้ว่าการย้ายถิ่นที่ออกจากพื้นที่เดิมจะเกิดขึ้น Lützel (2008) ได้อธิบายว่าผลกระทบของมันยังอยู่ในระดับปานกลาง เนื่องจากการนโยบายการคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินในญี่ปุ่น การพัฒนาส่วนใหญ่ในโตเกียวจะเกิดขึ้นบนที่ดินที่รกร้างว่างเปล่า จึงสามารถสรุปได้ว่าการพัฒนาเมืองของโตเกียว มีลักษณะของความขัดแย้งน้อยกว่ารูปแบบเจนตริฟิเคชันในเซี่ยงไฮ้ ภาพที่ 6 เป็นตัวแทนแสดงให้เห็นถึงความรุนแรงของเจนตริฟิเคชันในเซี่ยงไฮ้ได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 6 การเปลี่ยนแปลงสภาพทางกายภาพของเมืองเซี่ยงไฮ้ อันเป็นผลจากปรากฏการณ์เจนตริฟิเคชัน
เปรียบเทียบระหว่างปี ค.ศ. 1987 และ ค.ศ. 2013
ที่มา: Yang (2017)

Kim and Kyung (2011) และ Shin and Kim (2016) อธิบายว่า เจนตริฟิเคชัน เกิดขึ้นเล็กน้อยเป็นครั้งแรกในกรุงโซล ประเทศเกาหลีใต้ ในช่วงทศวรรษที่ 1960 และ 1970 ขณะที่รัฐบาลริเริ่มให้มีการฟื้นฟูและพัฒนาถิ่นฐานที่รกร้างว่างเปล่าเพื่อพัฒนาศูนย์การค้าระดับ Hi-end และคอนโดมิเนียมแบบผสมผสาน การเกิดเจนตริฟิเคชันขนาดใหญ่ได้เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษ 1980 และ 1990 ผ่านภาครัฐที่ทำงานควบคู่กับนักพัฒนาเอกชนเพื่อปรับปรุงพื้นที่ที่อยู่อาศัยในเขตพื้นที่ของชนชั้นล่างในเมืองชั้นในให้ทันสมัย ทว่า การดำเนินการผลักดันสิ่งนี้ กลับทำให้ประชากรชนชั้นกลางและชนชั้นสูงเพิ่มขึ้นอย่างมากในพื้นที่ แม้ว่าแผนการพัฒนาที่ริเริ่มขึ้นจะเกี่ยวข้องกับชุมชนท้องถิ่นซึ่งเป็นภาระหน้าที่ ที่ต้องรับผิดชอบตามพันธสัญญาที่ภาครัฐต้องดำเนินการอยู่แล้ว Kim and Kyung (2011) ให้ความเห็นว่า การดำเนินการรูปแบบนี้ทำให้เจนตริฟิเคชันได้เกิดขึ้นแล้ว ทำให้ผู้เช่าซึ่งเป็นชนชั้นล่างในกรุงโซลจำนวนมากยังคงประสบปัญหาการล่งละเมิดและการขับไล่ให้ออกจากพื้นที่

Arkaraprasertkul (2018) ได้กล่าวถึงปรากฏการณ์การเกิด เจนตริฟิเคชัน ในเอเชียเองว่ามีความคล้ายคลึงกันกับที่เกิดขึ้นในโลกตะวันตกซึ่งปัจจัยหลักก็ล้วนมาจากการกระทำของรัฐเอง เพื่อให้เมืองปรับเปลี่ยนมีความมีชีวิตชีวา ตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า เจนตริฟิเคชันเองก็มีผลมาจากรัฐ คือการรื้อย้ายแหล่งชุมชนที่ชื่อว่า Lilong house ในนครเซี่ยงไฮ้ และปรับเปลี่ยนเป็น อะพาร์ตเมนต์ ย่านธุรกิจ รวมถึงตึกสูงที่มีความหรูหรา สอดคล้องกับงานของ Shin (2018) ที่ได้กล่าวถึงการเกิดปรากฏการณ์เจนตริฟิเคชันในเขต

โตเกียว เทอหนาน กรุงโซล และ เฉิงตู ซึ่งมีรูปแบบของพัฒนาการด้านเจน트리ฟิเคชันที่คล้ายคลึงกัน นั่นคือ อยู่ในรูปแบบที่ภาครัฐเป็นผู้ทำให้เกิดเจน트리ฟิเคชันเสียเอง

Prayoga et al. (2013) ได้ทำการศึกษาวิจัยการเกิดปรากฏการณ์การเกิดเจนตรีฟิเคชันเป็นครั้งแรกในประเทศอินโดนีเซีย คือการสร้าง Diponegoro University ในเขตเมืองเสมารัง ผลทำให้ราคาที่ดินเพิ่มสูงขึ้นกว่าแต่ก่อนหลายเท่าตัว เช่นเดียวกับค่าเช่าที่ดิน และค่าเช่าร้านเพื่อทำการค้า ทำให้ผู้ที่อยู่มาแต่เดิมไม่สามารถแบกรับภาระที่สูงขึ้นมากได้ต่างก็พากันอพยพไปอยู่ในเขตอื่นหลังจากนั้น ขณะเดียวกันชนชั้นกลางได้เข้ามาลงทุนสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกในการใช้ชีวิตมากมายไม่ว่าจะเป็นร้านค้าแฟ คอนโดมิเนียม ซูเปอร์มาร์เก็ตต่างๆ ซึ่งเหล่านี้ก็ล้วนเป็นผลมาจากปรากฏการณ์เจนตรีฟิเคชัน นั่นเอง

ประเทศกัมพูชาเป็นอีกประเทศหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ประสบปัญหาการขับไล่ผู้อยู่อาศัยเดิมเนื่องจากแรงจูงใจในการพัฒนาเมืองแบบเดียวกัน แต่มีผลลัพธ์ที่ร้ายแรงกว่า ในรายงานของ Global Report on Human Settlements 2007 ได้อ้างถึงกระบวนการเจนตรีฟิเคชันการสร้างใหม่ ดังตัวอย่าง ในปี ค.ศ. 2000 ทหารได้เข้าถากถางทำลายทุ่งนาและกระท่อมมุงจากของเกษตรกรประมาณหนึ่งร้อยคนนอกกรุงพนมเปญ เพื่อสร้างคาสีโนในพื้นที่ และในปีเดียวกันนั้นก็มีการขับไล่ชุมชนจำนวนหนึ่งในกรุงพนมเปญรอบทะเลสาบปึงกัก ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเจนตรีฟิเคชันการสร้างใหม่

เจนตรีฟิเคชันในประเทศไทย

จาตุรงค์ โภครัตน์ศิริ (2546) เป็นนักวิจัยคนแรก ๆ ที่ทำการศึกษาถึงผลกระทบผลกระทบจากปรากฏการณ์เจนตรีฟิเคชัน ในวิทยานิพนธ์เรื่องการรื้อถอนชุมชนในกรณีศึกษาย่านชุมชนบางลำพูของจาตุรงค์ ได้กล่าวถึงการเกิดขึ้นของสวนสันติไชยปราการ ซึ่งเข้าข่าย “การเข้าถือครองโดยพวกผู้ดีเพื่อประโยชน์ด้านสถาบัน” ซึ่งผลประโยชน์ตกอยู่กับผู้เข้าถือครองจากการฟื้นฟูเมือง และที่ดินในย่านพักอาศัยเก่าถูกทุบทำลายเพื่อเปิดพื้นที่โล่งให้กับสิ่งปลูกสร้างที่เป็นของภาครัฐ งานวิจัยได้ชี้ให้เห็นถึงประเด็นทางวัฒนธรรมกับชนชั้นทางสังคมที่แฝงอยู่ในการอนุรักษ์และการพัฒนาเมืองผ่านตัวอย่าง “สวนสันติไชยปราการ” ว่าเป็นสวนสาธารณะที่เป็นส่วนหนึ่งของโครงการฟื้นฟูบริเวณพื้นที่ย่านบางลำพู โดยการรื้อชุมชนคลองบางลำพูแล้วสร้างพระที่นั่ง และสวนสาธารณะ แต่พบว่าคนทั่วไปอาจใช้สวนสาธารณะแห่งนี้ได้ไม่เต็มที่ นอกจากนี้นักวิจัยดังกล่าวยังได้กล่าวถึงปรากฏการณ์เจนตรีฟิเคชันที่เกิดขึ้นกับพื้นที่บางลำพู ซึ่งถือได้ว่าเป็นพื้นที่ชั้นในของเมืองเป็นพื้นที่ที่เคยมีสถิติการลดลงของจำนวนประชากรอยู่อาศัยในช่วงระยะเวลาหนึ่งซึ่งการลดลงของจำนวนประชากรรุ่นเก๋านี้ถือเป็นปรากฏการณ์ของความเสื่อมสภาพที่เกิดขึ้นกับพื้นที่ชั้นในของเมือง และเป็นช่องทางให้เกิดคนกลุ่มใหม่เข้ามาแทนที่อันเป็นผลจากปรากฏการณ์เจนตรีฟิเคชัน

ชาติรี ประกิตนทการ (2561) อธิบายว่า ในสังคมไทย ได้พบว่า มีการพูดถึงประเด็นนี้มาเป็นสิบปีแล้ว และมีงานศึกษาอยู่ไม่น้อย แต่ที่น่าสังเกตคือ แนวทางการศึกษาส่วนใหญ่กลับเน้นให้คำอธิบายการเกิดขึ้นของปรากฏการณ์นี้โดยให้ความสำคัญไปที่กลไกของระบบตลาดเสรีในโลกทุนนิยม และ “ตัวกระทำการภาคเอกชน” (Private agents) เป็นสำคัญ เจนตรีฟิเคชันที่เกิดขึ้นในสังคมไทยโดยเฉพาะในย่านเก่าของกรุงเทพมหานคร เงื่อนไขสำคัญที่ก่อให้เกิดปรากฏการณ์นี้คือ “รัฐ” ลักษณะดังกล่าว ในวงวิชาการได้นิยามด้วยคำว่า State-Led gentrification ซึ่งสังคมไทยในหลายปีที่ผ่านมา หน่วยงานภาครัฐได้เข้ามาเป็นตัวละครสำคัญในปรากฏการณ์เจนตรีฟิเคชันที่เกิดขึ้นในหลายพื้นที่ ภายใต้คำนิยามที่สวดยหรู เช่น การฟื้นฟูเมือง หรือการอนุรักษ์และพัฒนา ทั้งนี้ ที่ผ่านมาย่านเก่าเป็นเมืองที่เต็มไปด้วยชีวิต มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและกิจกรรมทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะเศรษฐกิจระดับรากหญ้าที่เข้มแข็ง แต่ความมีชีวิตชีวาดังกล่าวกลับถูกรัฐ

นิยามว่าเป็นความเสื่อมโทรมที่ต้องจัดการ รื้อ ย้าย ไล่ ทำให้หลังจากนั้นอย่างเช่นย่านเก๋ารัตนโกสินทร์ก็กลายมาเป็นย่านที่แออัด มีความคึกคักเฉพาะช่วงกลางวันที่มีนักท่องเที่ยว แต่เงียบเหงาคลายย่านร้างเมื่อนักท่องเที่ยวกลับออกไปแล้วในช่วงเย็น ความหลากหลายของกิจกรรมทางเศรษฐกิจลดลง

ปรากฏการณ์ในย่านบางลำพู และถนนข้าวสาร ถูกแทนที่ด้วยภาพจำของสถานที่ท่องเที่ยวยามราตรี และแหล่งพำนักของนักท่องเที่ยวต่างชาติ มีนักวิชาการอธิบายไว้มากแล้วว่าเป็น เจน트리ฟิเคชั่น หรือระบุให้เฉพาะเจาะจงมากขึ้นนั่นก็คือ Tourism gentrification ทว่าไม่อาจพิจารณาในรูปแบบของ Tourism gentrification ตามมาตรฐานได้ แต่ต้องพิจารณาให้ทะลุไปจนถึงกระบวนการที่แท้จริงที่ผลักดันให้สิ่งนี้เกิดขึ้น นั่นก็คือ State-Led gentrification ซึ่งสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกับการศึกษาของ Ley (2003), Prayoga et al. (2013) La Grange and Pretorius (2016) และ Hochstenbach (2017)

Boonchaiyapruke (2017) ได้ทำการศึกษาเรื่องความสามารถในการปรับเปลี่ยน ความหลากหลายของการปรับเปลี่ยนของเมือง ได้กล่าวว่า ในบริบทของการตรวจสอบที่สำคัญของกระบวนการเจเนริฟิเคชั่น การสำรวจจะต้องทำจากมุมมองจากล่างขึ้นบนที่กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงในการใช้ที่ดินและสิ่งปลูกสร้างในระดับของแปลงอาคาร ถนน ละแวกบ้าน และเมือง วิธีนี้สามารถช่วยให้เข้าใจความหมายของคำว่า “เจนตรีฟิเคชั่น” ในบริบทภาษาไทยได้อย่างแม่นยำ ปัญหาของ เจเนริฟิเคชั่น เป็นปรากฏการณ์ระดับโลกที่ประสบในพื้นที่ ในแง่ของพื้นที่เขตเมืองของกรุงเทพมหานคร กระบวนการ เจเนริฟิเคชั่น ที่เกิดขึ้นก็เป็นกระบวนการทางสังคมในท้องถิ่นที่ ที่มีคุณสมบัติเฉพาะ มีความหลากหลายทางด้านประชากร รูปแบบการใช้ชีวิต หากทำการศึกษาจากบนสู่ล่าง จะทำให้ได้เพียงมุมมองในเรื่องของการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งขาดมิติที่ต้องศึกษาทั้งด้าน สังคม และวัฒนธรรมร่วมกัน

Gaemchoei (2008) ได้ทำการศึกษาถึงผลกระทบของปรากฏการณ์เจเนริฟิเคชั่น ในย่านเก่า โดยได้นำเสนอผลที่ตามมาของ เจเนริฟิเคชั่น ในพื้นที่ของชุมชนเก่า กรณีของชุมชนตลาดน้อยซึ่งเป็นชุมชนเก่าแก่และเป็นย่านชุมชนชาวจีนอพยพในกรุงเทพมหานครมานานกว่าศตวรรษ พบว่า ปัจจุบันนี้มีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพอย่างรุนแรงในบริเวณดังกล่าว ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นด้วย สาเหตุเนื่องด้วยทำเลที่น่ารื่นรมย์ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาและสามารถเดินไปยังไชน่าทาวน์ได้ ชุมชนแห่งนี้จึงเป็นจุดสำคัญและดึงดูดนักท่องเที่ยวจากนอกพื้นที่อย่างต่อเนื่องสำหรับพัฒนาโครงการอสังหาริมทรัพย์ต่าง ๆ ทำให้เกิดการรุกคืบการใช้ชีวิตของผู้คนเก่าแก่ในย่านเหล่านั้น

Huabcharoen and Ellsmore (2017) ได้ตีพิมพ์บทความเรื่อง ชนชั้นสร้างสรรค์และการพัฒนาเมืองแบบเจเนริฟิเคชั่นในย่านเก่าเจริญกรุง โดยได้กล่าวถึง การพัฒนาเมืองใจกลางเมืองเก่าว่าเป็นสิ่งที่ท้าทายในหลายประเทศ ที่ซึ่งการใช้ประโยชน์จากความตระหนักทางวัฒนธรรมที่แข็งแกร่งต่อประชากรแสดงออกถึงมุมมองที่แตกต่างกันและ แนวทางวัฒนธรรม อย่างไรก็ตามการลงทุนสร้างสรรค์เหล่านั้น ก็ตามมาด้วยการเข้าครอบครองพื้นที่ของผู้มาใหม่ที่มีพื้นเพความคิดสร้างสรรค์ที่แตกต่าง ซึ่งบางครั้งก็เกิดการบุกรุกการใช้ชีวิตประจำวันของคนในท้องถิ่น กรณีตลาดน้อยและถนนเจริญกรุงถือเป็นตัวอย่างที่ดีของทั้งผู้เข้ามาใหม่และคนในท้องถิ่น ที่จารึกวัฒนธรรมของตนเองไว้ในพื้นที่ เกิดการตั้งคำถามว่าในที่สุดแล้วการเกิดปรากฏการณ์เจเนริฟิเคชั่น ก็คือผู้มาใหม่นั้นมาพร้อมกับการสร้างสรรค์วัฒนธรรม หรือ มาเพื่อร่วมมือรังสรรค์ หรือมาเพื่อบุกรุกทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีอยู่ของชุมชนท้องถิ่นนั้น ซึ่งเป็นคำถามที่รอการพิสูจน์ในระยะเวลาอันสั้น

การใช้คำว่าเจเนริฟิเคชั่นที่กล่าวถึงว่า เกิดจากการฟื้นฟูเมืองเพื่อการสร้างความทันสมัยผ่านการก่อสร้างขนาดใหญ่ที่ดำเนินการไม่ว่าโดยภาครัฐหรือภาคเอกชนเองก็ตาม รวมไปถึงการก่อสร้างอาคารอะพาร์ตเมนต์และคอนโดมิเนียมที่ทันสมัย อย่างไรก็ตามในปัจจุบันพบว่าม้งานวิจัยที่กล่าวถึง

เจน트리ฟิเคชันในแง่มุมนี้ได้ไม่บ่อยนัก แต่ถึงกระนั้นก็ตามคำว่า เจนตรีฟิเคชัน ยังเชื่อมโยงกับประเด็นเรื่อง ความสวยงาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวกับการปรับปรุงพื้นที่เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว

งานวิจัยของ Cocola-Gant (2018) ได้เน้นย้ำว่าการท่องเที่ยวเกี่ยวกับเจนตรีฟิเคชันมีความเชื่อมโยงกัน และสามารถตีความได้ว่าเป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดการพลัดถิ่นในรูปแบบต่าง ๆ แม้ว่าเจนตรีฟิเคชันด้านการท่องเที่ยวจะได้รับการกล่าวถึงเป็นพิเศษว่าเกิดขึ้นในเมืองเก่าสำคัญ ต่าง ๆ แต่กระบวนการนี้ยังได้ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ที่ไม่ใช่เขตเมืองอีกด้วย แม้ว่าการวิจารณ์บางคนที่ตั้งข้อสังเกตว่าเจนตรีฟิเคชันด้านการท่องเที่ยวก็สามารถที่จะให้สิทธิที่จะอยู่ต่อของผู้อยู่อาศัยที่มีอยู่แต่เดิม แต่แนวความคิดนี้ยังคงไม่ได้รับการยอมรับอย่างเต็มที่ นั่นเป็นเพราะว่าการท่องเที่ยวเปิดโอกาสให้กับการลงทุนด้านอสังหาริมทรัพย์ นำเสนอไลฟ์สไตล์ที่แตกต่าง และก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงหลายประการสำหรับผู้อยู่อาศัยเดิม กล่าวอีกนัยหนึ่ง การท่องเที่ยวนั้นมีบทบาทสำคัญในผลักดันให้เกิดเจนตรีฟิเคชัน และนำไปสู่การย้ายถิ่นในรูปแบบต่าง ๆ นั่นเอง

เจนตรีฟิเคชันหลังยุคโมเดิร์น

ผลกระทบของเจนตรีฟิเคชันทำให้หลายเมืองต้องกลับมาทบทวนถึงกระบวนการในการพัฒนาฟื้นฟูเมือง การสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ย่านชุมชนเพื่อหลีกเลี่ยงและลดผลกระทบที่จะตามมา หลังยุคนวนิยาย เจนตรีฟิเคชันถูกใช้เป็นเครื่องมือในการอธิบายเรื่องการบริหารจัดการเมืองสีเขียว และการเพิ่มพื้นที่สีเขียวให้กับเมืองเพื่อประโยชน์ทางด้านสภาพแวดล้อม รวมไปถึง การบริหารจัดการเมืองในแนวสุนทรียศาสตร์ การบริหารจัดการพื้นที่มรดกเมือง ย่านเก่าที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เพื่อผลประโยชน์ด้านการท่องเที่ยว จนเกิด เจนตรีฟิเคชันในรูปแบบที่เรียกว่า กรีนเจนตรีฟิเคชัน (Green gentrification) และเฮอริเทจเจนตรีฟิเคชัน (Heritage gentrification) ซึ่งเกิดขึ้นในหลายเมืองทั่วโลก Jelks et al. (2021) กล่าวว่าถึงแม้นโยบายเมืองสีเขียวจะมีความสัมพันธ์กับการช่วยให้คุณภาพชีวิตและสุขภาวะของผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ดีขึ้น แต่ก็เป็นเครื่องมือหนึ่งที่เป็นตัวผลักดันให้เกิดเจนตรีฟิเคชันขึ้นด้วยเช่นกัน และแม้ว่าแนวคิดเมืองสีเขียวจะได้รับการยอมรับในระดับสากลว่าเป็นส่วนสำคัญของความยั่งยืนและช่วยลดผลกระทบต่อสถานะโลกร้อน แต่จากงานวิจัยหลายชิ้นที่เกี่ยวข้องกับกรีนเจนตรีฟิเคชัน ได้มีข้อโต้แย้งในเรื่องนี้ Anguelovski et al. (2022) ให้เหตุผลว่า ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในลักษณะเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม หรือการเพิ่มพื้นที่สีเขียวก็สามารถนำไปสู่เจนตรีฟิเคชันได้ นักวิจัยบางท่านยังตั้งข้อสังเกตอีกว่านั่นคือความขัดแย้งเชิงภูมิทัศน์สีเขียว (Gould & Lewis, 2016; Haase et al., 2017) ผ่านนโยบายภาครัฐที่ดูเหมือนว่าต้องการพัฒนาให้พื้นที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว นักลงทุน เป็นแรงขับให้เกิด เจนตรีฟิเคชันขึ้นในพื้นที่ ซึ่งท้ายที่สุดแล้วก็พบว่าส่งผลกระทบให้เกิดการย้ายถิ่นที่ของชนชั้นล่างนั่นเอง (Keeler et al., 2019; Shokry et al., 2020) อย่างไรก็ตาม Anguelovski (2016) มีความเห็นแย้งว่า ความคิดริเริ่มในการสร้างสภาพแวดล้อมสีเขียวในเมืองอาจกลายเป็นการก่อกวนภูมิทัศน์สีเขียวเสียเอง เนื่องจากอาจเป็นการทอดทิ้งกลุ่มคนที่มีสถานะทางสังคมด้อยกว่าไว้ข้างหลัง

จุดมุ่งหมายโดยแท้จริงของกรีนเจนตรีฟิเคชัน มิได้มีความหมายเพียงการปลูกต้นไม้หรือการสร้างสวนสาธารณะและการเพิ่มพื้นที่สีเขียวให้กับเมืองแต่เพียงเท่านั้น หากยังเป็นเครื่องมือในการลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมและช่วยเพิ่มคุณภาพชีวิต แต่ไม่ว่าจะเป็นระดับชนชั้นใดก็สามารถที่จะเข้ามาใช้ประโยชน์เพื่อสร้างคุณภาพชีวิตให้กับตนเองได้ รวมถึงชนชั้นล่าง ผู้อยู่อาศัยเดิมที่แม้ว่าจะถูกแรงผลักดันให้ย้ายถิ่นที่ไปแล้วก็ตาม ก็ยังสามารถเข้ามาทำกิจกรรมใช้ประโยชน์ในพื้นที่จากกรีนเจนตรีฟิเคชันได้ ประเทศสิงคโปร์เป็น

ตัวอย่างหนึ่งที่ดีของการเกิดปรากฏการณ์กรีนเจนตรียุคใหม่ นอกจากจะเพิ่มพื้นที่สีเขียวให้กับเมืองแล้วยังเป็นการเพิ่มคุณภาพชีวิตให้กับคนในย่านชุมชนด้วย สำหรับประเทศไทยนั้นยังไม่ได้มีการศึกษากรีนเจนตรียุคใหม่อย่างจริงจัง การพัฒนาพื้นที่สีเขียวในประเทศไทยมักมาพร้อมกับแรงต้าน เนื่องจากการพัฒนาพื้นที่สีเขียวมักเป็นการทำเพื่อรองรับรูปแบบการใช้ชีวิตของชนชั้นกลาง ไม่ว่าจะเป็นทางจักรยาน เส้นทางวิ่งออกกำลังกาย ตลอดจนโครงการปลูกต้นไม้ ซึ่งไม่สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของชนชั้นล่างแต่อย่างใด จึงควรกลับมาศึกษาถึงรูปแบบ กระบวนการ วิธีการ ของกรีนเจนตรียุคใหม่และนำมาเป็นต้นแบบปรับใช้กับย่านชุมชนในประเทศเพื่อสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้แก่คนทุกกลุ่มได้อย่างเหมาะสม

มรดกเมืองถือได้ว่ามีบทบาทสำคัญในการกำหนดแนวทางการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของหลายชุมชน อย่างไรก็ตาม หากกระบวนการไม่ได้ถูกวางแผนไว้อย่างเหมาะสม ปัญหาร้ายแรงอาจปรากฏขึ้น แม้ว่าการนำมรดกเมืองเข้ามาเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในรูปแบบใหม่มาให้ได้ได้รับการตรวจสอบอย่างกว้างขวางโดยนักวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวแล้วก็ตาม แต่กลับให้ความสนใจน้อยลงกับแนวคิดเรื่องเจนตรียุคใหม่ De La Torre and Navarrete (2016) ชี้ให้เห็นว่าในกรุงเม็กซิโกได้เกิดสถานการณ์ที่แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจของแหล่งมรดกที่อยู่ในศูนย์กลางประวัติศาสตร์ของเมือง โดยการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมาจากหน่วยงานที่ทำหน้าที่ส่งเสริมพัฒนาและอนุรักษ์เมืองเพื่อให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์เพื่อประโยชน์แก่นักท่องเที่ยว ส่งผลให้วิถีชีวิตของเมืองเกิดการเปลี่ยนแปลง รวมทั้งขั้นตอนการเข้าใช้พื้นที่และการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น นอกจากนี้ยังเกิดการกัดเซาะของโครงสร้างทางสังคมผ่านกระบวนการของการกีดกันและเจนตรียุคใหม่

ในกรณีของตลาดน้อยและถนนเจริญกรุงที่เกิดเจนตรียุคใหม่ในรูปแบบเฮอริเทจเจนตรียุคใหม่ก็ถือเป็นตัวอย่างที่ดี ที่ยังคงจารึกวัฒนธรรมของตนเองไว้ในพื้นที่ แม้ว่าการเกิดปรากฏการณ์เจนตรียุคใหม่เป็นการทำให้ผู้มาใหม่เข้าครอบครองอาคารเก่าแก่ในย่านนี้ พร้อมกับการสร้างสรรค์วัฒนธรรมในรูปแบบใหม่ ทำให้ยังคงมีการตั้งคำถามว่าเป็นการมาเพื่อร่วมมือรังสรรค์ หรือมาเพื่อบุกรุกทรัพยากรวัฒนธรรมของเดิมที่มีอยู่ (Huabcharoen & Ellsmore, 2017) เช่นเดียวกับกรณีที่เกิดขึ้นที่ท่าเตียนซึ่งมีการปรับปรุงอาคารเก่าให้เป็นร้านอาหาร ร้านกาแฟ ที่พักเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว แต่ในขณะเดียวกันพื้นที่นี้ก็ยังคงมีการอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืนของผู้ที่มาใหม่ กับผู้ที่อาศัยอยู่เดิม ซึ่งผู้อาศัยอยู่เดิมให้ความเห็นถึงแม้สภาพอาคาร เพื่อบ้าน และรูปแบบการใช้ชีวิตในย่านท่าเตียนจะเปลี่ยนไปแต่ความหมายของท่าเตียนยังดำรงอยู่ (Boonprasong, 2017) รวมทั้งกรณีของเมืองเชียงคาน แม้จะมีการปรับเปลี่ยนอาคารบ้านเรือนเก่าหลายหลังให้เป็นโรงแรม ที่พัก ร้านอาหาร ร้านกาแฟ แต่คุณค่าความสำคัญด้านประวัติศาสตร์เมือง ประเพณีเก่าที่สืบทอดกันมาอย่าง การตักบาตรข้าวเหนียว การอยู่อาศัยร่วมกันของคนในพื้นที่และผู้มาใหม่ เหล่านี้ล้วนทำให้คุณค่าและความหมายของเชียงคานยังดำรงอยู่ (ชุดิมา และ สิทธิพรหม 2556)

การอภิปรายผล

ปัจจุบันปรากฏการณ์เจนตรียุคใหม่มีการวิวัฒนาการและเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปมาก เจนตรียุคใหม่ได้กลายเป็นเครื่องมือในพัฒนาเมือง ภายใต้วาทกรรม การฟื้นฟูเมือง ความทันสมัย ความสวยงาม และกลายเป็นประเด็นสำคัญในการศึกษาเรื่องการพัฒนาเมืองไปแล้ว กระบวนการเจนตรียุคใหม่สะท้อนให้เห็นถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นในหลายพื้นที่ และไม่จำกัดอยู่แต่เมืองใหญ่ในกลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้วแต่ยังได้เกิดขึ้นได้ในประเทศที่กำลังพัฒนารวมถึงเกิดขึ้นในเมืองที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในสังคมชนบทด้วยเช่นกัน ผลการศึกษาของงานวิจัยหลายชิ้นพบว่ามีการใช้คำอธิบายเจนตรียุคใหม่ที่ค่อนข้างชัดเจนว่าเจนตรียุคใหม่คือการพัฒนาแบบการ

สร้างใหม่ แต่โดยทั่วไปแล้วเป็นกระบวนการของการพัฒนาความสวยงามสำหรับการท่องเที่ยว เจนตรีฟิเคชั่นที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาขึ้นมาใหม่ เพื่อการฟื้นฟูเมือง ซึ่งมักถูกอ้างถึงโดยทั่วไปในเอกสารบทความวิชาการของทางฝั่งประเทศตะวันตกและอเมริกาซึ่งมีอุดมการณ์ทางการเมืองของเสรีนิยมใหม่เป็นตัวขับเคลื่อนกระบวนการ ต่างจากภูมิภาคเอเชีย ที่พบว่าการพูดถึงกระบวนการเจนตรีฟิเคชั่นจากการพัฒนาขึ้นมาใหม่ แต่ผลกระทบที่เกิดขึ้นแตกต่างกัน เพราะในภูมิภาคนี้ผลกระทบได้ทำให้เกิดการย้ายถิ่นที่และค่อนข้างรุนแรง และเกิดขึ้นในหลายกรณี ดังเช่นที่ เชียงไฮ้ กรุงโซล และกัมพูชา เป็นต้น

ปรากฏการณ์เจนตรีฟิเคชั่นในเอเชียตะวันออกและตะวันออกเฉียงใต้รวมถึงประเทศไทยไม่สามารถอธิบายได้ด้วยแนวคิดของ Glass (1964) ซึ่งถือว่าเป็นคนแรก ๆ ที่กล่าวถึงประเด็นเรื่องนี้ แต่สามารถอธิบายได้ด้วยทฤษฎีของเจนตรีฟิเคชั่นในรูปแบบของกระบวนการสร้างใหม่ผ่านวาทกรรม “ทำให้สวยงาม” เพื่อการพัฒนาและการท่องเที่ยวตามแนวคิดของ Moore (2013) ซึ่ง Ha and Kwon (2017) ได้ให้ความความเห็นเพิ่มเติมว่า เหตุที่ไม่สามารถสามารถอธิบายได้ด้วยแนวคิดของ Glass (1964) ในภูมิภาคเอเชีย เป็นเพราะประเทศในภูมิภาคนี้ไม่เคยประสบกับภาวะอุตสาหกรรมถดถอยและความเสื่อมโทรมของเมืองในรูปแบบที่คล้ายคลึงกับเมืองในซีกโลกตะวันตก เนื่องจากเมืองในประเทศตะวันตก จะมีจุดเน้นที่การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและฟื้นฟูที่อยู่อาศัยที่ไม่ดี โดยเฉพาะบ้านแบบดั้งเดิมในเมืองซึ่งมักจะถูกแทนที่ด้วยอาคารสูงอันเป็นผลมาจากการเติบโตทางเศรษฐกิจและการพัฒนาอย่างรวดเร็ว

เมื่อทำการวิเคราะห์เปรียบเทียบรูปแบบเจนตรีฟิเคชั่นที่เกิดขึ้นของประเทศต่าง ๆ ในแถบตะวันตก เอเชียตะวันออกและตะวันออกเฉียงใต้ และประเทศไทย พบว่ามีความแตกต่างกันบ้างตามบริบทของเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งสามารถแสดงผลการเปรียบเทียบดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบรูปแบบเจนตรีฟิเคชั่นที่เกิดขึ้นในซีกโลกตะวันตก ในแถบเอเชียตะวันออก เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และประเทศไทย

	ประเทศในแถบตะวันตก	ประเทศในแถบเอเชียตะวันออกและตะวันออกเฉียงใต้	ประเทศไทย
รูปแบบเจนตรีฟิเคชั่น			
1. คลาสสิกเจนตรีฟิเคชั่น	X	-	-
2. เจนตรีฟิเคชั่นจากการพัฒนาขึ้นมาใหม่	X	X	X
3. ซูเปอร์เจนตรีฟิเคชั่น	X	X	X
4. เจนตรีฟิเคชั่นในพื้นที่ชนบท	X	-	X
5. รีเทลเจนตรีฟิเคชั่น	X	-	X
6. กรีนเจนตรีฟิเคชั่น	X	X	X
7. เฮอริเทจเจนตรีฟิเคชั่น	X	X	X
8. เจนตรีฟิเคชั่นการท่องเที่ยว	X	X	X
9. เจนตรีฟิเคชั่นสุนทรียศาสตร์	X	X	X
การย้ายถิ่นที่จากปรากฏการณ์เจนตรีฟิเคชั่น	สูง	สูง	ปานกลาง
ผลกระทบทางสังคมและวัฒนธรรม	สูง	สูง	ปานกลาง

ผลกระทบที่ก่อให้เกิดการย้ายถิ่นที่ รวมทั้งผลกระทบทางสังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่ซึ่งเกิดปรากฏการณ์เจน트리ฟิเคชันในประเทศไทยนั้นมีผลกระทบในระดับปานกลางเมื่อเทียบกับภูมิภาคอื่น เนื่องจากการย้ายถิ่นในพื้นที่ย่านเมืองเก่าหลายแห่ง มักเป็นไปในลักษณะเต็มใจมากกว่าที่จะถูกแรงขับออกจากพื้นที่ เนื่องจากด้วยอัตราผลตอบแทนที่ได้รับจากนักลงทุนที่เข้ามาในพื้นที่ จึงยินยอมที่จะย้ายออกจากพื้นที่มากกว่าที่จะต่อต้าน แต่กระนั้นก็ยังคงพบเห็นผลกระทบในระดับที่รุนแรงอยู่บ้างเพียงแต่มีจำนวนไม่มากนัก เช่น การไล่รื้อชุมชนป้อมมหากาฬย่านเมืองเก่า ซึ่งเป็นชุมชนที่มีรากเหง้าและมีประวัติศาสตร์ต่อเนื่องมาอย่างยาวนาน ขณะที่การปรับปรุงพื้นที่ชุมชนป้อมมหากาฬล้วนเป็นไปเพื่อตอบสนองรูปแบบการใช้ชีวิตของชนชั้นกลางในเมือง การวางนโยบายการเพิ่มพื้นที่สีเขียวของภาครัฐภายใต้วาทกรรม ความสวยงาม ไม่เพียงแต่ชุมชนป้อมมหากาฬ ชุมชนเลื้อนฤทธิ์ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่เยาวราชก็ได้รับผลกระทบจากการไล่ผู้อยู่อาศัยเดิมออกไปเช่นเดียวกัน แต่เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีขนาดเล็กและผู้อยู่อาศัยเดิมล้วนประกอบอาชีพค้าขายที่มีฐานะค่อนข้างดี จึงยินยอมย้ายออกจากพื้นที่ อย่างไรก็ตาม ชุมชนเลื้อนฤทธิ์เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของเจน트리ฟิเคชันที่เกิดขึ้นจากความต้องการการพัฒนาเมืองเพื่อตอบสนองการท่องเที่ยวในรูปแบบย้อนอดีต ทำให้ในปัจจุบัน ค.ศ. 2023 จึงพบว่าอาคารที่ถูกปลูกสร้างขึ้นมาใหม่ในรูปแบบย้อนยุคในพื้นที่ชุมชนถูกรอบครองโดยนักลงทุนที่ไม่ได้มีการอยู่อาศัยจริง ผลทำให้พลวัตรของชุมชนจางหายไป มีแต่ความเจียบเหวี่ยงในช่วงกลางวันและกลางคืน ประกอบกับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในชุมชนมีจำนวนน้อย จึงทำให้นักลงทุนยังชลอการดำเนินการใด ๆ กับอาคารที่ตนเองครอบครอง

อย่างไรก็ตาม การขยายความหมายของ เจน트리ฟิเคชัน นี้ทำให้เกิดคำถามเกี่ยวกับสิ่งที่ควรจัดเป็น “เจน트리ฟิเคชัน” เพราะการใช้คำนี้ดังกล่าวในงานวิจัยนี้มีความเสี่ยงที่จะทำให้ขอบเขตของสิ่งที่ก่อให้เกิดปรากฏการณ์เจนตรีฟิเคชัน ไม่ชัดเจน ตัวอย่างเช่น ในการศึกษาของ Herzfeld (2010) ชุมชนในกรุงเทพมหานครจะต้องถูกย้ายออกไปเพื่อนำพื้นที่มาสร้างสวนสาธารณะมากกว่าที่อยู่อาศัย ลักษณะเช่นนี้จะใช้คำว่า “เจนตรีฟิเคชัน” ได้หรือไม่ นักวิชาการบางท่านได้แย้งว่า “เจนตรีฟิเคชัน” อาจมีขอบเขตที่ขยายออกไปไกลเกินไปกับการเชื่อมโยงล่าสุดที่กล่าวถึงกัน (Lees & Phillips, 2018) เมื่อพิจารณาดัชนีชี้วัดระดับของเจนตรีฟิเคชันที่เกิดกับย่านชุมชน การย้ายถิ่นที่เป็นตัวชี้วัดสำคัญในระดับต้น ๆ ที่บ่งชี้ว่าย่านชุมชนใดได้เกิดเจนตรีฟิเคชันและอยู่ในระดับใด แต่อัตราการย้ายถิ่นที่ของย่านชุมชนที่เกิดเจนตรีฟิเคชันในประเทศไทยยังอยู่ในระดับที่ไม่สูงมากนัก ถึงแม้ว่าค่าครองชีพ สภาพอาคารบ้านเรือนสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปพบว่าอยู่ในระดับที่เห็นในเชิงประจักษ์ก็ตาม ส่งผลให้คำว่า “เจนตรีฟิเคชัน” ในประเทศไทยจึงไม่ได้ถูกหยิบขึ้นมาให้ความสำคัญในแวดวงวิชาการและในสังคมโดยทั่วไป

ประเทศไทยมีแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นมรดกทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมอยู่มากมาย พบว่า แหล่งเมืองเก่าหลายแห่งกำลังเกิดเจนตรีฟิเคชันอันเป็นผลมาจากการท่องเที่ยวส่งผลให้อัตลักษณ์ย่านชุมชนในเขตเมืองเก่าเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง นักลงทุนเริ่มเข้ามาครอบครองพื้นที่ ทำให้ผู้อยู่อาศัยเดิมมีการย้ายถิ่นที่จากการขายที่อยู่อาศัยที่มีมูลค่าเพิ่มสูงขึ้น เมื่อพิจารณาการเกิดเฮอริเทจเจนตรีฟิเคชันในย่านเจริญกรุง ย่านท่าเตียน พบว่าผลกระทบจากการย้ายถิ่นที่อยู่ในระดับน้อย มีแรงต้านจากผู้อยู่อาศัยเดิมอยู่ในระดับต่ำ ผู้อยู่อาศัยเดิมที่ย้ายออกไปแล้วยังสามารถกลับมาใช้ประโยชน์ในพื้นที่ พื้นรำลึกความทรงจำกับย่านชุมชนที่ตนเองเคยอยู่อาศัย เช่นเดียวกับท่าเตียน แม้สภาพอาคารบ้านเรือนและกิจกรรมการใช้ชีวิตได้เปลี่ยนไปแต่ความหมายของท่าเตียนก็ยังคงดำรงอยู่ ดังนั้นกรีนเจนตรีฟิเคชัน และเฮอริเทจเจนตรีฟิเคชัน จึงเป็นแนวทางที่ควรศึกษาต่อไปในเชิงลึกเพื่อนำมาปรับใช้กับย่านชุมชนต่าง ๆ ในประเทศ ขณะเดียวกันก็สร้างแรงกระตุ้นให้สังคมเห็นความสำคัญและกระบวนการของคำว่า “เจนตรีฟิเคชัน” ไม่หลีกเลี่ยงที่จะใช้ความหมายของคำ

ดังกล่าวในการอธิบายปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงของย่านชุมชน ทั้งนี้เพื่อหลีกเลี่ยงและลดผลกระทบจากเจเนตรีฟิเคชันต่อไป

ผลจากการทบทวนเอกสาร บทความ ตำราวิชาการ ที่เกี่ยวกับบริบทของการใช้คำว่า เจเนตรีฟิเคชันในประเทศแถบตะวันตก ภูมิภาคเอเชีย และประเทศไทย โดยรวมแล้ว พบว่า “เจเนตรีฟิเคชัน” มักใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาโครงการอสังหาริมทรัพย์ขนาดใหญ่ในเมืองชั้นในและปรับปรุงความสวยงามของพื้นที่สำหรับตอบสนองด้านเศรษฐกิจ และการท่องเที่ยวซึ่งขับเคลื่อนโดยอุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ (Neo-liberal) อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์เจเนตรีฟิเคชันในบริบทของภูมิภาคอื่น ๆ นี้ไม่เพียงพอที่จะอธิบายกระบวนการเจเนตรีฟิเคชันในประเทศไทย เนื่องจากความเชื่อมโยงของคำว่าเจเนตรีฟิเคชันกับการฟื้นฟูเมือง การสร้างความสวยงามและการท่องเที่ยวดังที่เห็นในประเทศไทยนั้น ยังพบว่ายังมีเมืองหรือย่านอื่น ๆ ในประเทศที่ยังมีผู้อยู่อาศัยแบบดั้งเดิมที่ยังคงดำรงอยู่ ไม่ได้เกิดการย้ายถิ่นที่หรือการย้ายออกของผู้อยู่อาศัยเดิม ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะที่ต้องการการค้นคว้า ตรวจสอบ และวิจัยเพิ่มเติมในทางวิชาการต่อไป บทความนี้จึงเสนอแนะว่าควรพิจารณาความเข้าใจร่วมกันของคำว่า “เจเนตรีฟิเคชัน” ในบริบทของประเทศไทย โดยไม่ควรแยกออกจากรากเหง้าของความขัดแย้งทางชนชั้นและการย้ายถิ่นที่ เนื่องจากสิ่งเหล่านี้ยังคงเป็นผลกระทบหลัก แต่ถึงกระนั้น เจเนตรีฟิเคชันก็เป็นปรากฏการณ์ที่เราไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ และมีแนวโน้มจะเกิดขึ้นในย่านเมืองเก่าของประเทศเพื่อรองรับการท่องเที่ยวที่เติบโตมากขึ้น รวมทั้งยังส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สภาพแวดล้อมทางกายภาพ การย้ายถิ่นที่ของประชากรในพื้นที่ และค่าครองชีพที่สูงขึ้น เพื่อตอบสนองกับวิถีชีวิตในหลายรูปแบบใหม่ ๆ ซึ่งจะเป็ตัวเร่งของปรากฏการณ์เจเนตรีฟิเคชันให้ก้าวล้ำยิ่ง ๆ ขึ้นไป จึงควรมีการพิจารณาทบทวนถึงวิธีการจัดการให้กระบวนการเจเนตรีฟิเคชันที่สามารถช่วยให้สังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความเท่าเทียม และทำการชี้แจงวิธีการใช้ “เจเนตรีฟิเคชัน” เพื่อที่จะทำให้แน่ใจได้ว่าความหมายของคำจะไม่สูญหายหรือถูกกลืนกินภายใต้สำนวน เช่น การฟื้นฟูเมือง ความทันสมัย การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ความสวยงาม และ การอนุรักษ์ นอกจากนี้ แนวความคิดกรีนเจเนตรีฟิเคชัน และ เฮอริเทจเจเนตรีฟิเคชัน เป็นสิ่งที่ต้องนำมาพิจารณาร่วมด้วย ถึงแม้ว่าจะไม่สามารถจัดผลกระทบได้ทั้งหมด แต่ก็เป็แนวทางที่จะไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง

เอกสารอ้างอิง

- จาตุรงค์ โปะะรัตน์ศิริ. (2546). การศึกษาปรากฏการณ์ "เจเนตรีฟิเคชัน" ในการอนุรักษ์ชุมชนเมือง : กรณีศึกษาผลกระทบทางสังคมในย่านชุมชนบางลำพู กรุงเทพมหานคร (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง. กรุงเทพฯ. สืบค้นจาก https://doi.nrct.go.th/ListDoi/listDetail?Resolve_DOI=10.14457/KMITL.the.2003.507
- ชาติรี ประกิตนันทการ. (2561, 23 กันยายน). สก๊อปแนวหน้า : เมืองกับความขัดแย้ง(1) ‘สโลว์ไลฟ์’วิถีคนชั้นกลางบน. แนวหน้า. สืบค้นจาก <https://www.naewna.com/likesara/365756>
- มนสิชา เพชรานนท์. (2553). บทวิจารณ์หนังสือ Gentrification. 2007. วารสารวิทยาศาสตร์ สาขาสังคมศาสตร์, 31(1), 121-124. Retrieved from https://kukr.lib.ku.ac.th/kukr_es/index.php?BKN/search_detail/result/308045
- Anguelovski, I., Connolly, J. J. T., Cole, H., Garcia-Lamarca, M., Triguero-Mas, M., Baró, F., Martin, N., Conesa, D., Shokry, G., del Pulgar, C. P., Ramos, L. A., Matheney, A., Gallez, E., Oscilowicz, E., Máñez, J. L., Sarzo, B., Beltrán, M. A., & Minaya, J. M. (2022). Green

- gentrification in European and North American cities. *Nature Communications*, 13(1). Retrieved from <https://doi.org/https://doi.org/10.1038/s41467-022-31572-1>
- Arkaraprasertkul, N. (2018). Gentrifying heritage: how historic preservation drives gentrification in urban Shanghai. *International Journal of Heritage Studies*, 9. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/13527258.2018.1460732>
- Ascensão, E. (2018). Slum gentrification. In *Handbook of gentrification studies*. Leicester, UK: Edward Elgar Publishing.
- Boonchaiyapruet, P. (2017). *Spatial culture and spatial capital in Bangkok: a study of adaptability and diversity in the urban transformation process*(Doctoral dissertation). University College London. UK. Retrieved from <https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/1566916/>
- Boonprasong, P. (2017). *Use transformation porcess of shophouses: A case study of Tha Tien's shophouse, Bangkok* (Doctoral dissertation). Chulalongkorn University. Thailand. Retrieved from <http://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/58238>
- Brown-Saracino, J., & Ghaziani, A. (2009). The constraints of culture: Evidence from the Chicago Dyke March. *Cultural Sociology*, 3(1), 51-75. Retrieved from <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1749975508100671>
- Cocola-Gant, A. (2018). Tourism gentrification. In *Handbook of gentrification studies*. Leicester, UK: Edward Elgar Publishing.
- Davidson, M. (2018). New-build gentrification. In *Handbook of gentrification studies*. Leicester, UK: Edward Elgar Publishing.
- Davidson, M., & Lees, L. (2005). New-build 'gentrification' and London's riverside renaissance. *Environment and Planning A*, 37(7), 1165-1190. Retrieved from <https://journals.sagepub.com/doi/10.1068/a3739>
- De La Torre, M., & Navarrete, D. (2016). Inequality in heritage centres: Analysing the reality in Mexican Cities. *Urban Izziv*, 27(2), 161-170. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/24921004>
- Fujitsuka, Y. (2005). Gentrification and neighbourhood dynamics in Japan. *Gentrification in a global context*, 137-150.
- Gaemchoei, A. (2008). *The Phenomenon of 'Gentrification' That Affects Thai Old Communities* (10 September). Retrieved from https://www.academia.edu/20273597/The_Phenomenon_of_Gentrification_That_Affects_Thai_Old_Communities
- Glass, R. (1964). *London: aspects of change*. London: MacGibbon & Kee.
- Gould, K., & Lewis, T. (2016). *Green gentrification: Urban sustainability and the struggle for environmental justice*. London: Routledge. Retrieved from <https://doi.org/https://doi.org/10.4324/9781315687322>
- Ha, S.-K., & Kwon, K.-H. (2017). In-Movers' housing choice and gentrification in Seoul. *Journal of Urban and Regional Analysis*, 9(2), 159-172. Retrieved from <https://www.researchgate.net/>

- publication/323725078_In-movers'_housing_choice_and_gentrification_in_Seoul/fulltext/5c5e312992851c48a9c4885e/In-movers-housing-choice-and-gentrification-in-Seoul.pdf
- Haase, D., Kabisch, S., Haase, A., Andersson, E., Banzhaf, E., Baró, F., Brenck, M., Fischer, L. K., Frantzeskaki, N., & Kabisch, N. (2017). Greening cities–To be socially inclusive? About the alleged paradox of society and ecology in cities. *Habitat International*, 64, 41-48. Retrieved from <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0197397516309390>
- Hackworth, J., & Smith, N. (2001). The changing state of gentrification. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 92(4), 464-477. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/227643749_The_Changing_State_of_Gentrification
- He, S. (2010). New-build gentrification in central Shanghai: demographic changes and socioeconomic implications. *Population, Space and Place*, 16(5), 345-361. Retrieved from <https://www.semanticscholar.org/paper/New-build-gentrification-in-Central-Shanghai%3A-and-He/262de83131455ffa5c625fec4529ff2f76b747b1#paper-header>
- Herzfeld, M. (2010). Engagement, gentrification, and the neoliberal hijacking of history. *Current Anthropology*, 51(S2), S259-S267. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/10.1086/653420>
- Hochstenbach, C. (2017). State-led gentrification and the changing geography of market-oriented housing policies. *Housing, Theory and Society*, 34(4), 399-419. Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14036096.2016.1271825>
- Huabcharoen, N., & Ellsmore, D. E. (2017). Creative Class and Gentrification: The Case of Old Bangkok Foreigner Communities, Charoenkrung and Talad Noi Neighbourhood. *Veridian E-Journal, Silpakorn University (Humanities, Social Sciences and arts)*, 10(5), 516-535. Retrieved from <http://www.sure.su.ac.th/xmlui/handle/123456789/15619>
- Hubbard, P. (2018). Retail gentrification. In *Handbook of gentrification studies*. Leicester, UK: Edward Elgar Publishing.
- Jelks, N. T. O., Jennings, V., & Rigolon, A. (2021). Green Gentrification and Health: A Scoping Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(3), 907. Retrieved from <https://www.mdpi.com/1660-4601/18/3/907>
- Johnson, G. D., Checker, M., Larson, S., & Kodali, H. (2022). A small area index of gentrification, applied to New York City. *International Journal of Geographical Information Science*, 36(1), 137-157. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/13658816.2021.1931873>
- Keeler, B. L., Hamel, P., McPhearson, T., Hamann, M. H., Donahue, M. L., Meza Prado, K. A., Arkema, K. K., Bratman, G. N., Brauman, K. A., & Finlay, J. C. (2019). Social-ecological and technological factors moderate the value of urban nature. *Nature Sustainability*, 2(1), 29-38. Retrieved from <https://www.nature.com/articles/s41893-018-0202-1>

- Kim, K., & Kyung, S. (2011). State-facilitated gentrification. *Seoul, South Korea: for whom, by whom and with what result.*
- La Grange, A., & Pretorius, F. (2016). State-led gentrification in Hong Kong. *Urban studies*, 53(3), 506-523. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/26151042>
- Lees, L. (2003). Super-gentrification: The case of Brooklyn heights, New York city. *Urban studies*, 40(12), 2487-2509. Retrieved from <https://journals.sagepub.com/doi/10.1080/0042098032000136174>
- Lees, L. (2007). *Gentrification / Loretta Lees, Tom Slater, Elvin Wyly*. London: Routledge. Retrieved from <http://www.loc.gov/catdir/toc/ecip077/2006103339.html>
- Lees, L., & Phillips, M. (2018). *Handbook of gentrification studies*. Leicester, UK: Edward Elgar Publishing.
- Ley, D. (2003). Artists, aestheticisation and the field of gentrification. *Urban studies*, 40(12), 2527-2544. Retrieved from <https://journals.sagepub.com/doi/10.1080/0042098032000136192>
- Lützel, R. (2008). Population increase and "new-build gentrification" in central Tokyo. *Erdkunde*, 287-299. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/25648143>
- Moore, R. (2013). Understanding 'gentrification' in southeast and east Asia. *Interdisciplinary Studies Journal*, 13. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/346831776_Understanding_'Gentrification'_in_Southeast_and_East_Asia
- Moore, R. (2019). *Condominium development and gentrification in Bangkok, Thailand: a study of housing pathways* (Master's thesis). Sheffield Hallam University. UK. Retrieved from <https://www.semanticscholar.org/paper/Condominium-development-and-gentrification-in-study-Moore/47532149f6d5469b18973b9a01757cb056abe744#paper-header>
- Pearsall, H. (2018). *New directions in urban environmental/green gentrification research*. *Handbook of gentrification studies*, 329-345.
- Pratt, A. (2018). Gentrification, artists and the cultural economy. In *Handbook of gentrification studies*. Leicester, UK: Edward Elgar Publishing.
- Prayoga, I. N. T., Esariti, L., & Dewi, D. I. K. (2013). The identification of early gentrification in Tembalang Area, Semarang, Indonesia. *Environment and Urbanization Asia*, 4(1), 57-71.
- Shi, J., Duan, K., Xu, Q., & Li, J. (2020). Analysis of Super-Gentrification Dynamic Factors Using Interpretative Structure Modeling. *Land*, 9(2), 45. Retrieved from <https://www.mdpi.com/2073-445X/9/2/45>
- Shin, H. B. (2018). The geographies of gentrification in East Asia. *The Newsletter*(79), 15. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/324862123_The_geographies_of_gentrification_in_East_Asia

- Shin, H. B., & Kim, S.-H. (2016). The developmental state, speculative urbanisation and the politics of displacement in gentrifying Seoul. *Urban studies*, 53(3), 540-559. Retrieved from [https:// www.jstor.org/stable/26151044](https://www.jstor.org/stable/26151044)
- Shokry, G., Connolly, J. J., & Anguelovski, I. (2020). Understanding climate gentrification and shifting landscapes of protection and vulnerability in green resilient Philadelphia. *Urban Climate*, 31, 100539. Retrieved from <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S2212095519300732>
- Sutherland, L.-A. (2018). Agriculture and inequalities: Gentrification in a Scottish parish. *Journal of rural studies*, 68. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2018.09.009>
- Smitch, N., & Williams, P. (2013). *Gentrification of the City*. London: Routledge.
- Smith, D., Phillips, M., & Kinton, C. (2018). Wilderness gentrification: moving ‘off-the-beaten rural tracks’. In *Handbook of gentrification studies* (pp. 363-390). Leicester, UK: Edward Elgar Publishing.
- Smith, N. (1987). Gentrification and the rent gap. *Annals of the Association of American Geographer*, 77(3), 462-465. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/2563279>
- Smith, N., & Williams, P. (1986). (Hg.). *Gentrification of the city*. Boston: Allen & Unwin.
- Voorhees, N. P. (2015). Gentrification & neighborhood change helpful tools for communities. Retrieved from <https://voorheescenter.uic.edu/what-we-do/areas-of-research/gentrification-index/>
- Warde, A. (1991). Gentrification as Consumption: Issues of Class and Gender. *Environment and Planning D: Society and Space*, 9(2), 223-232. Retrieved from <https://doi.org/10.1068/d090223>
- Way, H., Mueller, E., Wegmann, J., & Wegmann, J. (2018). *Uprooted: Residential Displacement in Austin’s Gentrifying Neighborhoods and What Can Be Done About It*. Retrieved from <https://sites.utexas.edu/gentrificationproject/..austin-uprooted-report-maps/>
- Wong, T.-C. (2006). Revitalising Singapore's central city through gentrification: The role of waterfront housing. *Urban Policy and Research*, 24(2), 181-199. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/249017006_Revitalising_Singapore's_Central_City_through_Gentrification_The_Role_of_Waterfront_Housing
- Yang, L. (2017). 24 before-and-after photos that show how fast the world changes. Business Insider. Retrieved from <https://www.businessinsider.com/before-and-after-photos-world-changes-fast-2017-9>
- Zukin, S. (1987). Gentrification: culture and capital in the urban core. *Annual review of sociology*, 13(1), 129-147.

2

การประเมินการทำงานแอไจล์

ในบริบทอุตสาหกรรม 4.0

กรณีศึกษาอุตสาหกรรมการผลิต

Assessment of agile in industry 4.0:
case study of manufacturing industry

▶ กฤษณ์ ปัทมะโรจน์ *

Krit Pattamaroj

▶ นพดล ร่มโพธิ์

Nopadol Rompho

รับบทความ 26 มิถุนายน 2566
แก้ไขบทความ 28 พฤศจิกายน 2566
ตอบรับบทความ 4 ธันวาคม 2566

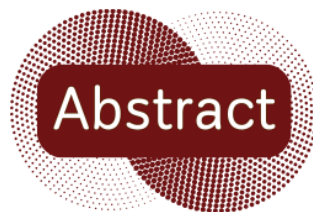
คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
เลขที่ 2 ถนนพระจันทร์ แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร 10200

* Corresponding author, e-mail: krit@tbs.tu.ac.th

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาลักษณะวุฒิภาวะแฉใจลในบริบทอุตสาหกรรม 4.0 ของกลุ่มผู้ให้ข้อมูล และ 2) ศึกษาอุปสรรคการพัฒนาแฉใจลในบริบทอุตสาหกรรม 4.0 ของกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ด้วยเครื่องมือตัวแบบประเมินวุฒิภาวะแฉใจลในบริบทอุตสาหกรรม 4.0 ที่ถูกพัฒนาขึ้นโดยผู้วิจัยจากการทบทวนวรรณกรรมและสอบถามจากผู้เชี่ยวชาญโดยการสัมภาษณ์กลุ่ม กลุ่มผู้ให้ข้อมูลคือกลุ่มทำงานแฉใจลในบริษัทที่อยู่ในบริบทอุตสาหกรรม 4.0 โดยผู้วิจัยเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจงตามเกณฑ์การคัดเลือกคุณสมบัติที่เหมาะสม จากการประเมินผล พบว่าลักษณะวุฒิภาวะแฉใจลทั้ง 3 กลุ่มแฉใจลมีความแตกต่างกัน และพบอุปสรรคในการพัฒนาแฉใจลในเรื่อง การขาดการสนับสนุนจากองค์กร การขาดการติดตามงาน การขาดการใช้เทคโนโลยีบางประเภท และอุปสรรคการสร้างความสัมพันธ์กับผู้มีส่วนได้เสีย

คำสำคัญ: แฉใจล อุตสาหกรรม 4.0 ตัวแบบประเมินวุฒิภาวะ อุปสรรคแฉใจล แบบประเมิน

This research aimed to study the maturity level for agile methodologies for agile group in the context of industry 4.0 and examine the challenges they face in improving agility approaches. The research methodology used an agile maturity framework specifically developed for industry 4.0. This was developed utilizing a literature review that was then refined through a focus group discussion with industry experts. The informants were selected based on qualification criteria. The findings revealed distinct agile maturity characteristics within each agile group and identified challenges related to the lack of organizational support, monitoring and evaluation, the use of certain technologies, and establishing relationships with stakeholders.

Keywords: Agile, Industry 4.0, Maturity Model, Agile Challenges, Assessment

บทนำ

ในโลกปกติใหม่ ผู้คนในสังคมรวมไปถึงผู้บริโภคในภาคธุรกิจมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา และเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทำให้องค์กรธุรกิจต้องมีการปรับตัวในการผลิตสินค้าหรือสร้างบริการเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคได้ ผู้นำธุรกิจพยายามแสวงหาแนวทางและริเริ่มการเปลี่ยนแปลง แสวงหาแนวคิด และวิธีการทำงานแบบใหม่ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานและส่งมอบสินค้าและบริการที่ใช้งานได้จริงอย่างรวดเร็ว แนวคิดนั้นคือแนวคิดการทำงานแบบแอสไจล์ (Agile)

แนวคิดการทำงานแบบแอสไจล์นี้เกิดขึ้นในอุตสาหกรรมการพัฒนาซอฟต์แวร์ ซึ่งแต่เดิมแล้วการพัฒนาซอฟต์แวร์จะใช้วิธีการดำเนินโครงการแบบที่เรียกว่ารูปแบบน้ำตก (Waterfall model) ที่มีกระบวนการเป็นขั้นเป็นตอนเปรียบเทียบได้เหมือนกับน้ำตก โดยจะเริ่มจากการทำเอกสารความต้องการของลูกค้า ตามด้วยการออกแบบ การพัฒนาและสิ้นสุดที่การตรวจสอบ การทำงานด้วยวิธีการดังกล่าวนี้ ถูกมองว่ายุ่งยากและไม่ได้ก่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ลูกค้านำไปใช้งานได้จริง เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงความต้องการของลูกค้าก็ไม่สามารถตอบสนองได้ดี โดยเฉพาะในอุตสาหกรรมซอฟต์แวร์ที่ลูกค้าและนักพัฒนาเองต่างก็ไม่ทราบรายละเอียดทั้งหมดของความต้องการลูกค้าตั้งแต่ต้น จึงทำให้การเปลี่ยนแปลงหรือการเพิ่มเติมรายละเอียดความต้องการลูกค้าในภายหลังเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้นในปี ค.ศ. 2001 จึงได้เกิดแนวคิดแอสไจล์ขึ้นมาอย่างเป็นทางการ และได้มีคำประกาศแอสไจล์ (Agile manifesto) อันถือเป็นคุณค่าหลักในการทำงาน ซึ่งแนวคิดแอสไจล์นี้ในปัจจุบันได้ถูกพัฒนาและกำหนดให้มีแนวปฏิบัติในการทำงานที่ชัดเจนมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการทำงานแบบสครัม (Scrum) หรือการทำงานแบบคังบัน (Kanban) และในภายหลังยังได้มีการนำแนวทางการทำงานแบบแอสไจล์ไปขยายเพื่อใช้กับกลุ่มพัฒนาโครงการที่มีโครงสร้างขนาดใหญ่และซับซ้อนมากขึ้น จึงเกิดเป็นรูปแบบการทำงานแอสไจล์ในองค์กรขนาดใหญ่ (Scale Agile) เช่น การพัฒนาโครงการแบบ SAFe (Scaled agile framework) (Scaled Agile Inc., 2023)

ในขณะเดียวกันการเปลี่ยนแปลงทางธุรกิจไม่ได้เกิดแค่ด้านการพัฒนาซอฟต์แวร์เท่านั้น แต่ยังเกิดขึ้นในระดับอุตสาหกรรมอื่นเป็นวงกว้างในรูปแบบของการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่ 4 หรืออุตสาหกรรม 4.0 ซึ่งถูกประกาศอย่างเป็นทางการครั้งแรกในประเทศเยอรมนีเมื่อปี ค.ศ. 2013 เพื่อเป็นกลยุทธ์สำหรับการปรับเปลี่ยนอุตสาหกรรมและปฏิวัติงานการผลิต โดยได้รวมเอาหลักการของเทคโนโลยีต่าง ๆ เข้าไปประยุกต์ใช้ในการผลิต ทำให้ในปัจจุบันได้มีการเริ่มประยุกต์ใช้อุตสาหกรรม 4.0 อย่างแพร่หลาย

ในอดีตที่ผ่านมา ทั้งสองแนวคิดการทำงานได้ถูกนำมาศึกษาและประยุกต์ใช้งานอย่างแพร่หลาย อีกทั้งยังมีเครื่องมือในการช่วยเหลือการพัฒนาการทำงานผ่านการใช้ตัวแบบประเมินวุฒิภาวะ (Agile maturity model) ซึ่งจะทำให้ผู้ใช้งานทราบได้ว่าองค์กรหรือทีมงานมีระดับวุฒิภาวะในการทำงานแอสไจล์สำหรับอุตสาหกรรม 4.0 ในระดับใดและควรพัฒนาปรับปรุงในประเด็นใด ส่งผลให้ผู้ใช้งานสามารถกำหนดเป้าหมายในการพัฒนาการทำงานต่อไปได้ จากการที่แนวคิดของแอสไจล์นั้นมีความยืดหยุ่นตามผู้ใช้งาน เหมาะแก่การเปลี่ยนแปลง ไม่มีกฎการใช้งานตายตัว สามารถนำไปประยุกต์กับการทำงานได้อย่างหลากหลาย จึงทำให้กลายเป็นรากฐานสำคัญสำหรับการบริหารโครงการที่มีความไม่แน่นอนสูงและสภาพแวดล้อมโครงการมีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง การทำงานแบบแอสไจล์นั้นจึงเป็นส่วนสำคัญในการช่วยบริหารโครงการขององค์กรในอุตสาหกรรม 4.0 ที่มีจุดประสงค์ในการปรับตัวตามผู้ใช้งานด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตามแม้ว่าในยุคปัจจุบันจะมีการทำงานแอสไจล์ในอุตสาหกรรม 4.0 อย่างแพร่หลาย แต่กลับไม่มีงานศึกษาที่กล่าวถึงผลการทำงานแอสไจล์ในบริบทอุตสาหกรรม 4.0 ซึ่งถือเป็นความท้าทายในการทำงานที่ไม่สามารถเลี่ยงได้จากการได้รับความนิยมของแอสไจล์และอุตสาหกรรม 4.0 ที่จะต้องมาบรรจบกันในที่สุด เนื่องจากการทำงานแอสไจล์นั้นก็มีความซับซ้อน นั่นคือ

ไม่สามารถใช้ได้กับทุกสถานการณ์ และเหมาะสมที่สุดที่จะนำไปใช้ในระดับกลุ่มทำงานขนาดเล็ก (Bagaskara & Sampe, 2021) ซึ่งไม่สอดคล้องกับธรรมชาติของแนวคิดรูปแบบการทำงานของอุตสาหกรรม 4.0 ที่มีจะอยู่ในองค์กรขนาดใหญ่ ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงถูกจัดทำขึ้นเพื่อศึกษาถึงระดับวุฒิภาวะการทำงานแอไจล์ของกลุ่มหรือทีมแอไจล์ในองค์กรผู้ให้ข้อมูล รวมถึงอุปสรรคในการทำงานแอไจล์ในบริบทอุตสาหกรรม 4.0 ซึ่งจะนำไปสู่แนวทางการพัฒนาการทำงานแอไจล์ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาลักษณะวุฒิภาวะแอไจล์ในบริบทอุตสาหกรรม 4.0 ของกลุ่มผู้ให้ข้อมูล
2. เพื่อศึกษาอุปสรรคการพัฒนาแอไจล์ในบริบทอุตสาหกรรม 4.0 ของกลุ่มผู้ให้ข้อมูล

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

● การทำงานแบบแอไจล์ (Agile)

แอไจล์เป็นแนวคิดที่เน้นการส่งมอบผลงานอย่างรวดเร็ว และให้ความสำคัญกับการสื่อสารและความร่วมมือกับผู้มีส่วนได้เสีย รวมไปถึงการยอมรับการเปลี่ยนแปลงเพื่อตอบสนองต่อความต้องการสามารถส่งมอบผลลัพธ์ที่มีคุณภาพสูงที่สุดให้แก่ลูกค้า ซึ่งประกอบด้วยหลักการแอไจล์ 4 ข้อหลักด้วยกันคือ 1) การมุ่งเน้นความสามารถของปัจเจกบุคคลในทีมและการทำงานร่วมกัน (Individual and interaction) 2) การมุ่งเน้นผลลัพธ์การทำงานมากกว่าการทำงานเอกสาร (Working software) 3) การเปิดให้ลูกค้าเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาโครงการ (Customer collaboration) และ 4) ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลง (Respond to change) (Fowler & Highsmith, 2001)

ในปัจจุบันการทำงานแบบแอไจล์นี้ถูกขยายในขอบเขตที่กว้างมากขึ้นนอกเหนือจากบริบทการพัฒนาซอฟต์แวร์ โดยได้ถูกนำไปประยุกต์ใช้และพัฒนาเป็นรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการทำงานแบบสครัม (Scrum) ซึ่งเป็นการพัฒนาโครงการแบบเป็นรอบ ๆ โดยแต่ละรอบจะถูกเรียกว่าสปรินท์ (Sprint) ซึ่งมักจะมีระยะเวลาอยู่ที่ 2-4 สัปดาห์ ขณะที่ในแต่ละวันจะมีการพูดคุยสั้น ๆ ประจำวัน และในแต่ละสปรินท์จะเริ่มต้นด้วยการวางแผนการทำงานโดยละเอียดของรอบนั้น ๆ และเมื่อจบรอบ หรือจบสปรินท์ จะมีการทบทวนการทำงานทั้งในด้านสิ่งส่งมอบที่พัฒนา (Sprint review) และทบทวนกระบวนการทำงานของทั้งรอบ (Sprint retrospective) (Schwaber, 1997) หลักการส่งมอบเป็นรอบสปรินท์นี้เพื่อให้เกิดการส่งมอบที่รวดเร็ว ลูกค้าได้รับคุณค่าตั้งแต่ต้น ขณะเดียวกันก็สามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงความต้องการลูกค้าได้อย่างคล่องตัว โดยการทำงานแบบกลุ่มสครัมนี้จะมีโครงสร้างของคณะทำงานที่แตกต่างจากรูปแบบปกติและไม่ใช่ว่าการจัดตำแหน่งในรูปแบบดั้งเดิมที่มีหัวหน้าหรือผู้จัดการโครงการเป็นแกนนำ แต่กลุ่มสครัมจะถูกนำกลุ่มโดยหัวหน้าสครัม (Scrum master) ซึ่งถือเป็นผู้นำหลักและมีหน้าที่ดูแลจัดการสิ่งที่ต้องทำ รวมถึงปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำงานให้คล่องตัว และจะมีตำแหน่งเจ้าของผลิตภัณฑ์ (Product owner) เป็นผู้คอยดูแลเรื่องคุณสมบัติเฉพาะของสิ่งส่งมอบให้ตอบโจทย์ความต้องการของลูกค้า ซึ่งด้วยวิธีการแบบนี้จะเป็นการแยกตำแหน่งของผู้ดูแลด้านกระบวนการ และผู้ดูแลด้านผลิตภัณฑ์ออกจากกันอย่างชัดเจน

นอกจากนี้ยังมีรูปแบบการทำงานแอไจล์ที่นิยมอีกรูปแบบหนึ่ง คือการทำงานแอไจล์แบบคังบัน (Kanban) โดยมีจุดประสงค์เพื่อทำงานแบบทันเวลา (Just in time: JIT) เพื่อลดปัญหาการทำงานที่สูญเปล่าและการเกิดคอขวด นำไปสู่การเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานให้ดีที่สุด (Alaidaros et al., 2021) ซึ่ง

จะใช้กระดานคังบันเป็นเครื่องมือหลักในการบริหารการทำงานสำหรับการช่วยนำเสนอสิ่งที่ต้องทำสิ่งที่กำลังทำ และรายการสิ่งที่ทำเสร็จแล้วให้แก่ทั้งกลุ่มบริหารโครงการทราบรวมทั้งช่วยให้สามารถติดตามและความคุมการดำเนินงานได้โดยง่าย

ผลจากความสำเร็จของการประยุกต์ใช้แอสไจล์ในระดับกลุ่มเล็ก ๆ สามารถนำไปสู่การประยุกต์ใช้การทำงานแบบแอสไจล์ในระดับกลุ่มที่ใหญ่ขึ้นและมีโครงสร้างที่ซับซ้อนมากขึ้น โดยมีสิ่งสำคัญที่สร้างความแตกต่างระหว่างกลุ่มขนาดเล็กและขนาดใหญ่นั้นคือ ยิ่งกลุ่มขนาดใหญ่ขึ้น ความจำเป็นในการพึ่งพากันระหว่างทีมยิ่งมีมากขึ้นเรื่อย ๆ และทำให้แต่ละกลุ่มขาดความเป็นเอกเทศ จนต้องมีขั้นตอนที่เพิ่มมากขึ้นไม่ว่าจะเป็นขั้นตอนการทำเอกสารต่าง ๆ เป็นผลให้ความคล่องตัวลดลง ยิ่งไปกว่านั้น การประยุกต์การทำงานแบบแอสไจล์กับองค์กรขนาดใหญ่ที่มีคนจำนวนมาก มักจะเผชิญความท้าทายในการต่อต้านการเปลี่ยนแปลงของคนในองค์กร ความข้อใจในการทำงานแบบใหม่ ดังนั้นในการที่จะก้าวข้ามความท้าทายเหล่านี้ได้จึงมักจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงพร้อมกันทั้งองค์กร จากความพยายามในการนำแนวคิดการทำงานแอสไจล์ไปปรับใช้ในองค์กรจึงเกิดเป็นรูปแบบและกรอบแนวคิดของแอสไจล์สำหรับกลุ่มขนาดใหญ่ (Scaled agile) ที่ใช้กันอย่างแพร่หลายคือแนวทางปฏิบัติแอสไจล์แบบ SAFe (Scaled agile framework) ซึ่งเป็นรูปแบบของการทำงานแบบแอสไจล์ที่ถูกออกแบบมาเพื่อการทำงานในองค์กรขนาดใหญ่ ช่วยให้เกิดความคล่องตัวของการทำธุรกิจโดยใช้หลักการแอสไจล์ สีน (Lean agile) และเดฟอ็อป (DevOps) รวมไปถึงมีการระบุหลักการที่เป็นกรอบการดำเนินงานสำหรับองค์กรขนาดใหญ่โดยเฉพาะ (Scaled Agile Inc., 2023)

● อุตสาหกรรม 4.0 (Industry 4.0)

ปัจจุบันโลกได้เข้าสู่การปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งที่ 4 หรือเรียกว่าอุตสาหกรรม 4.0 ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมแห่งการนำแนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางดิจิทัล (Digital transformation) จากต้นน้ำไปยังปลายน้ำ ตั้งแต่การใช้ระบบผลิตอัจฉริยะ (Smart manufacturing) ไปจนถึงการใช้ช่องทางการจัดส่งคุณค่าของสินค้าและบริการแบบดิจิทัล ซึ่งถึงแม้ว่าในปัจจุบันจะมีการพูดคุยและเปลี่ยนแปลงแนวคิดอยู่บ่อยครั้ง แต่มีความเห็นตรงกันจากนักวิชาการ นักธุรกิจและองค์กรภาครัฐว่า อุตสาหกรรม 4.0 คือการสร้างการเปลี่ยนแปลงทางดิจิทัลและบูรณาการในทุกกระบวนการในห่วงโซ่คุณค่า (Value chain) (Ghobakhloo, 2020) จากการศึกษาด้านอุตสาหกรรม 4.0 ทำให้สามารถระบุกลุ่มเทคโนโลยีสำคัญในการเข้าสู่อุตสาหกรรม 4.0 ได้ทั้งหมด 9 เทคโนโลยี ได้แก่ 1) ข้อมูลขนาดใหญ่และการวิเคราะห์ข้อมูล (Big data & data analytics) 2) การใช้หุ่นยนต์อัตโนมัติ (Autonomous robots) 3) การจำลอง (Simulation) 4) การบูรณาการระบบ (System integration) 5) การใช้อินเทอร์เน็ตในทุกสิ่ง (Internet of things) 6) ความปลอดภัยทางไซเบอร์ (Cybersecurity) 7) การผลิตเพิ่มเนื้อวัสดุ (Additive manufacturing) 8) การใช้เทคโนโลยีความเป็นจริงเสริม (Augmented reality: AR) และ 9) การใช้คลาวด์ (Cloud) (Saucedo-Martínez et al., 2018)

● ตัวแบบประเมินวุฒิภาวะ (Maturity Model)

ตัวแบบประเมินวุฒิภาวะเป็นเครื่องมือที่มีวัตถุประสงค์ในการทำความเข้าใจการทำงานและระบุวุฒิภาวะการเติบโตขององค์กรบนสมมติฐานว่าองค์กรมีการพัฒนาในแบบที่คาดการณ์ได้ ซึ่งตัวแบบประเมินวุฒิภาวะนี้จะมักจะนำเสนอทฤษฎีว่าด้วยการทำอย่างไรให้องค์กรสามารถพัฒนาการแบบเป็นขั้นเป็นตอนได้ การพัฒนาตัวแบบประเมินวุฒิภาวะนี้ได้รับความสนใจอย่างแพร่หลาย ในการศึกษาการทำงานแอสไจล์ก็มีการศึกษาของ Sidky et al. (2007) ที่ได้พัฒนาตัวแบบประเมินวุฒิภาวะแอสไจล์ SAMI ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการศึกษา ประกอบด้วยระดับวุฒิภาวะ 5 ระดับและมีมิติการวัดผล 5 มิติซึ่งอ้างอิงโดยตรงกับหลักการแอสไจล์

4 ข้อจากคำประกาศแอไจล์ (Agile manifesto) โดยตัวแบบ SAMI (Sidky et al., 2007) นี้เองได้รับการยกย่องและมองว่ามีความเหมาะสมกับการเป็นต้นแบบที่สามารถนำไปใช้ประยุกต์ร่วมกับแนวคิดอื่น ๆ ได้ดี (Ozcan-Top & Demirörs, 2013) โดยในภายหลังได้มีงานศึกษาของ Stojanov et al. (2015) และ Bagaskara & Sampe (2021) ที่ได้นำตัวแบบ SAMI ไปพัฒนาต่อโดยการผสมผสานองค์ประกอบแนวปฏิบัติแอไจล์แบบ SAFe เข้าไปต้นแบบ ทำให้ขยายขอบเขตการใช้งานของ SAMI มากขึ้นอีก

ในขณะเดียวกัน แม้ว่าด้านตัวแบบประเมินวุฒิภาวะอุตสาหกรรม 4.0 เองได้มีการศึกษาพัฒนาตัวแบบอย่างแพร่หลาย แต่ทว่าตัวแบบประเมินวุฒิภาวะอุตสาหกรรม 4.0 ส่วนใหญ่ยังคงเป็นตัวแบบประเมินเชิงพาณิชย์และไม่เปิดเผยข้อมูล หรือไม่ก็เน้นไปที่เทคโนโลยีการผลิตโดยเฉพาะเป็นส่วนใหญ่ ไม่เหมาะสมกับการนำมาประยุกต์ใช้กับแนวคิดอื่น ๆ ยกเว้นงานตัวแบบประเมินวุฒิภาวะอุตสาหกรรม 4.0 ของ Schumacher (2019) ที่วัดผลในภาพกว้าง และจะคำนึงถึงมิติต่าง ๆ นอกเหนือจากเทคโนโลยีอุตสาหกรรม 4.0 ด้วย เช่น ด้านลูกค้า ด้านพนักงาน ด้านกลยุทธ์ขององค์กร เป็นต้น

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ซึ่งมีรายละเอียดการดำเนินงานดังนี้

● กลุ่มผู้ให้ข้อมูล

ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเพื่อที่จะตอบคำถามงานวิจัย คือกลุ่มทำงานแอไจล์ในองค์กรที่ประกอบกิจการผลิตสินค้าในประเทศไทยที่อยู่ใน 9 กลุ่มเทคโนโลยีในบริบทของอุตสาหกรรม 4.0 ตามงานศึกษาของ Saucedo-Martínez et al. (2018) และธุรกิจยังคงดำเนินการอยู่ถึงปัจจุบัน โดยผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลจากการเจาะจงตามเกณฑ์การคัดเลือกคุณสมบัติที่เหมาะสม ทำให้ได้กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด 3 กลุ่ม ดังตารางที่ 1 นี้

ตารางที่ 1 กลุ่มผู้ให้ข้อมูล

กลุ่ม	ลักษณะประกอบธุรกิจ	คุณสมบัติของบริษัทผู้ให้ข้อมูล
กลุ่ม A	ผลิตเหล็กโครงสร้าง	เป็นกลุ่มแอไจล์พัฒนาโครงการในรูปแบบสครัม (Scrum) พร้อมทั้งมีการใช้เทคโนโลยีอุตสาหกรรม 4.0
กลุ่ม B	ผลิตและออกแบบบรรจุภัณฑ์	เป็นกลุ่มแอไจล์พัฒนาโครงการในรูปแบบสครัมประยุกต์ (Applied Scrum) พร้อมทั้งมีการใช้เทคโนโลยีอุตสาหกรรม 4.0
กลุ่ม C	ผลิตพลังงาน	เป็นกลุ่มแอไจล์พัฒนาโครงการในรูปแบบสครัมประยุกต์ (Applied Scrum) พร้อมทั้งมีการใช้เทคโนโลยีอุตสาหกรรม 4.0

● เครื่องมือที่ใช้ในงานวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้ตัวแบบประเมินวุฒิภาวะแอดโจลในบริบทอุตสาหกรรม 4.0 เป็นเครื่องมือในการวิจัย เพื่อที่จะตอบวัตถุประสงค์ในการศึกษาระดับวุฒิภาวะของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลและศึกษาถึงอุปสรรคในการพัฒนาการทำงานแอดโจล ซึ่งตัวแบบประเมินวุฒิภาวะแอดโจลในบริบทอุตสาหกรรม 4.0 นี้ถูกพัฒนาขึ้นจากการทบทวนวรรณกรรมโดยใช้โครงสร้างระดับและมิติจากแบบประเมิน SAMI (Sidky et al., 2007) และพัฒนาตัวชี้วัดโดยรวมมาจากตัวแบบประเมินของ Stojanov et al. (2015), Bagaskara & Sampe (2021) และ Schumacher (2019) ประกอบเข้าด้วยกัน โดยในระดับต้น ๆ อย่างระดับที่ 1 และระดับที่ 2 จะเป็นการสะท้อนพื้นฐานการทำงานแอดโจล ในขณะที่ระดับที่ 3 4 และ 5 จะเป็นระดับที่มีความซับซ้อนและท้าทายในการปฏิบัติมากขึ้น อย่างไรก็ตามการประเมินด้วยโครงสร้างแบบประเมินนี้เองจะไม่ใช้การประเมินระดับแบบเป็นเส้นตรง แต่จะมีลักษณะเป็นรายการตรวจสอบ (Checklist) เสียมากกว่า ซึ่งสามารถปฏิบัติข้ามระดับได้ กล่าวอีกมุมหนึ่งคือ เป็นไปได้อย่างยิ่งที่กลุ่มแอดโจลอาจมีการปฏิบัติในระดับที่ 5 บางข้อ แต่ยังไม่ได้เริ่มปฏิบัติในระดับที่ 2 บางข้อ อาจสะท้อนให้เห็นถึงความแข็งแกร่งขั้นพื้นฐานของการทำงานแอดโจลได้

แบบประเมินนี้มีหน่วยในการประเมิน (Unit of analysis) ในระดับกลุ่ม (Team) เมื่อพัฒนาสำเร็จแล้วจึงนำไปวัดผลกับกลุ่มแอดโจลของบริษัทที่อยู่ในบริบทอุตสาหกรรม 4.0 จำนวนทั้งหมด 4 กลุ่ม ผู้ประเมิน ทำให้ได้ตัวแบบประเมินวุฒิภาวะแอดโจลในบริบทอุตสาหกรรม 4.0 ดังตารางที่ 2 ตัวชี้วัดในตัวแบบประเมินวุฒิภาวะแอดโจลในบริบทอุตสาหกรรม 4.0 จะถูกแยกออกมาเป็นรายชื่อในรูปแบบแบบสอบถามออนไลน์ ซึ่งผู้วิจัยได้จัดส่งให้แก่กลุ่มผู้ให้ข้อมูลผ่านระบบออนไลน์

● การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการประมวลระดับวุฒิภาวะตามตัวแบบ SAMI ของ Sidky (2007) โดยให้ผู้ประเมินให้คะแนนแต่ละตัวชี้วัดตามมาตรวัดลิเคิร์ต (Likert scale) 5 ระดับ จากกิจกรรมตัวชี้วัดทั้งหมด จำนวน 45 ตัว โดยระดับ 1 คือไม่มีการปฏิบัติตัวชี้วัดใดเลย และระดับ 5 คือมีการปฏิบัติเป็นประจำเมื่อผู้ประเมินให้คะแนน การประเมินครบทุกตัวชี้วัดในทุกระดับและมิติแล้ว จะนำคะแนนลิเคิร์ตมาเฉลี่ยกันในกลุ่มที่ถูกประเมินและสรุปผล โดยผู้วิจัยได้เปรียบเทียบจากงานศึกษาอื่น ๆ ในอดีตและการทบทวนวรรณกรรม การแปลงผลคะแนนแบ่งเป็น 4 เกณฑ์ตามผลการปฏิบัติ ดังนี้

ระดับค่าคะแนนเฉลี่ย

4.00 – 5.00
3.00 – 3.99
2.00 – 2.99
1.00 – 1.99

ผลการประเมินตัวชี้วัด

บรรลุทั้งหมด (Fully Achieved: FA)
บรรลุส่วนใหญ่ (Largely Achieved: LA)
บรรลุบางส่วน (Partially Achieved: PA)
ไม่บรรลุ (Not Achieved: NA)

ตารางที่ 2 ตัวแบบประเมินวุฒิภาวะแอจิลีในบริบทอุตสาหกรรม 4.0

	P1 รับมือการเปลี่ยนแปลง เพื่อการส่งมอบคุณค่าแก่ผู้มีส่วนได้เสีย (Embrace Change to Deliver Stakeholder Value)	P2 การวางแผนและส่งมอบด้วยความถี่ (Plan and Deliver Frequently)	P3 ให้คนเป็นศูนย์กลางการทำงาน (Human Centric)	P4 ความเชี่ยวชาญในการพัฒนาโครงการ (Technical Excellence)	P5 สร้างความร่วมมือกับลูกค้า และผู้มีส่วนได้เสีย (Customer and Stakeholder Collaboration)
M5 Ambient เกิดสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมของ Agile ในองค์กรอย่างยั่งยืน	เมื่อมีปัญหาหรือเหตุการณ์ที่ต้องตัดสินใจ องค์กรสามารถทำได้อย่างรวดเร็ว	หน่วยงานองค์กรและทีมแอจิลีมีการดำเนินงานมุ่งเป้าหมายสู่กลยุทธ์เดียวกันกับทั้งองค์กร	- ผู้นำองค์กรสนับสนุนการทำงานแบบ Agile - องค์กรมีสภาพแวดล้อมทางกายภาพและเครื่องมือที่สนับสนุนกับการทำงาน Agile	ใช้แนวทางการพัฒนาโครงการหนึ่งแบบคู่ขนานกัน (Concurrent Development)	เกิดชุมชนการทำงานระหว่างทีมแอจิลีและผู้มีส่วนได้เสียอื่น ๆ (Community of Practice)
M4 Adaptive ทีมพัฒนามีศักยภาพในการปรับตัว รับมือ ต่อข้อเสนอและความต้องการของลูกค้าที่ เพิ่มขึ้น	- ลูกค้าสามารถกำหนดสิ่งส่งมอบในแต่ละรอบการทำงาน - ลูกค้าหรือผู้ใช้งานมีการให้ข้อเสนอแนะอย่างต่อเนื่อง	- ปฏิบัติตามรอบความถี่การส่งมอบที่เลือกที่สุดตามเหมาะสมขององค์กร - มีการปรับแผนทำงานหลังได้รับ Feedback เสร็จ - ใช้ข้อมูลที่มีในระบบมาประยุกต์ใช้ในโครงการ	บริหารการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานองค์กร และทีม Agile และมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลกันอย่างมีประสิทธิภาพ	- มีการติดตามงานเป็นแบบรายวัน - มีการทดสอบสิ่งส่งมอบที่ได้พัฒนาจากโครงการ (Usability Testing) - มีการติดตามข้อมูลผู้ใช้งาน - มีการสร้างตัวต้นแบบโครงการ โดยอาจใช้เทคโนโลยีหรือเครื่องมือเข้ามาช่วย	ลูกค้ามุ่งเน้นทำข้อตกลงโครงการเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ สิ่งส่งมอบมีความยืดหยุ่น
M3 Effective การพัฒนาโครงการมุ่งเน้นเกิดผลลัพธ์ ที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล สิ่งส่งมอบมีคุณภาพและใช้งานได้จริง	มีการประเมินการทำงานแต่ละรอบโดยใช้ตัววัดที่วัดผลได้	- ระบุความเสี่ยงก่อนการพัฒนาทุกครั้ง - ใส่ใจต่องาน มีการวางแผนสอดคล้องตามสิ่งที่ลูกค้าต้องการ	- บุคลากรมีทักษะในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศสมัยใหม่ (Modern ICT) - ทีม Agile มีอำนาจในการตัดสินใจด้วยตนเอง - มีการทำงานแบบเจอหน้ากันเป็นประจำ - สมาชิกในทีมมีการใช้ความรู้ผสมผสานหลายแขนง	มีการปรับปรุงระบบการทำงานอย่างต่อเนื่อง (Continuous Improvement)	- มีการนิยามวิสัยทัศน์ของโครงการ - มีการระบุคำนิยามของความสำเร็จไว้ชัดเจน (Definition of done)
M2 Evolutionary เกิดการส่งมอบโครงการที่ละส่วนเป็น รอบระยะเวลาสั้น ๆ พร้อมเปลี่ยนแปลงใน แต่ละรอบ	- มีการส่งมอบความถี่เป็นประจำ และมีความยืดหยุ่น - มีการทยอยเก็บความต้องการของลูกค้าเพิ่มเติมเป็นประจำ	- มีการประมาณเวลาทำงานแต่ละงาน (Agile Estimation) - มีการวางแผนงานแยกเป็นแผนรอบทำงานระยะสั้นและแผนระยะยาวตลอดโครงการ	- สมาชิกในทีมมีความสามารถในการออกแบบ, พัฒนาแนวทาง, และทดสอบอนุมัติโครงการ - สมาชิกในทีมมีความเต็มใจที่จะปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำงาน - สมาชิกในทีมมีการพูดคุยกันสั้น ๆ เป็นประจำทุกวันหรือบ่อยครั้ง	มีระบบในการติดตามการทำงาน และติดตามเป็นประจำ	ข้อตกลงที่ทำร่วมกับลูกค้าสะท้อนภาพของการทำงานเป็นส่วน ๆ และมีการเปลี่ยนแปลงได้เสมอ
M1 Collaborative เกิดการร่วมมือกันในการทำงาน Agile สนับสนุนการสื่อสารระหว่างผู้มีส่วนได้เสีย	มีการระดมการในการทบทวนการทำงานของทีม (Reflect and tune process)	มีการร่วมมือกันวางแผนระหว่างทุกกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียโครงการ (Collaborative Planning)	มีทีม Agile ที่มีความสามารถ และสนใจรับผิดชอบงานที่ได้รับมอบหมายได้	- แต่ละทีมมีแบบแผนในการทำงานเป็นมาตรฐาน (SOP) - มีการทดสอบความเป็นไปได้ก่อนเริ่มโครงการ (Feasibility) - มีการใช้เครื่องมือแลกเปลี่ยนความรู้การทำงานในทีมแอจิลี	- มีการเขียนความต้องการของลูกค้าออกเป็นเรื่องราวสั้น ๆ รวบรวมเป็นรายการ (User story) - ลูกค้ามีความตกลงและตั้งมั่นในการร่วมมือ - ใช้ระบบดิจิทัลเพื่อร่วมมือกับลูกค้า

ผลการวิจัย

ผลจากการประเมินคุณภาพนั้นจะไม่ได้แบ่งตามมิติการวัดผล แต่จะถูกรเรียงตามตัวชี้วัดที่ดีที่สุดก่อน และนำเสนอในภาพของแผนภูมิความร้อน (Heat diagram) ซึ่งตามวัตถุประสงค์ของตัวแบบ SAMI ในตัวแบบประเมินนี้จะไม่สามารถกล่าวเป็นค่าได้ชัดเจนว่าแต่ละกลุ่มนั้นมีระดับคุณภาพเท่าใด แต่จะเน้นการแสดงจุดอ่อนและจุดแข็งเพื่อให้กลุ่มแอไจล์รับรู้และสามารถนำไปพัฒนาต่อได้ โดยอาจไม่จำเป็นต้องพัฒนาตามระดับคุณภาพก็ได้หากกลุ่มแอไจล์นั้นมองว่าองค์ประกอบดังกล่าวเหมาะสมกับรูปแบบการดำเนินธุรกิจและเป้าหมายของกลุ่ม

● การประเมินคุณภาพกลุ่มแอไจล์ของบริษัท A

กลุ่มแอไจล์ในบริษัท A นี้ เป็นกลุ่มแอไจล์ที่เป็นระดับปฏิบัติการในโรงงานผลิต โดยทีมนี้จัดตั้งขึ้นเป็นเวลาประมาณหนึ่งปีเพื่อพัฒนาโครงการในการสร้างนวัตกรรมกระบวนการ โดยใช้ข้อมูลในระบบอุตสาหกรรม 4.0 มาสร้างเป็นแดชบอร์ด (Dashboard) และใช้แนวทางการทำงานแอไจล์ในรูปแบบสครัม (Scrum) สมาชิกทุกคนในกลุ่มแอไจล์ได้ทำการประเมินและได้ผลการประเมินคุณภาพ 4.0 ดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 ผลการประเมินคุณภาพแอไจล์ในบริบทอุตสาหกรรม 4.0 ของกลุ่มแอไจล์บริษัท A

M5 Ambient	M5P1.1		M5P5.1		M5P2.1		M5P3.1		M5P3.2		M5P4.1
M4 Adaptive	M4P1.2	M4P1.1	M4P2.1	M4P2.2	M4P2.3	M4P3.1	M4P4.1	M4P4.2	M4P4.3	M4P4.4	M4P5.1
M3 Effective	M3P2.2	M3P3.2	M3P3.4	M3P4.1	M3P5.1	M3P1.1	M3P2.1	M3P3.1	M3P3.3	M3P5.2	
M2 Evolutionary	M2P1.2	M2P3.1	M2P3.2	M2P5.1	M2P1.1	M2P2.1	M2P2.2	M2P3.3	M2P4.1		
M1 Collaborative	M1P1.1	M1P2.1	M1P3.1	M1P4.2	M1P5.1	M1P5.2	M1P4.1	M1P4.3	M1P5.3		

	จำนวนกิจกรรมตัวชี้วัด	สัดส่วนจากทั้งหมด (%)
บรรลุทั้งหมด (FA)	0	0.00
บรรลุส่วนใหญ่ (LA)	18	40.00
บรรลุบางส่วน (PA)	26	57.77
ไม่บรรลุตัวชี้วัด (NA)	1	2.23
รวม	45	100.00

ในการประเมินคุณภาพแอไจล์ในบริบทอุตสาหกรรม 4.0 ของกลุ่มแอไจล์ในบริษัท A ตามกิจกรรมตัวชี้วัด พบว่า ผลลัพธ์ส่วนใหญ่ คือ “การบรรลุบางส่วน (Partially achieved: PA)” คิดเป็นสัดส่วน 57.77% รองลงมาคือ “บรรลุส่วนใหญ่ (Largely achieved: LA)” คิดเป็นสัดส่วน 40% ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการปฏิบัติตามตัวชี้วัดหลายข้อแต่ยังไม่มีมีความคงที่ในการปฏิบัติ เมื่อนำมาวิเคราะห์ประกอบกับข้อมูลอื่น ๆ สามารถอธิบายอุปสรรคในการพัฒนาแอไจล์ได้ดังนี้

การประยุกต์ใช้แอไจล์เริ่มจากระดับปฏิบัติการ

กลุ่มแอไจล์บริษัท A มีการปฏิบัติกิจกรรมพื้นฐานได้ดี โดยเฉพาะในระดับ M1 เช่น การมีกระบวนการทบทวนการทำงานของกลุ่ม (M1P1.1) มีกลุ่มแอไจล์ที่มีความสามารถและสนใจ รับผิดชอบงานที่ได้รับมอบหมาย (M1P3.1) อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาในระดับที่สูงขึ้นโดยเฉพาะในระดับ M4 กลุ่มแอไจล์บริษัท A นี้มีตัวชี้วัดที่บรรลุบางส่วน (Partially achieved: PA) มากขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นจากภาพของการประยุกต์แอไจล์จากระดับปฏิบัติการขึ้นไป (Bottom-up) สำหรับการทำงานแบบแอไจล์ การเริ่มจากระดับปฏิบัติการก่อนนั้นถือเป็นเรื่องที่เหมาะสมเพราะจะสามารถสร้างรากฐานของการทำงานได้ดี เนื่องจากการทำงานแอไจล์จะต้องมาจากความเต็มใจและความสนุกในการทำงาน (Fowler & Highsmith, 2001) อย่างไรก็ตามการเริ่มต้นแอไจล์จากระดับปฏิบัติการ มักพบว่าบุคลากรในระดับที่สูงขึ้นไปจะไม่สามารถปรับตัวให้สอดคล้องกันได้ทัน (Bagaskara & Sampe, 2021) ส่งผลให้การพัฒนาการทำงานในระดับวุฒิภาวะที่สูงมีความยากขึ้นจากความไม่สอดคล้องดังกล่าว และอาจทำให้กลุ่มแอไจล์นี้ปฏิบัติงานได้ผลลัพธ์ต่ำกว่าที่คาดหวัง

นอกจากนี้การประยุกต์แอไจล์จากระดับปฏิบัติการก่อน มักจะพบปัญหาด้านผู้นำองค์กร และการขาดการสนับสนุนการทำงานแอไจล์ ไม่ว่าจะเป็นการบริหารทรัพยากรระหว่างหน่วยงานและกลุ่มแอไจล์ (M4P3.1) การสนับสนุนจากผู้นำองค์กร (M5P3.1) การขาดสภาพแวดล้อมทางกายภาพ (M5P3.2) เป็นต้น

ขาดการวางระบบการทำงาน

การประเมินวุฒิภาวะของกลุ่มแอไจล์บริษัท A นี้ พบว่าขาดการวางระบบการทำงาน ซึ่งอาจเป็นระบบการทำงานทั่วไปหรือระบบเทคโนโลยีดิจิทัล ไม่ว่าจะเป็นการขาดแบบแผนในการทำงานให้เป็นมาตรฐาน (Standard operations procedure: SOP) (M1P4.1) การนำเครื่องมือมาช่วยแลกเปลี่ยนความรู้การทำงานในทีม (M1P4.3) การใช้ระบบดิจิทัลเพื่อร่วมมือกับลูกค้า (M1P5.3) การมีระบบในการติดตามการทำงาน (M2P4.1) การขาดการใช้ระบบข้อมูลรวมไปถึงการติดตามข้อมูลผู้ใช้งาน (M4P2.3, MM4P4.3) ปัญหาดังกล่าวนี้นำไปสู่เกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมาเป็นลูกโซ่ ซึ่งถ้าหากแก้ไขได้ จะช่วยให้กลุ่มแอไจล์บริษัท A นี้พัฒนาได้ในหลายตัวชี้วัดพร้อมกันจากการมีรากฐานระบบการทำงานที่ดี

ขาดการติดตามงานด้วยความถี่ที่เหมาะสม

กลุ่มแอไจล์บริษัท A ขาดการติดตามงานด้วยกรอบความถี่ที่เหมาะสม ทำให้กลุ่มแอไจล์นี้ไม่สามารถส่งมอบด้วยความถี่ได้เป็นประจำเท่าที่ควร (M2P1.1, M4P2.1) รวมไปถึงทำให้สมาชิกในทีมไม่ได้มีการสื่อสารงานด้วยกันเป็นประจำ (M2P3.1, M3P3.3) ซึ่งจะทำให้กลุ่มแอไจล์ของบริษัท A นี้ไม่สามารถบรรลุในระดับที่ 2 และระดับ 3 ได้

เมื่อวิเคราะห์ในภาพรวม จะพบว่าตั้งแต่ระดับที่ 2 และ 3 โดยเฉพาะในระดับที่ 4 นี้ กลุ่มแอไจล์มีการปฏิบัติตามตัวชี้วัดได้ไม่เพียงพอ ในการที่กลุ่มแอไจล์นี้จะพัฒนาการทำงานแอไจล์ให้ดีขึ้น จึงควรเริ่มตั้งแต่การวางระบบเพื่อแก้ปัญหาที่อยู่ในระดับที่ 1 ปรับความถี่ในการทำงานและรายงานผลเพื่อสร้างการนำไปใช้ในขั้นที่ 2 แล้วค่อยให้ความสำคัญในรายละเอียดในระดับขั้นที่ 3 4 และ 5 ต่อไป

● การประเมินภาวะกลุ่มแอไจล์ของบริษัท B

กลุ่มแอไจล์ในบริษัท B นี้ เป็นกลุ่มแอไจล์ที่เป็นระดับปฏิบัติการด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์ โดยมีการผสมผสานระหว่างการออกแบบและการใช้ซอฟต์แวร์ประยุกต์ มีแนวทางการทำงานแอไจล์ในรูปแบบสครัม สมาชิกทุกคนในกลุ่มแอไจล์ได้ทำการประเมินและได้ผลการประเมินภาวะแอไจล์ในบริษัทอุตสาหกรรม 4.0 ดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 ผลการประเมินภาวะแอไจล์ในบริบทอุตสาหกรรม 4.0 ของกลุ่มแอไจล์บริษัท B

M5 Ambient	M5P1.1		M5P2.1		M5P3.1		M5P3.2		M5P4.1		M5P5.1				
M4 Adaptive	M4P2.2	M4P2.3	M4P1.1	M4P1.2	M4P2.1	M4P3.1	M4P4.1	M4P4.2	M4P4.3	M4P4.4	M4P5.1				
M3 Effective	M3P3.1	M3P2.1	M3P2.2	M3P3.2	M3P3.3	M3P3.4	M3P4.1	M3P5.1	M3P5.2		M3P1.1				
M2 Evolutionary	M2P3.3		M2P4.1		M2P1.1		M2P1.2		M2P2.1		M2P2.2		M2P3.1	M2P3.2	M2P5.1
M1 Collaborative	M1P1.1	M1P2.1	M1P3.1		M1P4.1		M1P4.2		M1P4.3		M1P5.1		M1P5.3		M1P5.2

	จำนวนกิจกรรมตัวชี้วัด	สัดส่วนจากทั้งหมด (%)
บรรลุทั้งหมด (FA)	5	11.00
บรรลุส่วนใหญ่ (LA)	33	73.00
บรรลุบางส่วน (PA)	7	16.00
ไม่บรรลุตัวชี้วัด (NA)	0	0.00
รวม	45	100.00

ในการประเมินภาวะแอไจล์ในบริบทอุตสาหกรรม 4.0 ของกลุ่มแอไจล์ในบริษัท B นี้มีผลลัพธ์ที่เห็นได้มาก คือ “การบรรลุส่วนใหญ่ (Largely achieved: LA)” คิดเป็นสัดส่วน 73% ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีการปฏิบัติตามตัวชี้วัดหลายข้อในระดับค่อนข้างดี กลุ่มแอไจล์บริษัท B ถือเป็นกลุ่มแอไจล์ที่มีภาวะที่ค่อนข้างดี หากประเมินจากจำนวนข้อที่ได้บรรลุส่วนใหญ่ (LA) เป็นต้นไป อย่างไรก็ตาม ยังมีประเด็นที่กลุ่มแอไจล์บริษัท B สามารถพัฒนาได้ดังนี้

ขาดการใช้เทคโนโลยีบางประเภท

ผลการประเมินของกลุ่มแอไจล์ในบริษัท B สะท้อนให้เห็นว่าอาจมีการขาดการใช้เทคโนโลยีเพื่อติดตามข้อมูลผู้ใช้งาน (M4P4.3) ซึ่งอาจเป็นรูปแบบของสินค้าอัจฉริยะ (Smart product) หรืออื่น ๆ รวมไปถึงขาดการสร้างต้นแบบ (Prototype) ในโครงการซึ่งอาจใช้เทคโนโลยีหรือเครื่องมือเข้ามาช่วย (M4P4.4) ซึ่งสามารถพัฒนาเป็นโครงการทดลองที่นำเทคโนโลยีต่าง ๆ เข้ามาเพื่อช่วยพัฒนาการปฏิบัติในตัวชี้วัดเหล่านี้ได้

การสร้างสัมพันธ์กับผู้มีส่วนได้เสีย

กลุ่มแอไจล์บริษัท B ยังมีการปฏิบัติตามตัวชี้วัดในมิติด้านการสร้างความร่วมมือกับลูกค้าและผู้มีส่วนได้เสีย ในระดับบรรลุบางส่วน (PA) หลายตัวชี้วัด ได้แก่ การเขียนอธิบายความต้องการลูกค้าเป็นเรื่องสั้น ๆ (User story) (M1P5.1) ลูกค้ามุ่งเน้นทำข้อตกลงโครงการเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ (M4P5.1)

และเกิดชุมชนการทำงานระหว่างทีมแอไจล์และผู้มีส่วนได้เสียอื่น (M5P5.1) ซึ่งจะช่วยเพิ่มศักยภาพการทำงานแอไจล์ต่อไปได้

ในการพัฒนาการทำงานแอไจล์ กลุ่มแอไจล์บริษัท B ไม่จำเป็นต้องพัฒนาปรับแก้จากระดับต่ำที่สุดก่อน เนื่องจากกลุ่มแอไจล์บริษัท B มีพื้นฐานที่ค่อนข้างดี เห็นได้จากตัวชี้วัดส่วนใหญ่ในระดับ 1-3 ที่มีการบรรลุส่วนใหญ่ (Largely achieved) และกลุ่มแอไจล์บริษัท B สามารถให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่ระดับ 4 และ 5 ได้เลย

● การประเมินวุฒิภาวะกลุ่มแอไจล์ของบริษัท C

กลุ่มแอไจล์ในบริษัท C นี้ เป็นกลุ่มแอไจล์ที่เป็นระดับปฏิบัติการพัฒนาโครงการเชิงกลยุทธ์ขององค์กรด้านการเปลี่ยนแปลงดิจิทัล (Digital transformation) ซึ่งมีส่วนประกอบจากหลายสายงานจากทั้งองค์กร มีการใช้แอไจล์สำหรับองค์กรขนาดใหญ่ (Scale agile) ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มแอไจล์รูปแบบสครัมผสมผสานขนาดย่อย โดยทีมที่ได้รับการประเมินนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างดังกล่าวและมีลักษณะเป็นกลุ่มแอไจล์สครัมแบบผสมผสาน สมาชิกทุกคนในกลุ่มแอไจล์ได้ทำการประเมินและได้ผลการประเมินวุฒิภาวะแอไจล์ในบริบทอุตสาหกรรม 4.0 ดังตารางที่ 5 ดังนี้

ตารางที่ 5 ผลการประเมินวุฒิภาวะแอไจล์ในบริบทอุตสาหกรรม 4.0 ของกลุ่มแอไจล์บริษัท C

M5 Ambient	M5P1.1		M5P2.1		M5P3.1		M5P3.2		M5P4.1		M5P5.1	
M4 Adaptive	M4P1.1	M4P1.2	M4P2.2	M4P2.3	M4P3.1	M4P4.1	M4P4.2	M4P2.1	M4P4.3	M4P4.4	M4P5.1	
M3 Effective	M3P3.1	M3P2.2	M3P3.4	M3P4.1	M3P5.1	M3P5.2	M3P1.1	M3P2.1	M3P3.2	M3P3.3		
M2 Evolutionary	M2P1.1	M2P1.2	M2P2.2	M2P3.1	M2P3.2	M2P3.3	M2P4.1	M2P2.1	M2P5.1			
M1 Collaborative	M1P2.1	M1P4.1	M1P4.3	M1P5.3	M1P1.1	M1P3.1	M1P4.2	M1P5.1	M1P5.2			

	จำนวนกิจกรรมตัวชี้วัด	สัดส่วนจากทั้งหมด (%)
บรรลุทั้งหมด (FA)	5	11.00
บรรลุส่วนใหญ่ (LA)	24	53.00
บรรลุบางส่วน (PA)	16	36.00
ไม่บรรลุตัวชี้วัด (NA)	0	0.00
รวม	45	100.00

ในการประเมินวุฒิภาวะแอไจล์ในบริบทอุตสาหกรรม 4.0 ของกลุ่มแอไจล์ในบริษัท C นี้มีผลลัพธ์ที่เห็นได้มากคือ “การบรรลุส่วนใหญ่ (Largely achieved: LA)” คิดเป็นสัดส่วน 53% ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีการปฏิบัติตามตัวชี้วัดหลายข้อในระดับค่อนข้างดี เมื่อนำมาวิเคราะห์ประกอบกับข้อมูลอื่น ๆ สามารถอธิบายอุปสรรคในการพัฒนาแอไจล์ได้ดังนี้

การประยุกต์ใช้แอไจล์เริ่มจากปฏิบัติการ

กลุ่มแอไจล์บริษัท C นี้มีการปฏิบัติในระดับที่ 1 ได้ค่อนข้างดี เนื่องจากทุกข้อตัวชี้วัดสามารถทำได้ในระดับบรรลุส่วนใหญ่ (LA) ไปจนถึงบรรลุทั้งหมด (FA) และเมื่อระดับวุฒิภาวะสูงขึ้น ตัวชี้วัดที่บรรลุบางส่วน (PA) ก็เริ่มมีมากขึ้น โดยแนวโน้มดังกล่าวมาจากการที่กลุ่มแอไจล์บริษัท C นี้เริ่มประยุกต์ใช้แอไจล์

จากระดับปฏิบัติการขึ้นไป และเมื่อขึ้นสู่ระดับบนที่มีความยากและมีภาพที่กว้างมากขึ้น ทำให้กลุ่มแอไจล์นี้ปฏิบัติได้น้อยกว่าที่คาดหวัง

จากผลการประเมินกลุ่มแอไจล์บริษัท C นี้สามารถระบุตัวชี้วัดที่สามารถปรับปรุงได้หลายข้อ ซึ่งสะท้อนมาจากการขาดการสนับสนุนจากองค์กร อาทิเช่น เมื่อมีปัญหาหรือเหตุการณ์ที่ต้องตัดสินใจองค์กรมีกลไกที่สามารถทำได้อย่างรวดเร็ว (M5P1.1) การสนับสนุนจากผู้นำองค์กร (M5P3.1), การขาดสภาพแวดล้อมทางกายภาพ (M5P3.2) เป็นต้น

อย่างไรก็ดี ในการพัฒนาระดับวุฒิภาวะแอไจล์ของกลุ่มแอไจล์บริษัท C นี้ควรพัฒนาเป็นขั้นตามระดับวุฒิภาวะ โดยเริ่มแก้ไขระดับ 2 จากตัวชี้วัดที่บรรลุบางส่วน (PA) เนื่องจากกลุ่มแอไจล์บริษัท C นี้มีพื้นฐานการทำงานแอไจล์ในระดับ 1 ที่ดีแล้ว

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวุฒิภาวะการทำงานแอไจล์ในบริบทอุตสาหกรรม 4.0 และอุปสรรคในการทำงาน ผ่านการประเมินวุฒิภาวะจากตัวแบบที่ได้พัฒนาขึ้น ทำให้ได้ลักษณะวุฒิภาวะการทำงานแอไจล์ในบริบทอุตสาหกรรม 4.0 ของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลดังตารางที่ 3 4 และ 5 และแสดงให้เห็นว่าแต่ละกลุ่มมีแนวทางในการพัฒนาการทำงานที่แตกต่างกันไป โดยกลุ่มแอไจล์บริษัท A ควรจะเริ่มแก้ไขตั้งแต่ระดับ 1 และเน้นเรื่องของการวางระบบในการทำงานและการติดตามงาน กลุ่มแอไจล์บริษัท B สามารถเริ่มแก้ไขในระดับ 4 และ 5 ได้เลย ในขณะที่กลุ่มแอไจล์บริษัท C มีพื้นฐานการทำงานแอไจล์ที่ดี จึงสามารถพัฒนาต่อในระดับ 2 และ 3 ต่อได้ นอกจากนี้ผู้วิจัยได้พบประเด็นอุปสรรคในกลุ่มผู้ให้ข้อมูลดังนี้

● อุปสรรคจากการขาดการสนับสนุนจากองค์กร

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้งสามกลุ่มมีการประยุกต์แอไจล์เริ่มจากระดับปฏิบัติการ ซึ่งสะท้อนให้เห็นจากการที่ตัวชี้วัดในแบบประเมินวุฒิภาวะมีผลที่ค่อนข้างดีในระดับเริ่มต้น ซึ่งล้วนเป็นตัวชี้วัดกิจกรรมระดับพื้นฐานการทำงานแอไจล์ และมีแนวโน้มที่ทำได้น้อยลงในระดับวุฒิภาวะที่สูงขึ้น ดังนั้นในการทำงานแอไจล์ที่มีวุฒิภาวะระดับสูง ควรจะมีการสนับสนุนการทำงานแอไจล์ในทุกระดับ และในทุกระดับควรมีภาพการทำงานแอไจล์ที่สอดคล้องกันเรียงร้อยตั้งแต่ ผู้บริหารระดับกลางไปจนถึงระดับสูง

● อุปสรรคจากการขาดการติดตามงาน

การทำงานแบบแอไจล์หากขาดการติดตามงานด้วยกรอบความถี่ที่เหมาะสม และการทำงานในแต่ละรอบมีความยืดหยุ่นมากเกินไป จะส่งผลให้ขาดความต่อเนื่องในการพัฒนาการทำงานแบบแอไจล์ และไม่สามารถส่งมอบงานได้ตามความถี่ที่ต้องการดังที่เห็นได้จากผลลัพธ์ของกลุ่มแอไจล์บริษัท A การขาดการติดตามงานด้วยความถี่ที่เหมาะสมได้ส่งผลต่อเนื่องไปสู่คุณภาพของผลลัพธ์ในการทำงาน และไม่สะท้อนให้เห็นการปฏิบัติตามตัวชี้วัดระดับ 3 และ 4 ซึ่งให้ความสำคัญกับการเกิดผลลัพธ์และปรับเปลี่ยนตามความต้องการของลูกค้า

● อุปสรรคการขาดการใช้เทคโนโลยีบางประเภท

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลบางกลุ่มไม่สามารถพัฒนาการทำงานแอโจล์ได้ เนื่องจากการขาดระบบในการทำงานหรือเทคโนโลยีบางประเภท เช่น การขาดระบบเทคโนโลยีในการติดตามงาน การขาดการใช้เครื่องมือการสร้างแบบจำลอง ซึ่งการขาดเทคโนโลยีเหล่านี้ทำให้ไม่สามารถพัฒนาการทำงานแอโจล์ที่ต่อเนื่องเชื่อมโยงกันในส่วนงานต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม

● อุปสรรคด้านการสร้างความสัมพันธ์ผู้มีส่วนได้เสีย

การประเมินผล พบว่าการที่จะบรรลุตัวชี้วัดด้านการเกิดชุมชนการทำงานระหว่างกลุ่มแอโจล์กับผู้มีส่วนได้เสียอื่นนี้ จะต้องมาจากการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้มีส่วนได้เสีย และเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้เสียเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาโครงการตั้งแต่ต้น พร้อมทั้งสามารถบรรลุตัวชี้วัดด้านความร่วมมือกับผู้มีส่วนได้เสียในระดับคุณภาพอื่น ๆ มาก่อน

ข้อจำกัดและข้อเสนอแนะงานวิจัย

งานวิจัยนี้มีข้อจำกัดซึ่งนำไปสู่ข้อเสนอการศึกษาต่อในอนาคตอยู่ทั้งหมด 3 ประการดังนี้

1. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในงานวิจัยนี้มีขอบเขตที่จำกัด เนื่องจากผู้วิจัยได้เลือกใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจงตามเกณฑ์การคัดเลือกคุณสมบัติที่เหมาะสม ซึ่งทำให้ได้กลุ่มทำงานแบบแอโจล์จำนวน 3 กลุ่มจาก 3 บริษัท ซึ่งอาจมีความจำกัดด้านสภาพแวดล้อมทางธุรกิจและปัจจัยอื่น ๆ ที่อาจส่งผลกระทบต่อผลการศึกษาโดยผู้วิจัยไม่อาจคำนึงถึง ผู้วิจัยต่อยอดสามารถนำงานศึกษานี้ไปศึกษาต่อในกลุ่มผู้ให้ข้อมูลอื่นที่ประกอบธุรกิจที่แตกต่างกันไปเพื่อขยายขอบเขตของงานวิจัยนี้ให้มากขึ้น หรืออาจจำกัดขอบเขตงานวิจัยในวงที่มีความเฉพาะเจาะจงมากขึ้นและกำหนดลักษณะธุรกิจเฉพาะ เพื่อศึกษาถึงองค์ประกอบเฉพาะของลักษณะธุรกิจนั้น ๆ

2. งานวิจัยนี้มีขอบเขตที่อุตสาหกรรมการผลิต เนื่องจากผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของอุตสาหกรรม 4.0 ตามกลุ่มเทคโนโลยีซึ่งเน้นใช้ในการผลิตเป็นหลัก ผู้วิจัยต่อยอดสามารถนำเอาตัวแบบประเมินคุณภาพนี้ไปขยายขอบเขตในการใช้กับอุตสาหกรรมอื่น เช่น ธุรกิจบริการที่ใช้เทคโนโลยีในอุตสาหกรรม 4.0 เป็นต้น

3. งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ซึ่งทำให้ได้ข้อมูลในเชิงลึก อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยต่อยอดสามารถนำงานวิจัยนี้ไปศึกษาต่อโดยมุ่งเน้นการศึกษาในเชิงปริมาณ (Quantitative research) เพื่อขยายขอบเขตงานศึกษาเพื่อให้ตัวแบบประเมินมีความเที่ยงและความตรงมากขึ้น โดยอาจนำตัวชี้วัดแต่ละระดับไปศึกษาในเชิงสถิติเพิ่มเติมได้

4. ผลจากงานวิจัยนี้เกิดจากการสังเกต วิเคราะห์และประมวลผลจากการประเมินตัวแบบประเมินคุณภาพแอโจล์ในบริบทอุตสาหกรรม 4.0 โดยผู้วิจัย และนำการทบทวนวรรณกรรมมาสนับสนุน จึงทำให้ขอบเขตของการวิเคราะห์ทำได้จำกัด งานวิจัยต่อยอดสามารถขยายวิธีการวิจัยเพิ่มเติม เช่น นำข้อมูลผลลัพธ์จากการวิจัยไปสัมภาษณ์กับผู้ให้ข้อมูลเชิงลึกอีกครั้งหนึ่ง หรืออาจพัฒนารอบในการวิเคราะห์ที่ชัดเจนมากขึ้น เพื่อนำมาสนับสนุนการวิเคราะห์บทสรุปให้ละเอียดมากยิ่งขึ้นได้

5. งานวิจัยนี้ ได้อ้างอิงจากงานวิจัยเดิมในการแสดงผลออกเป็นแผนภูมิความร้อน (Heat diagram) จึงอาจไม่ได้มีการศึกษารูปแบบการแสดงผลการประเมินที่เหมาะสมที่สุดกับผู้ใช้งาน ผู้วิจัยต่อยอดในอนาคตสามารถพิจารณาการแสดงผลในรูปแบบอื่นที่เหมาะสมกับผู้ใช้งานมากขึ้นได้ รวมถึงการแสดงผลสัดส่วนของการบรรลุแต่ละระดับ รวมทั้งอาจแสดงผลจากการคำนวณรูปแบบอื่นเพื่อผลลัพธ์ที่เหมาะสมที่สุดได้

เอกสารอ้างอิง

- Alaidaros, H., Omar, M., & Romli, R. (2021). The state of the art of agile kanban method: Challenges and opportunities. *Independent Journal of Management & Production*, 12(8), 2535–2550. <https://doi.org/10.14807/ijmp.v12i8.1482>
- Bagaskara, R. M., & Sampe, V. (2021). *A Study at Volvo Car Corporation*.
- Fowler, M., & Highsmith, J. (2001). The agile manifesto. *Software Development*, 9(8), 28–35.
- Ghobakhloo, M. (2020). Industry 4.0, digitization, and opportunities for sustainability. *Journal of Cleaner Production*, 252, 119869. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.119869>
- Ozcan-Top, O., & Demirörs, O. (2013). Assessment of agile maturity models: A multiple case study. *Software Process Improvement and Capability Determination: 13th International Conference, SPICE 2013, Bremen, Germany, June 4-6, 2013. Proceedings 13*, 130–141.
- Saucedo-Martínez, J. A., Pérez-Lara, M., Marmolejo-Saucedo, J. A., Salais-Fierro, T. E., & Vasant, P. (2018). Industry 4.0 framework for management and operations: A review. *Journal of Ambient Intelligence and Humanized Computing*, 9(3), 789–801. <https://doi.org/10.1007/s12652-017-0533-1>
- Scaled Agile Inc. (2023). *SAFe 6.0 Framework*. Scaled Agile Framework. Retrieved from <https://scaledagileframework.com/>
- Schumacher, A., Nemeth, T., & Sihn, W. (2019). Roadmapping towards industrial digitalization based on an Industry 4.0 maturity model for manufacturing enterprises. *Procedia Cirp*, 79, 409–414.
- Schwaber, K. (1997). SCRUM Development Process. In J. Sutherland, C. Casanave, J. Miller, P. Patel, & G. Hollowell (Eds.), *Business Object Design and Implementation* (pp. 117–134). London: Springer. Retrieved from https://doi.org/10.1007/978-1-4471-0947-1_11
- Sidky, A., Arthur, J., & Bohner, S. (2007). A disciplined approach to adopting agile practices: The agile adoption framework. *Innovations in Systems and Software Engineering*, 3(3), 203–216. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s11334-007-0026-z>
- Stojanov, I., Turetken, O., & Trienekens, J. J. M. (2015). A Maturity Model for Scaling Agile Development. *2015 41st Euromicro Conference on Software Engineering and Advanced Applications*, (pp. 446–453). Retrieved from <https://doi.org/10.1109/SEAA.2015.29>

3

ความสอดคล้องของนโยบายประเทศไทย ต่อแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนในช่วงการแพร่ระบาดของ ของเชื้อไวรัสโควิด 19

Consistency of Thailand's policies from
a sustainable development
perspective during the COVID-19 pandemic.

▶ ปิยชัย นาคอ่อน
Piyachai Nakon

รับบทความ 23 พฤษภาคม 2566
แก้ไขบทความ 21 ธันวาคม 2566
ตอบรับบทความ 22 ธันวาคม 2566

นักวิจัยยุทธศาสตร์เชิงรุก สำนักงานบริหารงานวิจัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
239 ถนนห้วยแก้ว ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50200

Corresponding author, e-mail: Piyachai.nako@cmu.ac.th

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ความสอดคล้องของนโยบายประเทศไทยต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ผ่านการวิเคราะห์เอกสารและนโยบายของไทยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืนในช่วงการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด 19 โดยแบ่งนโยบายออกเป็น 5 หัวข้อ ได้แก่ 1) การจัดการฝุ่นและมลภาวะต่าง ๆ 2) การจัดการการค้ามนุษย์ 3) นโยบายสวัสดิการและการกระตุ้นเศรษฐกิจ 4) การจัดการเมืองและการวางโครงสร้างพื้นฐาน และ 5) การจัดการโรคติดเชื้อไวรัสโควิด 19 ผลการศึกษาพบว่า นโยบายของไทยได้บรรจุแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนเอาไว้เป็นแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี โดยผสมผสานเข้ากับแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งนี้การนำมาปฏิบัตินั้นยังไม่สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืนเนื่องจากการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าที่ปลายเหตุ กล่าวคือ 1) การจัดการฝุ่นและมลภาวะโดยการใช้น้ำพ่นเพื่อลดฝุ่น ควบคุมปริมาณรถยนต์ รถสาธารณะ 2) การจัดการการค้ามนุษย์ไม่ได้มีความเข้มงวดหรือจริงจังมากขึ้น 3) สวัสดิการที่ได้รับไม่ทั่วถึงทุกคน 4) การจัดการผังเมืองที่ปรับปรุงทัศนียภาพแต่ขาดการปรับปรุงเรื่องผังเมือง และ 5) การจัดการเชื้อไวรัสโควิด 19 ที่มุ่งแก้ปัญหาเศรษฐกิจมากกว่าการควบคุมโรค ด้วยเหตุที่การดำเนินนโยบายเหล่านั้นอยู่ในช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด 19 จึงทำให้ต้องดำเนินนโยบายในลักษณะที่เร่งด่วนมากกว่าดำเนินการอย่างมั่นคงยั่งยืน ข้อเสนอแนะคือควรมีการดำเนินนโยบายอย่างจริงจังและต่อเนื่องมากขึ้นเพื่อตอบโจทย์ตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

คำสำคัญ: นโยบาย โควิด การพัฒนาที่ยั่งยืน ปัญหาสังคม

Abstract

The article aims to study and analyze the alignment of Thailand's policies with sustainable development by reviewing documentation and government actions related to sustainable development during the COVID-19 pandemic. The policies are divided into five sections : 1) environmental management with a focus on PM 2.5 and other pollutants; 2) human trafficking; 3) welfare policies and the economic stimulation; 4) political management and infrastructure planning; and 5) COVID-19 prevention management. The study revealed that Thailand has integrated sustainable development strategies with the Sufficiency Economy Philosophy into the 20-Year National Strategic Plan. However, the implementation of these policies does not entirely align with the principles of sustainable development because it has a tendency to ignore underlying problems in favor of treating acute ones. The misalignment of policy implementations includes 1) the use of water spraying and controlling the number of cars and public transportation to reduce air pollution and other pollutants; 2) the lack of intensity or seriousness of human trafficking management; 3) the lack of universality in the accessibility of welfare benefits; 4) the absence of comprehensive adjustments to city planning and 5. the prioritization of economic problem-solving over disease control in the management of the COVID-19 virus. Due to the challenges posed by the COVID-19 pandemic, the current policy implementations have prioritized quick actions over sustainability. The recommendation emphasizes the need for a more dedicated and consistent approach to policy implementation, aligning more effectively with Sustainable Development Goals (SDGs).

Keywords: Policy, Covid-19, SDGs, Social Problem

บทนำ

เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นแนวคิดที่ทางสหประชาชาติ (UN) ใช้เป็นแผนแม่แบบในการพัฒนาโลก เนื่องจากการพัฒนาที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว แม้จะส่งผลดีต่อประชากรในด้านความเป็นอยู่และความสะดวกสบาย แต่การพัฒนานี้ก็ส่งผลเสียในเรื่องของทรัพยากรที่มีอยู่ลดน้อยลงเป็นอย่างมาก สภาพอากาศที่แปรปรวนและภัยพิบัติต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น จึงต้องมีการวางแผนการพัฒนาที่ยั่งยืน เริ่มต้นตั้งแต่ปี ค.ศ. 2015 และมีกรอบระยะเวลาถึง ค.ศ. 2030 โดยมีแนวทางการพัฒนาทั้งหมด 17 เป้าหมาย เพื่อให้ประเทศต่าง ๆ ในโลกสามารถนำมาปรับใช้ให้เข้ากับสถานการณ์ สภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคมภายในประเทศของตน ซึ่งประเทศไทยเป็นหนึ่งในหลายประเทศที่รับเอาแนวทางนี้มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาประเทศ ตั้งแต่ที่ชุดเป้าหมายนี้ได้รับการรับรองใน ค.ศ. 2015 (SDG MOVE, 2021) ทำให้นโยบายและการดำเนินงานในภาคส่วนต่าง ๆ ของไทยนั้นสอดคล้องไปกับแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน นอกจากนี้ยังมีการนำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ร่วมกับการพัฒนาที่ยั่งยืนอีกด้วย ปัจจุบันการพัฒนายังยั่งยืนเข้ามามีบทบาทมากขึ้น เนื่องจากการเกิดภัยพิบัติที่รุนแรงและบ่อยครั้ง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของภาวะเรือนกระจก น้ำแข็งขั้วโลกละลาย การระบาดของเชื้อไวรัสใหม่ ภาครัฐจึงควรมีส่วนร่วมในการดำเนินนโยบายต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืนเพื่อส่งผลดีต่อประชาชน

ในช่วงการระบาดของเชื้อไวรัสโควิด 19 รัฐบาลไทยได้ดำเนินนโยบายที่สำคัญต่อสถานการณ์ ได้แก่ การควบคุมการระบาดและเตรียมความพร้อมรับมือต่อการระบาดที่จะเกิดขึ้น รวมไปถึงการจัดหาวัคซีน อุปกรณ์ทางการแพทย์ และมาตรการด้านเศรษฐกิจ ไม่เพียงเท่านั้น ยังมีสถานการณ์ฝุ่นควัน PM 2.5¹ ปัญหาการคมนาคม และประเด็นเรื่องการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาไล่เลี่ยกันกับการระบาดของเชื้อไวรัสโควิด 19 ที่มีความสำคัญเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตาม รัฐบาลไทยได้ตอบสนองต่อเรื่องเหล่านี้อย่างไม่เป็นรูปธรรมมากนัก เช่น การพ่นน้ำเพื่อลดหมอกควัน การจัดซื้อวัคซีนที่ล่าช้ากว่าที่ควรจะเป็น นับเป็นการแก้ปัญหาที่ไม่เหมาะสมเท่าใด ซึ่งผลกระทบตกไปอยู่ที่ประชาชนที่ต้องบริหารจัดการตนเองให้รอดพ้นจากปัญหาที่พบ จากที่กล่าวมานั้น บทความนี้จึงมุ่งเน้นศึกษาความสอดคล้องของนโยบายภาครัฐต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนและนำมาวิเคราะห์การสนับสนุนหรือขัดต่อแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวทางของสหประชาชาติ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความสอดคล้องของนโยบายของประเทศไทยในช่วงการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด 19 กับการพัฒนาที่ยั่งยืน
2. เพื่อวิเคราะห์นโยบายของประเทศไทยในช่วงการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด 19 ที่สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

วิธีการศึกษา

ดำเนินการศึกษาผ่านการวิเคราะห์เอกสารและนโยบายของไทยในช่วงการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด 19 ที่สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยแบ่งนโยบายออกเป็น 5 หัวข้อ ได้แก่ 1) การจัดการฝุ่นและมลภาวะต่าง ๆ 2) การจัดการการคมนาคม 3) นโยบายสวัสดิการและการกระตุ้นเศรษฐกิจ 4) การจัดการเมือง

¹ ฝุ่นที่มีขนาดเล็กกว่า 2.5 ไมครอน เกิดจากไอเสียรถยนต์ การเผาไหม้ เผาเชื้อเพลิงในโรงงาน นอกจากฝุ่นแล้วยังมีสารประเภทโลหะหนักและสารไฮโดรคาร์บอนปะปนอยู่ด้วย (โรงพยาบาลเว็ลด์เมดิคอล, มปป)

และการวางโครงสร้างพื้นฐานและ 5) การจัดการโรคติดเชื้อไวรัสโควิด 19 เพื่อที่จะสะท้อนเป้าหมายต่าง ๆ ของการพัฒนาที่ยั่งยืนออกมาได้อย่างชัดเจน

● เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ

การขยายตัวทางเศรษฐกิจของโลก รวมทั้งการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีตั้งแต่ยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมจนถึงปัจจุบันนั้นทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในหลายด้านอย่างรวดเร็ว ซึ่งส่งผลให้เกิดทั้งผลดีคือ ความเป็นอยู่ของประชาชนดีขึ้น ความสะดวกสบายที่มากขึ้น และผลเสียที่ตามมาไม่ว่าจะเป็นปัญหาการขาดแคลนทรัพยากร ความยากจน ความหิวโหย สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป ปัญหาด้านสุขภาพและโรคระบาด องค์การสหประชาชาติจึงได้เสนอแนวคิดในการพัฒนาอย่างยั่งยืนหรือ UN's Sustainable Development Goals เพื่อนำไปใช้เป็นแม่แบบในการพัฒนาโลกขึ้นเมื่อ ค.ศ. 2015 โดยมีกรอบระยะเวลาภายใน ค.ศ. 2030 และจัดตั้ง UN High-level Political Forum on Sustainable Development ขึ้นเพื่อเป็นบรรทัดฐานในการจัดการการพัฒนาอย่างยั่งยืนในอนาคต (United Nation (UNDSEA), 2018) โดยมีการกำหนดเป้าหมายเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาทั้งหมด 17 เป้าหมาย ให้รัฐบาลในแต่ละประเทศนำไปปรับใช้ให้เข้ากับบริบทของตน

ภาพที่ 1 ภาพแสดงเป้าหมายทั้ง 17 เป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน
ที่มา : SDG MOVE (2021)

ภาพที่ 1 แสดงให้เห็นถึงเป้าหมายต่าง ๆ ที่ได้กำหนดมาโดยสหประชาชาติ ซึ่งในแต่ละเป้าหมายมีความสอดคล้องกันในเชิงนโยบาย ตั้งแต่การจัดการความยากจน การสร้างรายได้และการสร้างอาชีพ การวางโครงสร้างพื้นฐานของเมืองและการป้องกันสิ่งที่จะเป็นผลกระทบต่อไปในอนาคต เพื่อให้เห็นถึงเป้าหมายของการพัฒนาได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้เขียนได้ทำการแบ่งออกเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ 3 กลุ่ม ได้แก่

กลุ่มที่ 1 กลุ่มนโยบายทางเศรษฐกิจ ประกอบไปด้วยเป้าหมายที่ 1 การจัดความยากจน เป้าหมายที่ 2 การจัดความหิวโหย เป้าหมายที่ 8 การส่งเสริมการเติบโตทางเศรษฐกิจและการมีงานทำ เป้าหมายที่ 9 ส่งเสริมอุตสาหกรรม นวัตกรรม และโครงสร้างพื้นฐานที่มั่นคง ในกลุ่มนี้จะเน้นไปในเรื่องของการจัดการด้านปากท้องของประชาชน การวางโครงสร้างพื้นฐานให้เหมาะสมในแต่ละประเทศ ทำให้ประชาชนสามารถเข้าถึงโครงสร้างพื้นฐานเหล่านั้นได้อย่างสะดวก และการสร้างรายได้ขึ้นต่ออย่างยั่งยืน

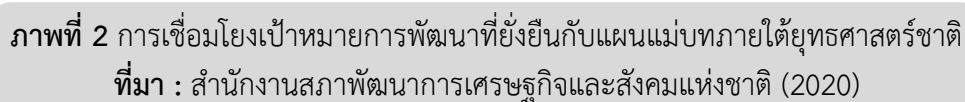
กลุ่มที่ 2 กลุ่มการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ประกอบด้วยเป้าหมายที่ 3 การสร้างหลักประกันสุขภาพที่ดีและส่งเสริมสวัสดิภาพ เป้าหมายที่ 4 การศึกษาที่มีคุณภาพ เป้าหมายที่ 5 ความเท่าเทียมทางเพศ เป้าหมายที่ 10 การลดความเหลื่อมล้ำ ความไม่เสมอภาค เป้าหมายที่ 11 การพัฒนาเมืองและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ที่มีความมั่นคง ยั่งยืน โดยเป้าหมายต่าง ๆ ในกลุ่มนี้จะมุ่งเน้นไปในการพัฒนามนุษย์ให้มีความเท่าเทียมกัน มีศักยภาพพร้อมที่จะเป็นประชาคมโลก สามารถเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ ได้อย่างเท่าเทียม และการได้รับความเสมอภาคและการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม

กลุ่มที่ 3 กลุ่มสุดท้ายคือการจัดการด้านสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วยเป้าหมายที่ 6 การจัดการน้ำและสุขอนามัยที่ดี เป้าหมายที่ 7 การเข้าถึงพลังงานอย่างยั่งยืนและย่อมเยา เป้าหมายที่ 12 การผลิตและการบริโภคอย่างยั่งยืน เป้าหมายที่ 13 การจัดการกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เป้าหมายที่ 14 การอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเล เป้าหมายที่ 15 การปกป้องฟื้นฟูและสนับสนุนระบบนิเวศทางบก เป้าหมายที่ 16 ส่งเสริมความสงบสุขและความยุติธรรม เป้าหมายที่ 17 ความร่วมมือและการสนับสนุนในการพัฒนาอย่างยั่งยืน ในกลุ่มสุดท้ายนี้ จะมุ่งเน้นไปที่การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัด ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรทางบก และทรัพยากรมนุษย์

แม้เป้าหมายที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นจะสามารถตอบโจทย์การแก้ปัญหาและการพัฒนาโลกอย่างยั่งยืนได้ดี แต่ในทางปฏิบัติไม่สามารถที่จะดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายทั้งหมดที่กล่าวมาได้ เนื่องจากบริบททางสังคม เศรษฐกิจ สภาพแวดล้อม รูปแบบการปกครองและเสถียรภาพทางการเมืองในแต่ละประเทศที่แตกต่างกันออกไป การวางนโยบายให้สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนจึงมีความแตกต่างกันออกไปตามลักษณะของประเทศนั้น ๆ

ประเทศไทยได้มีการนำเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนมาใช้ด้วยเช่นกัน โดยเป็นการผสมผสานระหว่างปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเข้ากับการพัฒนาอย่างยั่งยืน ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรู้และคุณธรรม ความพอประมาณ มีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกันที่ดีอยู่ในตัว (ปริญญ ช ธรรมปิยา, 2019) ได้บรรจุไว้ในแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ที่ทางรัฐบาลได้จัดทำขึ้น

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้วิเคราะห์เปรียบเทียบความเชื่อมโยงระหว่าง 169 เป้าหมายย่อยของเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนกับ 37 ระดับประเด็นแผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ จำนวน 23 ฉบับ และ 140 เป้าหมายระดับย่อยของแผนแม่บทเพื่อกำหนดทิศทางความสอดคล้องต่อการพัฒนาระดับประเทศ (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2020)

- นโยบายของไทยต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ทุกนโยบายและการดำเนินงานของรัฐบาลจะมีการบรรจุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้เป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินงานด้วย ทำให้ยากที่จะนำนโยบายเหล่านั้นมาเขียนลงในงานชิ้นนี้ทั้งหมด ผู้เขียนจึงขอยกนโยบายที่แสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นจำนวน 5 กลุ่มนโยบาย ได้แก่ 1) การจัดการฝุ่นและมลภาวะต่าง ๆ 2) การจัดการการค้ามนุษย์ 3) นโยบายสวัสดิการและการกระตุ้นเศรษฐกิจ 4) การจัดการเมืองและการวางโครงสร้างพื้นฐาน และ 5) การจัดการโรคติดเชื้อไวรัสโควิด 19

การจัดการฝุ่นและมลภาวะต่าง ๆ

นโยบายและแผนการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ค.ศ. 2017-2036 ได้กำหนดกรอบนโยบายในการจัดการสิ่งแวดล้อมเป็นระยะเวลา 20 ปี เพื่อให้ทุกหน่วยงานนำไปใช้และปฏิบัติได้อย่างถูกต้องเหมาะสม (สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2018) จาก 4 นโยบายที่ได้บังคับใช้นั้น นโยบายที่ 2 การสร้างการเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเพื่อความมั่นคงยั่งยืน มีความสอดคล้องกับบริบทในช่วงการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด 19 เนื่องจากเป็นช่วงที่ช้อนของฝุ่น PM 2.5 ด้วยเช่นกัน โดยนโยบายจะมุ่งเน้นไปในทางลดการเกิดฝุ่นและใช้รถโดยสารที่ประหยัดพลังงาน สร้างมลพิษน้อย มีการพัฒนาระบบขนส่งต่าง ๆ ซึ่งนโยบายนี้สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืนในเป้าหมายที่ 13 ปฏิบัติการอย่างเร่งด่วนเพื่อต่อสู้กับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและผลกระทบที่เกิดขึ้น และสอดคล้องในเป้าหมายย่อย 3 เป้าหมายคือ เป้าหมายย่อยที่ 13.1 เสริมสร้างภูมิคุ้มกันด้านเทคโนโลยีและการปรับตัวต่ออันตรายและภัยพิบัติทางธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับภูมิอากาศในทุกประเทศ เป้าหมายย่อยที่ 13.2 บูรณาการมาตรการด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในนโยบาย ยุทธศาสตร์ และการวางแผนระดับชาติ และเป้าหมายย่อยที่ 13.3 พัฒนาการศึกษ การสร้างความตระหนักรู้และขีดความสามารถของมนุษย์และของสถาบันในเรื่องการลดผลกระทบและการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและการเตือนภัยล่วงหน้า ซึ่งสอดคล้องกับตัวชี้วัดในเป้าหมายย่อยทุกตัว

อย่างไรก็ดี ในทางปฏิบัตินั้นภาครัฐได้เลือกใช้การฟ่นละอองน้ำเพื่อลดฝุ่นควันที่จะช่วยทำให้ฝุ่นละอองที่มีขนาดใหญ่ลดลงได้ การควบคุมปริมาณรถให้น้อยลง การส่งเสริมให้ประชาชนทำงานที่บ้าน รวมทั้งการงดการเผาในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ได้ช่วยให้ค่าฝุ่นลดลงอย่างรวดเร็ว แต่ฝุ่นมาจากมลภาวะที่สะสมร่วมกับภูมิอากาศที่เปลี่ยนไป ทำให้ค่าฝุ่นคงที่เหมือนตอนที่ยังไม่ได้ประกาศนโยบายออกไป (กุลธิดา, 2020) จะเห็นได้ว่าเป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ ขณะที่การเกิดฝุ่น PM 2.5 ยังมีสาเหตุมาจากการเผาซึ่งในช่วงฤดูกาลเก็บเกี่ยว การปล่อยสารพิษและฝุ่นควันจากโรงงาน และปริมาณของรถยนต์ที่มากเกินไป รัฐบาลจึงควรมุ่งเน้นไปที่การแก้ปัญหาที่ต้นเหตุ เช่น นำซังข้าวไปใช้ประโยชน์ในรูปแบบอื่นนอกเหนือจากการเผา การจัดการวางผังเมือง และการวางโครงสร้างพื้นฐานซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป และการออกนโยบายที่สนับสนุนให้ประชาชนหันมาใช้รถโดยสารสาธารณะหรือหันมาใช้รถยนต์ไฟฟ้าเพิ่มมากยิ่งขึ้น

การจัดการการค้ำมนุษย์

การจัดการการค้ำมนุษย์นั้นสอดคล้องกับเป้าหมายที่ 5 ความเท่าเทียมทางเพศ ในเป้าหมายย่อยที่ 5.1 ยุติการเลือกปฏิบัติทุกรูปแบบที่มีต่อผู้หญิงและเด็กหญิงในทุกที่ เป้าหมายย่อยที่ 5.2 ขจัดความรุนแรงทุกรูปแบบที่มีต่อผู้หญิงและเด็กหญิงทั้งในที่สาธารณะและที่รโหฐาน รวมถึงการค้ำมนุษย์ การแสวงประโยชน์ทั้งทางเพศและในรูปแบบอื่น และเป้าหมายย่อยที่ 5.3 ขจัดแนวปฏิบัติที่เป็นภัยทุกรูปแบบ อาทิ การแต่งงานในเด็กก่อนวัยอันควรและโดยการบังคับและการทำลายอวัยวะเพศหญิง อีกหนึ่งเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนที่สอดคล้องกันคือ เป้าหมายที่ 16 ส่งเสริมสังคมที่สงบสุขและครอบคลุม เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนให้ทุกคนเข้าถึงความยุติธรรมและสร้างสถาบันที่มีประสิทธิภาพ รับผิดชอบ และครอบคลุมในทุกระดับ โดยสอดคล้องกันกับเป้าหมายย่อยและตัวชี้วัดทุกตัวในเป้าหมายนี้

พระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการค้ำมนุษย์ทั้ง 3 ฉบับและพระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้องนั้นได้มีการดำเนินการโดยการบูรณาการในทุกภาคส่วน มีการจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นมาเพื่อประสานการทำงานในด้านการค้ำมนุษย์รวมถึงการจัดตั้งกองทุนเพื่อช่วยเหลือเหยื่อจากการค้ำมนุษย์อีกด้วย อย่างไรก็ตามประเทศไทยเป็นประเทศที่ถูกจับตามองเรื่องการค้ำมนุษย์เป็นอย่างมาก จากรายงานการติดตามการค้ำมนุษย์

ใน ค.ศ. 2021 นั้น สหรัฐอเมริกาได้จัดอันดับประเทศไทยให้อยู่ในกลุ่มที่ 2 บัญชีรายชื่อที่น่าจับตามอง (สถานทูตสหรัฐอเมริกาประจำประเทศไทย, 2021) เนื่องจากการบังคับใช้กฎหมายที่ไม่เข้มแข็งและการจัดการกับการค้ามนุษย์ที่ต่ำกว่ามาตรฐานที่ได้กำหนดไว้ ปัญหาส่วนใหญ่มักจะเกิดขึ้นจากการใช้แรงงานบนเรือ หรือการลักลอบนำแรงงานข้ามชาติเข้ามาโดยผิดกฎหมาย โดยในช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด 19 ทำให้การควบคุมดูแลและเฝ้าระวังการกระทำผิดต่อการค้ามนุษย์นั้นลดลงอย่างเห็นได้ชัด แม้ตัวเลขของการสืบสวนคดีการค้ามนุษย์ใน ค.ศ. 2021 เพิ่มขึ้นเป็น 188 คดีจาก 133 คดีในปี ค.ศ. 2020 แต่ในด้านการดำเนินคดีกับลดลงเหลือแค่ 125 รายจาก 302 รายในปี ค.ศ. 2020 หรือการสืบสวนคดีการค้ามนุษย์ทางอินเทอร์เน็ตเพียง 11 รายเหลือเพียง 22 ราย (สถานทูตสหรัฐอเมริกาประจำประเทศไทย, 2021)

ประเทศไทยได้มีการจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติการป้องกันการค้ามนุษย์ด้านแรงงาน (Prevention of Human Trafficking on Labor Operation Center) หรือ ศปค.ร.ง. (PHTLOC) สังกัดกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เป็นศูนย์ประสานงานในการจัดการดูแลการค้ามนุษย์เป็นหลัก โดยมีคณะกรรมการศูนย์ปฏิบัติการป้องกันการค้ามนุษย์ด้านแรงงานเป็นผู้กำหนดยุทธศาสตร์ และมีคณะกรรมการขับเคลื่อนการทำงานของศูนย์เป็นผู้ดำเนินการปฏิบัติการ (สำนักงานเลขาธิการศูนย์บัญชาการป้องกันการการค้ามนุษย์ด้านแรงงาน, 2015) นอกจากนี้ยังมีความร่วมมือกับองค์กรระหว่างประเทศ เช่น โครงการความร่วมมือสหประชาชาติว่าด้วยการต่อต้านการค้ามนุษย์ในอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง (UNIAP) โครงการส่งเสริมความมั่นคงให้กับสำนักงานประสานงานชายแดนในเอเชียตะวันออกเฉียง (BLO) และองค์กรนอกภาครัฐ (NGOs) เช่น มูลนิธิรักษ์ไทย เครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน เป็นต้น โดยมุ่งเน้นไปในพื้นที่ที่มีแรงงานข้ามชาติและเป็นพื้นที่ติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน ได้แก่ จังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยา จังหวัดตาก จังหวัดสมุทรสาคร และให้ความช่วยเหลือโดยการจัดตั้งบ้านพักเด็ก สถานสงเคราะห์เพื่อรองรับผู้ตกเป็นเหยื่อจากการค้ามนุษย์ ถึงแม้จะมีการประสานงานให้ความช่วยเหลือกันอย่างเป็นระบบ กล่าวคือ ศูนย์บัญชาการป้องกันการการค้ามนุษย์ด้านแรงงาน (ศปค.ร.) จะเข้าช่วยเหลือและประสานงานกับองค์กรที่ได้กล่าวมาข้างต้นในการนำพาผู้เสียหายจากสถานที่ที่ถูกกักขัง หรือประสานงานกับสถานทูตในต่างประเทศ หากผู้เสียหายถูกนำตัวออกไปนอกประเทศ และติดต่อขอรับการคุ้มครองจากเจ้าหน้าที่ตำรวจให้กับญาติผู้เสียหายจากการตามคุกคามของกลุ่มลักลอบค้ามนุษย์ อย่างไรก็ตาม ยังคงมีปัญหาในเรื่องของการนิยามการค้ามนุษย์ เช่น พฤติกรรมใดที่เข้าข่ายเป็นการค้ามนุษย์ ตลอดจนกระบวนการช่วยเหลือเหยื่อที่ไม่เหมาะสมเท่าที่ควร ปัญหาในด้านข้อกฎหมายที่ให้อำนาจในการช่วยเหลือได้ไม่เต็มที่ ทีมสหวิชาชีพที่มุ่งเน้นการตั้งรับมากกว่าการใช้มาตรการเชิงรุก ทำให้เหยื่อการค้ามนุษย์ถูกทำร้ายหรือช่วยเหลือได้ไม่ทันเวลา ปัญหาด้านภาระงานที่มากเกินไปของแต่ละบุคคล การมีส่วนร่วมของชุมชนในการเฝ้าระวังไม่ให้เกิดการค้ามนุษย์ และการติดตามผลการดำเนินงานที่ทำได้อย่างยากลำบาก

จากที่กล่าวมานั้น การมีส่วนร่วมขององค์กรในภาคเอกชนและองค์กรระหว่างประเทศจะมีความสำคัญมากกว่านโยบายที่กำหนดมาจากภาครัฐ ดังเช่นการช่วยเหลือแรงงานข้ามชาติที่ทำงานอยู่ในเรือประมงชาวอินโดนีเซียใน ค.ศ. 2015 ของมูลนิธิเครือข่ายส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน หลังจากที่มีรายงานว่ายังมีลูกเรือตกค้างอยู่เป็นจำนวนมาก (3PlusNews, 2019) เพราะการดำเนินงานที่คล่องตัวกว่า และเป็นการแก้ปัญหาเชิงรุกจึงทำให้สามารถช่วยเหลือเหยื่อจากการค้ามนุษย์ได้ดีกว่า

นโยบายสวัสดิการและการกระตุ้นเศรษฐกิจ

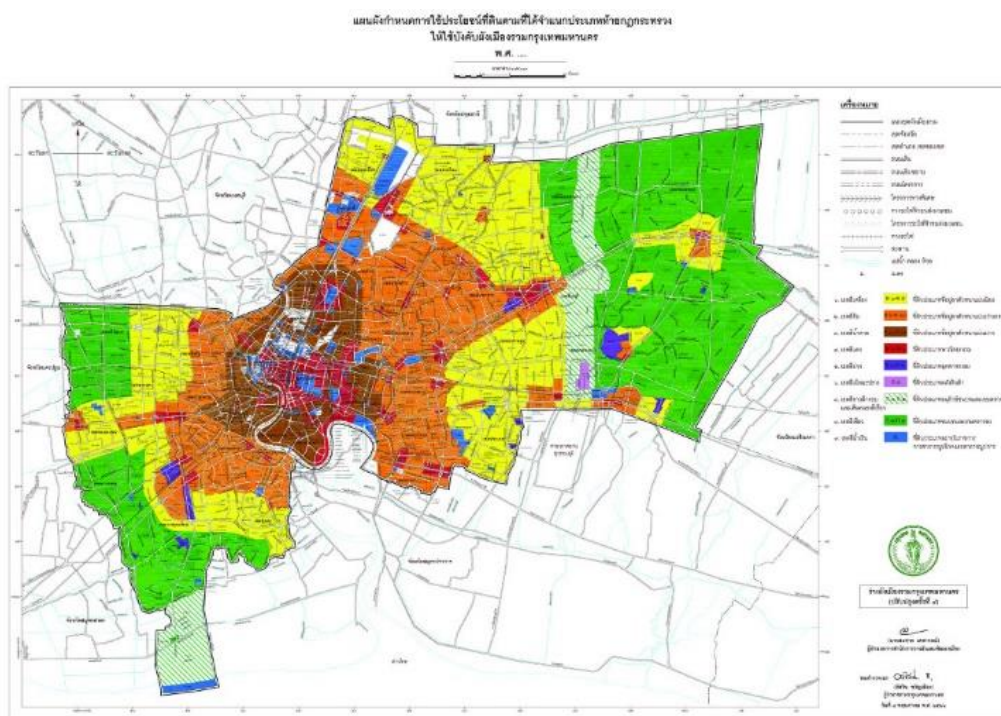
รัฐบาลไทยยังให้ความสำคัญกับการขจัดความยากจนและการลดความเหลื่อมล้ำ ด้วยนโยบายสนับสนุนความเป็นอยู่ของประชาชนไม่ว่าจะเป็นบัตรสวัสดิการแห่งรัฐที่ช่วยลดค่าครองชีพ โดยรัฐบาลจะให้

เงินไหลไปในบัตรสวัสดิการให้ผู้มีรายได้น้อยที่มาลงทะเบียน นำไปซื้อสินค้าอุปโภคบริโภค (สำนักโฆษก สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2018, น. 7) ซึ่งแตกต่างกันไปตามรายได้ต่อปีของผู้ถือบัตร และยังสนับสนุนค่าใช้จ่ายอื่น ๆ เช่น ค่าโดยสาร ค่าแก๊สหุงต้ม เป็นต้น แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาที่อยู่อาศัย ที่สนับสนุนให้ทุกคนมีที่อยู่อาศัยที่ได้มาตรฐาน ประชาชนสามารถเข้าถึงระบบการเงินและระบบสินเชื่อ ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในที่อยู่อาศัย เกิดเป็นชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตัวเองได้ และมีสาธารณูปโภคที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม (กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2017) แต่หลังจากวิกฤตการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด 19 ทำให้ภาครัฐต้องดำเนินนโยบายเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจต่าง ๆ ได้แก่ โครงการ “เราชนะ” ที่สนับสนุนเงินช่วยเหลือจากผลกระทบของวิกฤตการณ์ เชื้อไวรัสโควิด 19 โครงการ “เราเที่ยวด้วยกัน” ที่ช่วยกระตุ้นการท่องเที่ยวภายในประเทศ และโครงการ “คนละครึ่ง” ที่รัฐบาลช่วยเหลือประชาชนด้วยการออกค่าใช้จ่ายในการซื้อสินค้าและบริการในราคาครึ่งหนึ่ง

นโยบายที่กล่าวมานั้นมีความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนในเป้าหมายที่ 1 ยุติความยากจนทุกรูปแบบในทุกที่ แต่ไม่สอดคล้องกับเป้าหมายย่อยและตัวชี้วัดที่ 1.a คือ สร้างหลักประกันว่าจะมีการระดมทรัพยากรอย่างมีนัยยะสำคัญจากแหล่งที่หลากหลาย รวมไปถึงการยกระดับความร่วมมือเพื่อการพัฒนาเพื่อให้ประเทศกำลังพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศพัฒนาน้อยที่สุด มีวิธีการที่เพียงพอและคาดการณ์ได้ในการดำเนินงานตามแผนงานและนโยบายเพื่อยุติความยากจนในทุกมิติ และเป้าหมายย่อยที่ 1.b คือสร้างกรอบนโยบายที่เหมาะสมในระดับประเทศ ระดับภูมิภาคและระดับนานาชาติ บนฐานของยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เอื้อประโยชน์แก่คนจน (Pro-Poor) และคำนึงถึงความละเอียดอ่อนเชิงเพศภาวะ (Gender-Sensitive) เพื่อส่งเสริมให้มีการเร่งการลงทุนเพื่อปฏิบัติการขจัดความยากจน เนื่องจากนโยบายที่กล่าวมานั้นไม่ได้เกิดความร่วมมือกับต่างชาติและการที่ผู้มีรายได้น้อยเข้าถึงสวัสดิการนี้ได้ยาก นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนในเป้าหมายที่ 8 ส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ต่อเนื่อง ครอบคลุม และยั่งยืน การจ้างงานที่เต็มที่และมีประสิทธิภาพ และการมีงานที่มีคุณค่าสำหรับทุกคน แต่ไม่สอดคล้องกับเป้าหมายย่อยที่ 8.7 ดำเนินมาตรการที่มีประสิทธิภาพโดยทันที เพื่อจัดแรงงานที่ถูกบังคับ ยุติความเป็นทาสสมัยใหม่ และการค้ามนุษย์ และยับยั้งและกำจัดการใช้แรงงานเด็กในรูปแบบที่เลวร้ายที่สุด ซึ่งรวมถึงการใช้ทหารเด็กและภายใน ค.ศ. 2025 ยุติการใช้แรงงานเด็กในทุกรูปแบบ เป้าหมายย่อยที่ 8.8 ปกป้องสิทธิแรงงานและส่งเสริมสภาพแวดล้อมในการทำงานที่ปลอดภัยและมั่นคงสำหรับผู้ทำงานทุกคน รวมถึงคนต่างด้าว โดยเฉพาะหญิงต่างด้าว และผู้ทำงานเสี่ยงอันตราย เนื่องจากเป็นนโยบายที่เน้นการกระตุ้นเศรษฐกิจมากกว่าเป็นนโยบายที่มุ่งการวางฐานรากทางเศรษฐกิจ และสอดคล้องกับทุกตัวชี้วัดในทุกเป้าหมายย่อย

นโยบายที่กล่าวมาเป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุเท่านั้น เริ่มจากโครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐที่ไม่สามารถเข้าถึงคนจนได้ทุกคนอย่างเท่าเทียม เห็นได้จากข่าวว่าคนจนไม่จริงใช้บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ อีกทั้งการเก็บข้อมูลคนจนที่ทำได้ยาก เนื่องจากประชาชนบางรายหาเข้ากินค่า จึงไม่มีเวลาในการไปให้ข้อมูลว่าตนนั้นเป็นคนจน ทำให้ไม่ตอบโจทย์ในการแก้ปัญหาความยากจนที่แท้จริง ในขณะที่ยุทธศาสตร์การพัฒนาเมืองและที่อยู่อาศัยนั้น พบว่า โครงการที่ตั้งขึ้นมามีผู้มาลงทะเบียนน้อยกว่าที่ตั้งเป้าหมายไว้ เนื่องจากโครงการเหล่านี้ตั้งอยู่ในพื้นที่ห่างไกลจากตัวเมือง เพื่อให้ได้ราคาที่ถูกแต่สถานที่ทำงานนั้นอยู่ในเมืองเป็นส่วนใหญ่ และด้วยปัญหาในการให้สินเชื่อของธนาคารที่ต้องเป็นผู้มีรายได้ขั้นต่ำจำนวนหนึ่ง (บุญเลิศวิเศษปรีชา, 2019) กลายเป็นนโยบายที่ออกมานั้น ไม่ได้สนับสนุนให้ผู้มีรายได้น้อยมีที่อยู่อาศัยหรือได้รับสวัสดิการอย่างที่ดีควรจะเป็นคือการเข้าถึงที่อยู่อาศัยที่สามารถเดินทางไปสถานที่ทำงานได้อย่างสะดวก และสามารถเข้าถึงสินเชื่อบ้านได้ง่ายขึ้น

เมื่อพูดถึงเรื่องการจัดการเรื่องที่อยู่อาศัยและการจัดการเมืองแล้วนั้น ภาครัฐได้มีนโยบายที่จะปรับปรุงภูมิทัศน์ให้กับกรุงเทพมหานครและในอีกหลายเมืองทั่วประเทศไทย โดยนโยบายที่เห็นได้ชัดคือการปรับปรุงทัศนียภาพบริเวณคลองโอ่งอ่าง จากเดิมที่เป็นแหล่งขายสินค้าปัดทစ်คลอง ได้ถูกปรับปรุงจนกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยว หรือโครงการชองนทรีที่มีการปรับปรุงภูมิทัศน์ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่คล้ายกับคลองชองเกซอน² ของประเทศเกาหลีใต้ โดยที่ไม่ได้วางโครงสร้างพื้นฐานของเมืองหรือจัดการเมืองให้เป็นระบบมากกว่าเดิม จากผังเมืองของกรุงเทพมหานครในภาพที่ 3 นั้น เห็นได้ว่าการแบ่งเขตอุตสาหกรรมและเขตพื้นที่อยู่อาศัยปะปนกันอยู่ มีการกระจุกตัวของสถานที่ราชการที่ทำให้การจราจรมีความถี่แน่นน้อย ประชากรกระจุกตัวอยู่แต่ในเมืองใหญ่ เป็นผลมาจากการวางผังเมืองที่เอื้อประโยชน์ให้กับนายทุนมากกว่าการวางผังเมืองให้เป็นระบบ ในความเป็นจริงนั้นการจัดการภูมิทัศน์ของเมืองควรทำควบคู่ไปกับการวางผังเมืองให้เป็นระบบ และต้องไม่ส่งผลกระทบต่อโบราณสถานหรือสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ อย่างกรณีของชุมชนป้อมมหากาฬ ที่ทางกรุงเทพมหานครได้ทำการไล่ผู้ที่อยู่อาศัยในบริเวณนั้นออกไปเพื่อรักษาป้อมมหากาฬเอาไว้ ขณะที่ความเป็นชุมชนนั้นก็ได้สะท้อนให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ที่มีมาอย่างยาวนานของป้อมมหากาฬด้วยเช่นกัน จึงควรให้ความสำคัญทั้งพื้นที่ทางประวัติศาสตร์และชุมชนที่อยู่โดยรอบ แต่อย่างไรก็ตามทางกรุงเทพมหานครได้เปิดรับความเห็นในแนวทางใหม่ ๆ เช่นการพัฒนาโครงการขนาดใหญ่ การจัดให้มีพื้นที่เปลี่ยนถ่ายการจราจรเป็นต้น (สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, 2019)

ภาพที่ 3 ผังเมืองกรุงเทพมหานคร
ที่มา : สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ (2019)

² เป็นคลองที่ถูกพัฒนาขึ้นเป็นสถานที่ท่องเที่ยวในกรุงโซล เกาหลีใต้ จากเดิมที่เป็นทางด่วนและมีชุมชนแออัดอยู่โดยรอบ ถูกจัดการให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเพื่อปรับปรุงภูมิทัศน์โดยรอบ (ดารณี, 2019)

เช่นเดียวกับการจัดการเมืองในต่างจังหวัดที่รัฐบาลไม่ได้มีการกำหนดแผนไว้อย่างแน่นอนเหมือนกับกรุงเทพมหานคร ตัวอย่างในจังหวัดเชียงใหม่ที่มีการใช้พื้นที่ในเขตพื้นที่ประวัติศาสตร์อย่างหนาแน่น ควรที่จะต้องมีมีการพิจารณาวางแผนการขยายตัวเพื่อรองรับการเติบโตของเมือง “พื้นที่นอกชุมชนไฮเวย์ออกไปทางตะวันออกของเมืองเหมาะสมสำหรับการรองรับการเติบโตหรือการพัฒนาเป็นเมืองใหม่ของเมือง เพราะไม่อยู่ในเขตเมืองเก่า” (วิทยา ดวงธิดา และ ปราณอม ตันสุขานันท์, 2018) นอกจากการขยายเมืองแล้วนั้น การวางโครงสร้างพื้นฐานอย่างระบบขนส่งมวลชน การโทรคมนาคมก็ควรทำให้เป็นรูปธรรมด้วย

จากที่กล่าวมานั้น การจัดการเมืองแม้ว่าจะมีความสอดคล้องอย่างเด่นชัดในเป้าหมายที่ 11 ทำให้เมืองและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มีความครอบคลุม ปลอดภัย ยืดหยุ่นต่อการเปลี่ยนแปลง และยั่งยืน แต่ไม่สอดคล้องในเป้าหมายย่อยที่ 11.2 จัดให้ทุกคนเข้าถึงระบบคมนาคมขนส่งที่ยั่งยืน เข้าถึงได้ปลอดภัย ในราคาที่สมารถจ่ายได้ พัฒนาความปลอดภัยทางถนน ขยายการขนส่งสาธารณะและคำนึงถึงกลุ่มคนที่อยู่ในสถานการณ์ที่เปราะบาง ผู้หญิง เด็ก ผู้พิการ และผู้สูงอายุภายใน ค.ศ. 2030 และเป้าหมายย่อย 11.b ภายในปี 2020 เพิ่มจำนวนเมืองและกระบวนการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ที่เลือกใช้และดำเนินการตามนโยบายและแผนที่บูรณาการเพื่อนำไปสู่ความครอบคลุม ประสิทธิภาพในการใช้ทรัพยากร การลดผลกระทบและปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ มีภูมิทัศน์ต้านต่อภัยพิบัติและให้พัฒนาและดำเนินการตามการบริหารความเสี่ยงจากภัยพิบัติแบบองค์รวมในทุกระดับ โดยเป็นไปตามกรอบการดำเนินงานเพื่อลดความเสี่ยง เนื่องจากโครงการบ้านเอื้ออาทรที่อยู่ไกลจากพื้นที่ทำงาน ไม่มีระบบขนส่งมวลชนเข้าถึงและเรื่องของสินเชื่อที่เข้าถึงได้น้อยทำให้ประชาชนต้องซื้อบ้านในราคาที่แพงขึ้น นอกจากนี้การจัดการฝุ่นซึ่งเป็นภัยพิบัติในรูปแบบหนึ่งนั้นยังไม่มีการจัดการที่เป็นรูปธรรมจากที่กล่าวไปในข้างต้น

การจัดการโรคติดเชื้อไวรัสโควิด 19

ในช่วงการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด 19 การดำเนินนโยบายตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเช่นเดียวกับนโยบายอื่น ๆ โดยกล่าวถึงเป้าหมายที่ 3 สร้างหลักประกันว่าคนมีชีวิตที่มีสุขภาพดีและส่งเสริมสวัสดิภาพสำหรับทุกคนในทุกวัย เนื่องจากเป็นเป้าหมายที่สอดคล้องมากที่สุดจากทุกเป้าหมายในการพัฒนาที่ยั่งยืน อย่างไรก็ตามยังคงมีเป้าหมายย่อย 2 เป้าหมายที่ไม่สอดคล้องกับนโยบาย ได้แก่ เป้าหมายย่อย 3.6 ลดจำนวนการตายและบาดเจ็บจากอุบัติเหตุจากการจราจรทางถนนทั่วโลกลงครึ่งหนึ่งภายใน ค.ศ. 2020 และเป้าหมายย่อย 3.a เพิ่มความเข้มแข็งในการดำเนินงานตามกรอบอนุสัญญาขององค์การอนามัยโลกว่าด้วยการควบคุมยาสูบในทุกประเทศตามความเหมาะสม เพราะเป้าหมายย่อยเหล่านี้มุ่งในการดูแลเรื่องของอุบัติเหตุและการควบคุมยาสูบมากกว่าการจัดการการระบาด จากที่กล่าวมานั้น รัฐจำเป็นต้องดำเนินการควบคุมและจัดการโรคระบาดที่เกิดขึ้นให้สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน แต่กลับมีการปล่อยให้เกิดการแพร่ระบาดขึ้นโดยไม่มีการควบคุมที่แน่ชัด แม้ว่าแผนการจัดการวัคซีนที่มองในภาพรวมถือว่าดำเนินการได้ดีในระดับหนึ่ง แต่ในด้านคุณภาพและการจัดการยังน่าวิตกกังวล เนื่องจากวัคซีนที่นำเข้ามานั้นมีประสิทธิภาพด้อยกว่าวัคซีนในท้องตลาดทั้งหมด กล่าวคือมีอัตราการป้องกันไม่ให้เกิดอาการได้อยู่ที่ 51% และป้องกันการเข้ารักษาที่โรงพยาบาลได้ 100% ในขณะที่วัคซีนในท้องตลาดตัวอื่นมีอัตราการป้องกันไม่ให้เกิดอาการที่ 70% ขึ้นไป (นงลักษณ์, 2021) นอกจากนี้การไม่เข้าร่วมในโครงการ COVAX³ ทำให้ประชาชนเสียประโยชน์ในการได้รับวัคซีนเพื่อป้องกันตนเองจากเชื้อไวรัสโควิด 19 จึงทำให้ส่วนของการจัดการรักษานั้นไม่สอดคล้องกับเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน เนื่องจากไม่สามารถลดจำนวนผู้เสียชีวิตจาก

³ เป็นโครงการที่จัดตั้งขึ้นเพื่อสนับสนุนและพัฒนา จัดซื้อจัดส่งวัคซีนป้องกันเชื้อไวรัสโควิด 19 โดยความร่วมมือขององค์การอนามัยโลกและองค์กรพันธมิตรเพื่อวัคซีน (BBC Thai, 2021)

การติดเชื้อลงได้เมื่อเทียบกับประเทศอื่น เช่น ประเทศสิงคโปร์ มาเลเซีย และสหราชอาณาจักรที่มีผู้ติดเชื้อเป็นจำนวนใกล้เคียงกับประเทศไทยแต่กลับมีผู้เสียชีวิตน้อยกว่าอย่างเห็นได้ชัด

ขณะที่รัฐบาลกลับให้ความสนใจไปที่การแก้ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจมากกว่าการควบคุมการแพร่ระบาด ด้วยการออกนโยบายกระตุ้นเศรษฐกิจผ่านโครงการ “เราชนะ” “คนละครึ่ง” และ “เราเที่ยวด้วยกัน” โดยไม่ได้คำนึงถึงความเสี่ยงในการออกมาใช้จ่ายใช้สอยของประชาชน และยังเร่งให้มีการเปิดประเทศรับนักท่องเที่ยวเข้ามาเร็วกว่าที่ควรจะเป็น เป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจภาคการท่องเที่ยวโดยมีเป้าหมายให้ประชาชนได้รับวัคซีนครบสองโดสที่ร้อยละ 50 จึงสามารถเปิดประเทศได้ ซึ่งเป็นเรื่องที่แตกต่างกันจากประเทศอื่นอย่าง สิงคโปร์ นิวซีแลนด์ หรือออสเตรเลีย ที่มีเป้าหมายให้ประชากรได้รับวัคซีนครบสองโดสที่ร้อยละ 80 (อลงกรณ์, 2021)

บทสรุป

รัฐบาลไทยได้นำเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนทั้ง 17 เป้าหมาย ของสหประชาชาติมาปรับใช้ให้เข้ากับนโยบายของประเทศ แต่การปรับใช้นั้นกลับทำให้เกิดความขัดแย้งในการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน ประเด็นแรกนั้นคือการนำมาใช้แก้ปัญหาแบบผิวเผินไม่ได้ลงลึกไปในการแก้ปัญหาเชิงโครงสร้างอย่างที่เราควรจะเป็น ไม่ว่าจะเป็นการควบคุมมลพิษและการป้องกันการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศที่ไม่ได้เข้มงวดจริงจังกับการจัดการกับอุตสาหกรรมที่ปล่อยมลพิษเหล่านี้ หรือการกระตุ้นให้คนหันมาใช้รถพลังงานไฟฟ้า แต่กลับไม่มีนโยบายลดการเก็บภาษีนำเข้ารถยนต์ไฟฟ้าหรือการสนับสนุนให้ประชาชนหันมาใช้รถยนต์ไฟฟ้ากันมากขึ้นในช่วงนั้น แต่ได้มีการผลักดันเกี่ยวกับรถยนต์ไฟฟ้าเพิ่มมากขึ้นหลังจากวิกฤตการณ์โควิด หรือการจัดการกับฝุ่น PM 2.5 ที่เป็นการแก้ปัญหาแบบเร่งด่วนมากกว่าเป็นการแก้ปัญหาอย่างยั่งยืน ประเด็นถัดมาคือเรื่องของการตีความเป้าหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืนแตกต่างไปจากที่ควรเป็น เช่น การพัฒนาเมืองควรจะเป็นการวางโครงสร้างพื้นฐานให้มีความสะดวกและสนับสนุนการเดินทางของประชาชน แต่กลับกลายเป็นการปรับปรุงภูมิทัศน์ของเมืองแทน หรือการรักษาสมดุลทางวัฒนธรรมนั้นรวมเพียงแค่วัตถุที่จับต้องได้ ไม่ได้รวมถึงชุมชนหรือกลุ่มคนที่ได้อยู่อาศัยมาก่อนหน้านี้

ประเด็นสุดท้ายคือเรื่องของการกำหนดนโยบายโดยไม่สะท้อนถึงลักษณะการใช้ชีวิตของประชาชน จึงทำให้นโยบายที่ออกมาไม่ได้ผลลัพธ์ตามที่ตั้งเป้าหมายเอาไว้ ตัวอย่างจากการสร้างบ้านเพื่อให้ผู้มีรายได้น้อยได้อยู่อาศัยแต่เข้าอยู่อาศัยได้ยาก เนื่องจากทำเลอยู่นอกตัวเมืองไปมาก ทำให้ผู้มีรายได้น้อยที่ต้องการที่อยู่อาศัยไม่สามารถเดินทางไปทำงานได้อย่างสะดวก และปัญหาการเข้าถึงสินเชื่อในการกู้ซื้อที่อยู่อาศัยทำได้ลำบาก เนื่องจากต้องมีความสามารถในการกู้ยืมเงินในระดับหนึ่ง ทำให้ผู้มีรายได้น้อยที่หาเช้ากินค่ำเข้าถึงนโยบายนี้ได้ยาก

แม้การศึกษาชิ้นนี้จะไม่สนับสนุนหรือส่งเสริมเป้าหมายของ SDGs เท่าใดนัก แต่เป็นการชี้แนวทางให้เห็นว่าการดำเนินนโยบายนั้นภาครัฐควรต้องปรับปรุงหรือแก้ไขให้ตรงกับเป้าหมายข้อใด ได้แก่ ภาครัฐต้องมุ่งเน้นประเด็นในการรักษาสีสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติให้มากยิ่งขึ้น เช่น มาตรการดูแลและจัดการฝุ่น การสนับสนุนการใช้รถยนต์ไฟฟ้า การประหยัดพลังงาน การสร้างพลังงานสะอาด ตามเป้าหมายที่ 6, 12 และ 15 ต่อมาคือ ประเด็นเรื่องของการจัดการการค้ามนุษย์นั้นต้องเป็นเป้าหมายที่ 5, 10, 16 และ 17 ที่ต้องดูแลเนื่องจากประเทศไทยเคยถูกลดการจัดอันดับในเรื่องของการค้ามนุษย์ลง การจัดการความยากจนด้วยการจัดสรรพื้นที่อยู่อาศัยและการช่วยเหลือด้วยบัตรสวัสดิการแห่งรัฐที่ตรงกับเป้าหมายที่ 1, 2, 8, 10 และ 11 นั้นต้องมีการดำเนินการให้ทั่วถึงทุกพื้นที่โดยไม่มีการแบ่งแยกหรือเฉพาะเจาะจงว่าใครจนหรือไม่

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2017). ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่อยู่อาศัยระยะ 20 ปี. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์
- กุลธิดา สามะพุทธิ และ ราชพล เจริญศิริ. (2020). โควิด-19: กรมควบคุมมลพิษเสนอ "ทำงานที่บ้าน" ระยะยาวหลังพบคุณภาพอากาศกรุงเทพฯดีขึ้น. สืบค้นจาก [HTTPS://WWW.BBC.COM/THAI/THAILAND-52757762](https://www.bbc.com/thai/thailand-52757762)
- ดารณี เสือแยะ. (2019). ผู้นำการบริหารจัดการเมืองรุ่นใหม่: กรณีศึกษา คลองของเกซอนเกาหลีใต้. สืบค้นจาก <http://www.furd.in.th/cities/world-cities-reviews/view/46j5wvewGNd/>
- นงลักษณ์ สุขวานิชย์ศิลป์. (2021). ข้อมูลเปรียบเทียบวัคซีนโควิด-19 ที่องค์การอนามัยโลกรับรอง. สืบค้นจาก <https://pharmacy.mahidol.ac.th/th/service-knowledge-article-info-old.php?id=577>
- บุญเลิศ วิเศษปรีชา. (2019). ผ่านยุทธศาสตร์การพัฒนาที่อยู่อาศัย 20 ปี: ฝันใหญ่ แต่ไม่สรุปบทเรียน. สืบค้นจาก <https://waymagazine.org/land-and-right-housing-1/>
- ปริญญ์ ธรรมพิยา. (2019). สืบสานสู่ปฏิบัติ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ส.พีจิตรการพิมพ์ จำกัด.
- โรงพยาบาลเวสต์เมดิคอล. (มปป). ผู้เฝ้า PM 2.5 ภัยร้ายใกล้ตัวเรา. สืบค้นจาก https://theworldmedicalcenter.com/th/new_site/health_article/detail/?page=%E0%B8%9D%E0%B8%B8%E0%B9%88%E0%B8%99-pm-25-%E0%B8%B1%E0%B8%A2%E0%B8%A3%E0%B9%89%E0%B8%B2%E0%B8%A2%E0%B9%83%E0%B8%81%E0%B8%A5%E0%B9%89%E0%B8%95%E0%B8%B1%E0%B8%A7%E0%B9%80%E0%B8%A3%E0%B8%B2
- วิทยา ดวงธิดา และ ปราณอม ตันสุขานันท์. (2018). แนวทางการพัฒนาละแวกบ้านและย่านในเมืองเชียงใหม่ วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สจร, 27 (2018).
- สถานทูตสหรัฐประจำประเทศไทย. (2021). รายงานการค้ามนุษย์ประจำปี ค.ศ. 2021. สืบค้นจาก <https://th.usembassy.gov/th/our-relationship-th/official-reports-th/2021-trafficking-persons-report-thailand-th/>
- สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์. (2019). ร่างผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร (ปรับปรุงครั้งที่ 4). สืบค้นจาก <https://asa.or.th/laws/news20191113/>
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2020). ยุทธศาสตร์ชาติกับ SDGs. สืบค้นจาก <https://sdgs.nesdc.go.th/%E0%B8%A2%E0%B8%B8%E0%B8%97%E0%B8%98%E0%B8%A8%E0%B8%B2%E0%B8%AA%E0%B8%95%E0%B8%A3%E0%B9%8C%E0%B8%8A%E0%B8%B2%E0%B8%95%E0%B8%B4%E0%B8%81%E0%B8%B1%E0%B8%9A-sdgs/>
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2018). นโยบายและแผนการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2560 - 2579
- สำนักงานเลขาธิการศูนย์บัญชาการการป้องกันการค้ามนุษย์ด้านแรงงาน. (2015). ประวัติความเป็นมา. สืบค้นจาก <https://ccpl.mol.go.th/%e0%b8%82%e0%b9%89%e0%b8%ad%e0%b8%a1%e0%b8%b9%e0%b8%a5%e0%b8%ab%e0%b8%99%e0%b9%88%e0%b8%a7%e0%b8%a2%e0%b8%87%e0%b8%b2%e0%b8%99/%e0%b8%84%e0%b8%a7%e0%b8%b2%e>

0%b8%a1%e0%b9%80%e0%b8%9b%e0%b9%87%e0%b8%99%e0%b8%a1%e0%b8%
%b2

สำนักโฆษก. สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. (2018). จุดเริ่มต้นมาตรการสวัสดิการแห่งรัฐ นวัตกรรมเพื่อ
แก้ปัญหาความยากจน. ไทยคู่ฟ้า (7).

อลงกรณ์ ฉลาดสุข. (2021). คำถามต่อการเปิดประเทศและข้อเสนอแนะต่อมาตรการที่เกี่ยวข้องกับแรงงาน. สืบค้น
จาก <https://TDRI.ORG.TH/2021/11/QUESTIONS-ABOUT-REOPENING-THE-COUNTRY/>

3PlusNews. (2019) LPN เปิดปฏิบัติการค้ามนุษย์ ช่วยเหลือลูกเรือประมงในอินโดนีเซีย. สืบค้นจาก
<https://ch3plus.com/news/social/3mitinews/155288>

BBC THAI. (2021). วัคซีนโควิด: โครงการโคแวกซ์ (COVAX) ที่จะจัดวัคซีนให้กว่า 180 ประเทศคืออะไร ทำไม
ไทยไม่เข้าร่วม. สืบค้นจาก <https://www.bbc.com/thai/international-55879187>

SDG Goal Knowledge Platform. (2021). *Voluntary National Review 2021*. Retrieved from
<https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?page=view&type=30022&nr=2457&menu=3170>

SDG MOVE. (2021). ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับ SDGs. สืบค้นจาก <https://www.sdgmove.com/intro-to-sdgs/>

SDG MOVE. (2021). ความเป็นมาของ SDG. สืบค้นจาก [https://www.sdgmove.com/%E0%B8%84%E0%B8%A7%E0%B8%B2%E0%B8%A1%E0%B9%80%E0%B8%9B%E0%B9%87%E0%B8%99%E0%B8%A1%E0%B8%B2%E0%B8%82%E0%B8%AD%E0%B8%87-sdgs/#:~:text=%E0%B9%80%E0%B8%9B%E0%B9%89%E0%B8%B2%E0%B8%AB%E0%B8%A1%E0%B8%B2%E0%B8%A2%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%9E%E0%B8%B1%E0%B8%92%E0%B8%99%E0%B8%B2%E0%B8%97%E0%B8%B5%E0%B9%88%E0%B8%A2%E0%B8%B1%E0%B9%88%E0%B8%87%E0%B8%A2%E0%B8%B7%E0%B8%99,2030\)%E0%B8%89%E0%B8%B0%E0%B8%99%E0%B8%B1%E0%B9%89%E0%B8%99%E0%B9%83%E0%B8%99%E0%B8%9A%E0%B8%B2%E0%B8%87%E0%B9%82%E0%B8%AD%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%AA](https://www.sdgmove.com/%E0%B8%84%E0%B8%A7%E0%B8%B2%E0%B8%A1%E0%B9%80%E0%B8%9B%E0%B9%87%E0%B8%99%E0%B8%A1%E0%B8%B2%E0%B8%82%E0%B8%AD%E0%B8%87-sdgs/#:~:text=%E0%B9%80%E0%B8%9B%E0%B9%89%E0%B8%B2%E0%B8%AB%E0%B8%A1%E0%B8%B2%E0%B8%A2%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%9E%E0%B8%B1%E0%B8%92%E0%B8%99%E0%B8%B2%E0%B8%97%E0%B8%B5%E0%B9%88%E0%B8%A2%E0%B8%B1%E0%B9%88%E0%B8%87%E0%B8%A2%E0%B8%B7%E0%B8%99,2030)%E0%B8%89%E0%B8%B0%E0%B8%99%E0%B8%B1%E0%B9%89%E0%B8%99%E0%B9%83%E0%B8%99%E0%B8%9A%E0%B8%B2%E0%B8%87%E0%B9%82%E0%B8%AD%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%AA)

United Nations (UNDSEA). (2018). *The 17 Goals*. Retrieved from <https://sdgs.un.org/goals>

4

อาหารสามัญ : วัฒนธรรมอาหาร และการกิน ของชาวไทยเชื้อสายเวียดนาม อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย

Regular Meals: Food Culture
and Eating Habits of Vietnamese Thais
in Tha Bo District, Nong Khai Province

▶ ทุตียาภรณ์ ภูมิดอนมิ่ง
Tutiyaphorn Poomdonming

รับบทความ 30 เมษายน 2566
แก้ไขบทความ 25 ธันวาคม 2566
ตอบรับบทความ 26 ธันวาคม 2566

อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี
64 ถนนทหาร ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี 41000

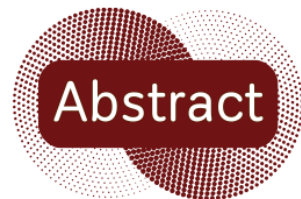
Corresponding author, e-mail: tutiyapoom@gmail.com

* บทส่งเคราะห์จากงานวิจัยในโครงการ “นัยลักษณ์ชาติพันธุ์ของสำรับอาหารเวียดนาม ในเขตเทศบาลท่าบ่อ อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย”
มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวัฒนธรรมอาหารการกินของชาวไทยเชื้อสายเวียดนามในพื้นที่ตลาดสดเทศบาลเมืองท่าบ่อ อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย โดยเป็นการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาด้วยวิธีการสำรวจ สังเกตวัฒนธรรมอาหารและวิถีการบริโภคอาหารสามัญในชีวิตประจำวัน ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก และสนทนอย่างไม่เป็นทางการกับชาวไทยเชื้อสายเวียดนามในพื้นที่ศึกษา ผลการศึกษาพบว่า “อาหารสามัญ” ในชีวิตประจำวัน ทั้งในแง่ของรสชาติ วัตถุดิบ การปรุง การบริโภค และการจัดวางพื้นที่ของโต๊ะอาหาร สะท้อนให้เห็นถึงการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายเวียดนาม อาหารสามัญ จึงมี “นัยลักษณ์ทางชาติพันธุ์” ที่สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการทางความคิด วิถีชีวิต และ “ความเป็นเวียดนาม” ที่ปรากฏในชุมชนพหุวัฒนธรรม

คำสำคัญ: อาหารสามัญ นัยลักษณ์ชาติพันธุ์ คลังอาหาร

This article aims to investigate the food and eating culture of a Vietnamese-Thai community in the fresh market area of Tha Bo Municipality, Tha Bo District, Nong Khai Province. The research applies an ethnographic approach, utilizing methods that include participant observation, in-depth interviews and group discussion with the Vietnamese – Thais in the Tha Bo market. The study reveals that regular meals which are consumed in daily life, illustrate the cultural reproduction of the Thai-Vietnamese community. The study included aspects such as taste, ingredients, preparation, consumption, and table arrangements. The regular meals serve as a reflection of the development of their cultural attitudes, lifestyle, and the manifestation of “Vietnamese-ness” existing within the multicultural community.

Keywords: Regular meals, ethnic traits, food depository

บทนำ

บทความนี้นำเสนอประเด็นวัฒนธรรมอาหารการกินอาหารชาติพันธุ์ในพื้นที่อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย โดยมุ่งใช้ ตลาดสดเทศบาลเมืองท่าบ่อ เป็นกรณีศึกษาเพื่อการสำรวจพื้นที่ทางอาหารด้วยวิธีการทางชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) โดยการมีประสบการณ์ร่วมกับผู้คนในพื้นที่ เพื่อสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม (Participant observation) ในชีวิตประจำวันของชาวไทยเชื้อสายเวียดนามด้วยการฟัง ดู อยู่ และนั่งชิมรสชาติที่โต๊ะอาหารของชาวไทยเชื้อสายเวียดนาม และร่วมกิจกรรมสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับอาหาร

ผู้เขียนเริ่มต้นการศึกษาด้วยการเข้าร่วมในการทำความสะดวกสบายตามธรรมชาติที่บ้านเทวี¹ และได้ตั้งข้อสังเกตถึงการแสดงตัวตนของชาวไทยเชื้อสายเวียดนามผ่านอาหารและการบริโภคอาหารเวียดนามที่ผู้เข้าร่วมกิจกรรมต่างนำมารับประทานร่วมกันระหว่างวันทำงานนั้น การเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมวันนั้นผู้เขียนเห็นว่าตัวตนของคนกลุ่มนี้มี “อาหารสามัญ”² (Regular meals) ได้แก่ ข้าวต้มเวียดนาม ข้าวซอย ข้าวเหนียวหมอย ข้าวเหนียวกุนเชียง ข้าวเกรียบ และข้าวเกรียบปากหม้อ ซึ่งเป็นตัวแทนการแสดงออกและสืบต่อเรื่องราวที่มีมากกว่าการกินเพียงเพื่อสัมผัสกับรสชาติ หรือเพื่อบรรเทาความหิวเท่านั้น หากแต่อาหารยังคงสื่อสารระหว่างกลุ่มตนกับกลุ่มชนอื่นด้วยความหมายสำคัญของการเป็นภาพตัวแทนที่บรรจุ รวบรวม กลุ่ม ชุมชน และสังคมด้วยความรู้สึกร่วมเพื่อการแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์และพื้นที่ เพื่อถักทอผ่านโครงร่างเครือข่ายของการกิน (Appadurai, 1981)

ความสำคัญของอาหารข้างต้นจึงมีไม่น้อยไปกว่าคุณค่าทางความเชื่อ ประเพณี และมรดกที่เป็นเครื่องมือในการสื่อสารระหว่างคนในสังคมที่อาหารเป็นวัตถุทางวัฒนธรรมสำคัญที่คอยสำแดงตัวตนถ่ายทอดความรู้ทั้งที่เป็นสูตรการแบ่งปันเรื่องเล่า เรื่องราวชีวิตอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการจนกลายเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาอัตลักษณ์ (Identity development) ดังนั้นการทำงานภาคสนามในชุมชนชาติพันธุ์นี้ผู้เขียนมุ่งศึกษาอาหาร และวิถีอาหารของชาวไทยเชื้อสายเวียดนาม ขึ้นมาท่ามกลางความหลากหลายทางชาติพันธุ์คือ ไทย ลาว จีน และเวียดนาม แล้วจึงนำไปสู่ข้อค้นพบในพื้นที่ศึกษาที่โยงไปถึงวัฒนธรรมอาหาร และการกินที่สะท้อนให้เห็นซึ่งความหมายและการอยู่ร่วมกันจนก่อรูปให้เห็นภาพตัวแทนของกลุ่มชาติพันธุ์นั้น ๆ ได้อย่างเป็นรูปธรรม (Scholliers 2001)

ดังนั้น วัฒนธรรมอาหารของชาวไทยเชื้อสายเวียดนามคือ กระบวนการสร้างความเข้าใจต่อการดำรงอยู่ที่ไม่หยุดนิ่งภายใต้วิถีวัฒนธรรม โครงสร้าง ระบบ หรือลักษณะทั่วไปของสังคม โดยบทความนี้ผู้เขียนมุ่งวิเคราะห์เฉพาะการแสดงออกของอาหารสามัญอันเป็นวิถีวัฒนธรรมอาหารที่ปรากฏในตลาดสดอำเภอท่าบ่อ

¹ สุสานธาตุมารบ้านเทวี หรือ “เหงี้ยจางเหวียดเกียวท่าบ่อ หนองคาย” (Nghĩa trang Việt kiều Thà Bò Noong Khai) หรือ “สุสานสีขาว” สถานที่ประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อและศาสนาของชาวไทยเชื้อสายเวียดนาม อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย จัดตั้งขึ้นโดยเหวียดเกียว รุนอาวโสใช้เป็นที่เก็บรวบรวมอัฐิและร่างไร้วิญญาณของผู้วายชนม์ตามคติความเชื่อของลัทธิบูชาบรรพบุรุษ (ancestor worship) หรือ “เถอ์กุงโตเตียน” (Thờ cúng tổ tiên) ของชาวไทยเชื้อสายเวียดนาม นอกจากนั้น พื้นที่แห่งนี้ยังอนุญาตให้มีการบรรจุศพของกลุ่มคนที่นับถือศาสนาอื่น ๆ เช่น ศาสนาพุทธ และ ศาสนาคริสต์ สุสานแห่งนี้ยังมีความโดดเด่นทางด้านจัดระเบียบของพื้นที่และรูปแบบทางสถาปัตยกรรม โดยอนุญาตให้ก่อสร้างฮวงซุ้ยบรรจุศพ หรือ โหมะ (mô) ให้เป็นรูปแบบเดียวกันเท่านั้น อีกทั้งยังไม่อนุญาตให้มีการจับจองหลุมฝังศพล่วงหน้าเพื่อสะท้อนถึงความเท่าเทียมกันระหว่างผู้วายชนม์

² อาหารสามัญ (regular meals) “ประเภทของอาหารในชีวิตประจำวัน” อาหารของคนต่างบ้านเกิด (ชาวไทยเชื้อสายเวียดนาม) ชาวไทยเชื้อสายเวียดนามอำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย ที่เกิดขึ้นมาจากการประสบการณ์การกินร่วมกับความทรงจำอันเป็นธรรมเนียมการกินอันคุ้นเคยที่ปรากฏให้เห็นในตลาดสด บ้านหรือพื้นที่อื่น ๆ ซึ่งผูกพันกับชีวิต และการเป็นอยู่มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ด้วยวิธีการสืบต่ออาหาร วิถีการกินอาหารจากรุ่นสู่รุ่นผ่านรสชาติ และการเป็นอาหารที่ปรุงจากทักษะมือของชาวไทยเชื้อสายเวียดนาม เป็นอาหารที่บรรจุซึ่งความหมาย ตัวตน และลักษณะเฉพาะ เพื่อชูความเป็นกลุ่มคน/ชาติพันธุ์ให้ผู้อื่นรับรู้ซึ่งวัฒนธรรมอาหาร และการกินของตนเองอันเป็นการแสดงออกจากลักษณะ และขอบเขตทางชาติพันธุ์แห่งถิ่นที่นั้น

จังหวัดหนองคาย อาหารสามัญดำรงอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงตามความทันสมัยในพื้นที่ทางอาหาร³ (Food space) ที่ถูกจัดเป็นสัดส่วนทั้งพื้นที่เปียก พื้นที่แห้ง และพื้นที่ขายอาหารมีทั้งนั่งกิน และซื้อกลับบ้านทั้งรอบบริเวณของตลาดยังถูกจัดวางให้ขายสินค้าท้องถิ่น/พื้นที่บ้านที่มีผลผลิตทางอาหาร ทั้งที่เป็นอาหารสด อาหารที่ทำสุกแล้วพร้อมทานเดินหิ้วขาย วางขายบนแผง และปรุงอาหารขายบนแผงตามสั่งจากลูกค้า

สำหรับผู้เขียน การแสดงออกข้างต้นคือวิถีทางอาหาร/พื้นที่ทางอาหารดังที่ นิติ ภาวครพันธุ์ (2558) นักวิชาการทางด้านมานุษยวิทยาได้ให้รายละเอียดในประเด็นตลาดสดว่า

“ตลาดสดจะมีการค้าขายที่คึกคักเต็มไปด้วยร้านค้าต่างๆ ที่มีชาวเมือง และคนนอกเมืองเข้ามาซื้อขายสินค้าในเช้าตรู่ราวตีห้าครึ่งพ่อค้าแม่ค้ากลุ่มแรกจะเริ่มตั้งแผงขายสินค้า สินค้าอาหารบางชนิดจะถูกนำเข้ามาจากที่อื่น เช่น เนื้อวัว ไก่ ไข่ หรือผักบางชนิด แต่สินค้าอาหารอีกหลายชนิดล้วนเป็นผลผลิตที่มาจากท้องถิ่น เช่น เนื้อหมู ผัก และดอกไม้ รวมทั้งอาหารที่ปรุงและทำสุกแล้ว เช่น ข้าวเส้น ข้าวซอย และขนมหวาน นอกจากนั้นก็จะมีสินค้าอื่น ๆ ของใช้ในครัวเรือน ของจิปาละ และเป็นเรื่องปกติที่แม่ค้าจำนวนหนึ่งซึ่งเป็นชาวเมืองหรือคนท้องถิ่นนำผลผลิตจากไร่นามาวางขาย และราวแปดโมงเช้าก็จะวาย”

รายละเอียดที่เสนอนี้มีความสำคัญที่ทำให้เห็นพื้นที่ทางอาหารอย่าง “ตลาดสด” ที่ไม่ได้มีบทบาทเพียงแค่เป็นแหล่งรวมวัตถุดิบเท่านั้น หากแต่พื้นที่สำคัญนี้ได้นำไปสู่การปะทะสังสรรค์ การสร้างความสัมพันธ์ของผู้คนด้วยประเภทของสินค้าที่เป็นองค์ประกอบเพื่อการสื่อสาร และระบุตัวตนในมิติทางสังคม ดังนั้น สินค้า พื้นที่ และผู้คนจึงเป็นองค์ประกอบที่นิติ ภาวครพันธุ์ (2558) ได้พยายามนำเสนอถึงความหมาย และความสำคัญของตลาดอันเป็นจุดรวมของสรรพสินค้าที่หมุนเวียนจำหน่ายอยู่ในชีวิตประจำวันภายใต้ความหมายของการเป็น “คลังอาหาร”

กล่าวได้ว่า คลังอาหารข้างต้นมีอยู่เพื่อเก็บกัก รักษา ขนส่ง พร้อมส่งมอบแก่ผู้ที่มาเยือนให้ชิมรสในอาหาร และวิถีอาหารที่มาจากการใช้ชีวิตก็ได้กลายเป็นอัตลักษณ์ และตัวแทนแห่งปัจเจกบุคคล หรือกลุ่มคนนั้น ๆ (Abarca and Colby, 2016) โดยที่อาหาร อัตลักษณ์ และการมีอยู่ของวิถีอาหารจะคอยเชื่อมโยงต่อกัน และยืนยันเป็นความสัมพันธ์ของความรู้สึกที่เสริมความแข็งแกร่งต่อการแสดงออกด้วยการเตรียมการกิน ความรู้รส และความเข้าใจ (Scholliers, 2001) ซึ่งเป็นตัวตน และการมีอยู่ของกลุ่มในพื้นที่

การเชื่อมร้อยความสัมพันธ์ด้วยอาหารในลักษณะดังกล่าวจึงแทรกซึมอยู่กับ “การกิน และวิถีการกิน” ที่สามารถระบุตัวตนอันเกิดจากประสบการณ์สัมผัส ส่งต่อ ถ่ายทอดออกไปในรูปแบบของการเล่าเรื่องด้วยวิถีอาหารในตลาดสดเทศบาล อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคายของกลุ่มชาวไทยเชื้อสายเวียดนาม เกิดการหล่อหลอมกลายเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มคนในพื้นที่อย่างเด่นชัด การศึกษานี้จึงมีจุดประสงค์เพื่อศึกษาวัฒนธรรมอาหารและการกินอาหารของชาวไทยเชื้อสายเวียดนาม อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย⁴ โดยบทความวิจัยนี้จะนำเสนอประเด็นต่าง ๆ ตามลำดับดังนี้ กรอบแนวคิด วิธีการศึกษา และผลการศึกษาซึ่งประกอบด้วย

³ เรื่องของอาหาร/พื้นที่แห่งอาหาร จึงไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องของการกินเท่านั้น อาหารเป็นเรื่องที่ปรากฏให้เห็นในอีกหลายมิติ อาทิ มุมมองของนักมานุษยวิทยาที่กล่าวถึงความคิดเรื่อง “Food space” ว่าเป็นการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม และปรากฏการณ์ของมนุษย์ (Human phenomenon) ซึ่งเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ทางชีววิทยา และนิเวศวิทยา รวมถึงด้านปัจจัยทางโครงสร้างของการจัดระบบทางสังคม เช่นเดียวกับด้านเพศวิถีหรือเครือญาติ ทั้งหมดนี้ล้วนมีความสำคัญ (นิติ ภาวครพันธุ์, 2565)

⁴ ทั้งนี้เพื่อเป็นการปกป้องอัตลักษณ์ของผู้ถูกศึกษาขอผู้ให้ข้อมูลล้วนเป็นนามสมมติ โดยผู้ให้ข้อมูลหลัก หรือผู้เล่าเรื่อง คือ กลุ่มพ่อค้าแม่ค้าชาวไทยเชื้อสายเวียดนามที่ขายอาหารในตลาดสดเทศบาลอำเภอท่าบ่อ

(1) ชุมชนบ้านท่าบ่อเกลือ พื้นที่แห่งชีวิตและการมีอยู่ (2) ตลาดสดเทศบาลเมืองท่าบ่อ: คลังแห่งอาหารของชาวไทยเชื้อสายเวียดนาม และ (3) อาหารสามัญ: นัยลักษณ์ชาติพันธุ์กับความระเกระกะสัมพันธ์กับอาหารท้องถิ่น

กรอบแนวคิด: วิถีอาหาร อาหารสามัญ นัยลักษณ์ทางชาติพันธุ์

บทความนี้เป็นการศึกษาเพื่อแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายเวียดนามผ่านอาหารและการกินผ่านการศึกษาวิถีอาหาร ที่สะท้อนสัญลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ประเพณี ประวัติศาสตร์อันเป็นตัวกำหนดรูปร่าง วิถีวัฒนธรรมการกิน ที่เป็นกระบวนการเกี่ยวกับการผลิต การกินอาหารภายใต้วัฒนธรรม สังคม และเศรษฐกิจ ตลอดจนครอบคลุมไปถึงกระบวนการทางความคิดในการประเมินคุณค่าของอาหาร การเตรียม การจัดการ และการเก็บรักษา

Food and Foodways in Asia: Resource, Tradition and Cooking เป็นงานทางมานุษยวิทยาที่เสนอให้เห็นความหลากหลายของอาหารและการวิเคราะห์การผลิตอาหารที่มีปฏิสัมพันธ์กับความหลากหลายทางสังคม วัฒนธรรม และการเมืองในเอเชียที่เกิดขึ้นจากอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ การสร้างขอบเขตการบริโภค การกระจายของอาหาร การประดิษฐ์อาหารท้องถิ่นเพื่อการท่องเที่ยวจนถึงการมีส่วนร่วมของเอเชียต่ออาหารโลก ด้วยการใช้กรอบคิดของวิถีอาหารเพื่อมองวัฒนธรรมของอาหารในประเด็นอัตลักษณ์ที่สัมพันธ์กับครอบครัว เครือญาติ และอุดมการณ์ทางเพศ รวมถึงที่มาที่ไปของกระบวนการผลิตอาหาร (Cheung, 2007)

งานเขียนของบุครินทร์ เลิศขลิตสกุล (2555) ว่าด้วยการศึกษาเรื่องการเมืองเชิงวัฒนธรรมของรสชาติ : วิถีอาหารของแรงงานไทใหญ่ในเมืองเชียงใหม่ เป็นชิ้นงานที่มีความเด่นชัดในการนำกรอบของวิถีอาหารมาศึกษาเพื่ออัตลักษณ์กลุ่ม (Group identity) ของแรงงานไทใหญ่ที่อพยพจากประเทศพม่าผ่านการบริโภคอาหารวิถีปฏิบัติในด้านการกินที่บ่งบอกอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ (Ethnic identity marker) และพัฒนาไปสู่ความรู้สึกว่าอาหารรสชาติลักษณะนี้คือ “อาหารไทใหญ่ของเรา” และความรู้สึกนี้จะเกิดขึ้นอีกเมื่อชาวไทใหญ่กินอาหารที่ตนทำเอง ซึ่งเป็นอาหารในชีวิตประจำวัน จนนำไปสู่การรักษาความเป็นอัตลักษณ์กลุ่ม ถือเป็นกระบวนการในการสร้างหรือพัฒนาอัตลักษณ์ตัวตนขึ้นมาภายใต้ความผูกพันในอาหารและการโยยหารรสชาติของอาหารบ้านเกิด

“วิถีอาหาร” นั้นได้ถูกใช้เป็นกรอบในการอธิบายของ Simoons (1961) และ Brown and Kay (1984) โดยงานเขียนของนักวิชาการเหล่านี้มองอาหารเป็นสิ่งสร้างความหมายที่หลากหลายกับรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคม ดังนั้นงานศึกษานี้เสมือนการเปิดประเด็นการศึกษาด้วยวิถีอาหารที่ไม่ได้ดูแค่เพียงว่าคนกลุ่มนั้นมีนิสัยและลักษณะการกินอย่างไร แต่สนใจความคิดและการรับรู้ที่มีต่ออาหารรวมถึงการสร้างแตกต่าง (Differentiation) ระหว่างวัฒนธรรมอาหารของตนเองและของผู้อื่น วิถีอาหารจึงเป็นรหัสที่หลากหลายในสถานการณ์ที่แตกต่างกันออกไป (บุครินทร์ เลิศขลิตสกุล, 2555)

ขณะเดียวกัน อาหารปกติ และอาหารพิเศษคืออาหารในที่มีอยู่ในภาวะสำคัญของแต่ละช่วงเวลาเช่นเทศกาล หรือพิธีกรรมดังงานเขียนของ ทศติยาภรณ์ ภูมิดอนมิ่ง (2563) ที่ใช้วิถีอาหารอธิบายบทบาทหน้าที่ของอาหารซึ่งมิได้ผูกติดอยู่เพียงความรู้สึกออร่อย และมีความสุขในมิติทางโลกเท่านั้น หากยังเป็นสื่อผ่านทางความรู้สึกระหว่างโลกของคนเป็นถึงโลกของคนตายในพิธีกรรมการรวมกลุ่มกินอาหารหน้าหลุมฝังศพ อาหารพิธีกรรมจึงเป็นวิถีอาหารของกลุ่มชาติพันธุ์ที่บ่งบอกตัวตนภายใต้พันธะทางอารมณ์การรวมหมู่เหล่าด้วย

ศรัทธาและแบ่งบอกถึงอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์อย่างเด่นชัดท่ามกลางสังคมที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ดังนั้น อาหารจึงไม่ได้เพียงสนองความหิวให้อิ่มท้องในด้านชีวภาพหรือตอบสนองต่อความพึงพอใจทางอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์เท่านั้น แต่ยังสะท้อนให้เห็นถึงความหมายเชิงวัฒนธรรมในการสร้างเส้นแบ่งพรมแดนระหว่างชนชั้นต่าง ๆ ทางสังคม พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ ความแตกต่างระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ (Judith Goode, 1992) เกิดเป็นสำนึกและตัวตน เช่นเดียวกับการมีอยู่ของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมชาวไทยเชื้อสายเวียดนามในจังหวัดนครพนม ที่ประกอบร่างขึ้นด้วยวิถีอาหารในชีวิตประจำวันเป็นตัวชูโรงสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมแห่งตน โดยใน “สุนทรียาหารริมโขง: สำหรับเวียดนาม” เรียกชื่ออาหารลักษณะนี้ว่า “อาหารผู้อพยพ” (นิติ ภวัครพันธุ์, 2565) อาหารเหล่านี้ ได้แก่ ก๋วยเตี๋ยว และก๋วยจั๊บญวน บุ่มหม้อก ผ่อ ก๋วยเตี๋ยวเนื้อ ไส้กรอกเลือด เลือดแปลง แบ่งหมี่ ขนมหุ้งญวน ปากหม้อ ถือเป็นอาหารชาติพันธุ์นิยมในชีวิตประจำวันของกลุ่มชาวไทยเชื้อสายเวียดนาม (นุชนงค์ อุเทศพรรัตน์กุล, 2544; อุบลวรรณ รัตนวิริยะกุล, 2550)

อาหารวัฒนธรรมจึงคล้ายกับการนำเสนอความเป็นอัตลักษณ์และเป็นองค์ประกอบที่ถูกใช้ในการสร้างความแตกต่างของสิ่งหนึ่งออกจากอีกสิ่งหนึ่ง (Scholliers 2001) และเป็นเครื่องมือในการประกอบสร้างความหมายใหม่ ๆ และวิเคราะห์ได้ซึ่งวิถีแห่งอาหารอันเป็นแก่นแกนจนกระทั่งคลี่คลายมาสู่การสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มสังคมหนึ่ง ๆ ตามภูมิความรู้ของคนในท้องถิ่น ถือเป็นความซับซ้อนของความสัมพันธ์ในการเปลี่ยนผ่านวัตถุดิบจากธรรมชาติให้กลายเป็นวัฒนธรรม (Lévi-Strauss, 1983) “อาหารและวิถีทางอาหาร” จึงเป็นวิธีที่มนุษย์นั้นเข้าสู่การบริโภค ผลิต และสัมผัสกับอาหารผ่านปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน เป็นความสำคัญเชิงสัญลักษณ์ที่ช่วยอธิบายและกำหนดสถานะความเป็น “คนใน” และ “คนนอก” ที่เกี่ยวกับกลุ่มซึ่งเป็นตัวตนของคนในวัฒนธรรมนั้น (Highfield, 2017)

บทความนี้ไม่ได้มุ่งศึกษาวัฒนธรรมทั้งหมด หากแต่เพียงเลือกนำเสนอบางส่วนมาศึกษา เนื่องจากการมองอาหารก็เหมือนการมองวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ ดังนั้นการกินอาหารจึงถือเป็นกิจกรรมที่สามารถสร้างความหลากหลาย เป็นกิจกรรมที่พร้อมจะเปิดโอกาสให้รูปแบบในการปรุงอาหารที่แตกต่างในแต่ละพื้นที่ได้มีปฏิสัมพันธ์กัน สามารถส่งไปสู่การรับรู้ข้อมูลที่ทวีขึ้น เกี่ยวเนื่องถึงเรื่องของการสร้างอัตลักษณ์ ทำให้ “การกินอาหาร” เป็นสิ่งที่แสดงออกได้ถึงอัตลักษณ์ของบุคคล กลุ่มบุคคล และการสร้างตัวตนให้ผู้อื่นรับรู้ (ชญาณ์ทัต ศุภชลาศัย, 2556) อันเป็นผลมาจากนิยลักษณ์ชาติพันธุ์ ข้อค้นพบที่ครอบคลุมถึงการรับรู้ความหมายที่สัมพันธ์กับความรู้ที่สั่งสมจากประสบการณ์ชีวิต แล้วจึงแสดงตัวตน และลักษณะเฉพาะของกลุ่มผ่านอาหารสามัญอาหารในชีวิตประจำวัน ที่เกิดมาจากรูปแบบลักษณะนิสัยการกินของคนต่างบ้านของชาวไทยเชื้อสายเวียดนาม เกิดการสร้างการรับรู้ร่วมกันเพื่อแบ่งบอกตัวตน ความเป็นวัฒนธรรม และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทั้งนี้เพื่อชูความเป็นกลุ่ม/ความเป็นชาติพันธุ์ โดยให้ความสำคัญแก่อาหาร และการกินของตนเองอันเป็นการแสดงออกถึงลักษณะ และขอบเขตทางชาติพันธุ์แห่งถิ่นที่นั้น

การศึกษานี้ได้มุ่งเน้นการใช้กรอบแนวคิดวิถีอาหาร อาหารสามัญ นัยลักษณ์ทางชาติพันธุ์เพื่อแสดงให้เห็นถึงการให้ความหมายของอาหาร และการกินอาหารในพื้นที่ทางอาหารของกลุ่มชาวไทยเชื้อสายเวียดนามในพื้นที่เขตเทศบาลเมืองท่าบ่อที่ให้ความสำคัญกับ “ตัวตน” ผ่านอาหารสามัญอันเป็นอาหารในชีวิตประจำวันเท่านั้น

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้เก็บรวบรวมข้อมูลตามแนวทางชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) เพื่อแสวงหาข้อค้นพบในสนาม โดยดำเนินการเก็บข้อมูลภาคสนามระหว่างวันที่ 20 เมษายน พ.ศ. 2565 ถึง 1 พฤษภาคม 2566 ในพื้นที่อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย โดยที่ผู้เขียนได้เข้าไปทำความคุ้นเคยกับพื้นที่เมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2565 ผ่านการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant observation) โดยการทำความเข้าใจสภาพสุสานธาตุรวมบ้านเหว อำเภوتاบ่อกับกลุ่มชาวไทยเชื้อสายเวียดนาม และการเดินสำรวจบริเวณสุสานพร้อมทำความเข้าใจกับ คุณเกรียง (นามสมมติ) ข้าราชการครูเกษียณอายุวัย 70 ปี ซึ่งเป็นผู้นำทางวัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายเวียดนามที่มีถูกเรียกจากชนจากคนชุมชนว่า “ผู้บอกเล่าวิถีวัฒนธรรมชาวเวียดนามท่าบ่อ”

การเก็บข้อมูลหลักจะดำเนินการโดย การสัมภาษณ์ การสังเกต และมีส่วนร่วมในกิจกรรมและชีวิตประจำวันของผู้คนในพื้นที่ศึกษา โดยมีรายละเอียดดังนี้ (1) การสัมภาษณ์ ประกอบด้วย ผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ผู้อาวุโสในพื้นที่ เจ้าของร้านอาหาร ที่เป็นชาวไทยเชื้อสายเวียดนาม และผู้ให้ข้อมูลรอง ได้แก่ กลุ่มลูกค้า และคนทั่วไปที่มีส่วนเกี่ยวข้อง (2) การสังเกตและมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่ การเตรียมวัตถุดิบทำอาหาร ชิมอาหารกับพ่อค้าแม่ค้าในตลาดสดเทศบาลเมืองท่าบ่อที่มีแผงขายอาหารประจำที่ขายอาหารอยู่ในตลาดสดไม่น้อยกว่า 10 ปี และขายอาหารสามัญอาหารในชีวิตประจำวันของชาวไทยเชื้อสายเวียดนาม ทั้งนี้ในการทำงานภาคสนามนั้น ได้รับการสนับสนุนจากคุณเกรียงในการทำ ความคุ้นเคยกับพื้นที่และการพิจารณาคัดเลือกกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่เฉพาะเจาะจง ซึ่งเป็นข้อมูลหลักที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา รวมทั้งการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ กับกลุ่มชาวไทยเชื้อสายเวียดนามทั้งกิจกรรมส่วนตัว ไม่ว่าจะเป็นการรับประทานอาหารร่วมกันในบ้าน และกิจกรรมส่วนรวมร่วมกับชุมชนในช่วงเทศกาลต่าง ๆ

ผลจากการสำรวจรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องในอำเภوتاบ่อ และการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ รวมทั้งการได้ร่วมรับประทานอาหารที่ทำกินเองที่บ้าน ถือเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ผู้เขียนได้เดินทางเข้าสู่ “คลังอาหาร” ใน “พื้นที่ทางอาหาร” อันหมายถึง ตลาดสดเทศบาลของอำเภوتاบ่อ ซึ่งทำให้เห็นว่า คลังอาหาร และ พื้นที่ทางอาหาร คือจุดรวมของสรรพสินค้าที่จำหน่ายหมุนเวียนอยู่ในชีวิตประจำวันสร้างความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างผู้เขียนกับคนในตลาดนำไปสู่การเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชาวเวียดนาม ในวันที่ 14 มกราคม 2566 ซึ่งเป็นวันฉลองปีใหม่ ซึ่งผู้เขียนถูกเชื้อเชิญโดยคนในพื้นที่ศึกษาและแม่ค้าชาวไทยเชื้อสายเวียดนาม (แม่หมวย, สัมภาษณ์ 14 มกราคม 2566; พี่ปิ๊ก, สัมภาษณ์ 22 มกราคม 2566) ซึ่งขณะที่ดำเนินการศึกษาเก็บข้อมูลในภาคสนาม กลุ่มคนเหล่านี้ได้นำพาผู้เขียนเข้าสู่พื้นที่ทางสังคม (Social space) ของชาวไทยเชื้อสายเวียดนามรวมทั้ง “สมาคมสภากาแปตลาดเทศบาล” และได้สังเกตการณ์ รับฟังเรื่องราวจากคนเล่าเรื่อง (Storyteller) ไม่ว่าจะเป็นคนทำอาหาร คนปรุงอาหาร คนจัดวางพื้นที่บนโต๊ะอาหาร ซึ่งอาหารเหล่านั้นมีอยู่ในชีวิตประจำวันเป็น “อาหารสามัญ” ที่ตลาดสด จนกระทั่งเกิดความคุ้นเคยกับตลาดสดเทศบาลเมืองท่าบ่อ รวมทั้งชิมทราบเรื่องราว ชวนชิม ลิ้มรสชาติ เรียนรู้สิ่งที่อยู่ในพื้นที่ทางอาหารในฐานะแขกผู้มาเยือนและเป็นลูกค้าในนามว่า “ครูมด” ผลจากความคุ้นเคยและสนิทสนมกับกลุ่มแม่ค้าในตลาดทำให้สามารถทำงานภาคสนามได้อย่างถี่ถ้วนรอบคอบ และรอบด้านมากขึ้น ซึ่งช่วยให้การสัมภาษณ์เชิงสนทนา (Conversation interview) ในระหว่างการทำงานภาคสนามนี้เป็นไปได้อย่างราบรื่นได้ในทุกพื้นที่

ชุมชนบ้านท่าบ่อเกลือ: พื้นที่แห่งชีวิตและการมีอยู่ของผู้คน

“ข้าวเปียกเส้นหนึ่งชามค่ะ”⁵ เมนูอาหารมื้อเช้าที่ผู้เขียนเอยกับแม่ค้าร้านเล็ก ๆ ที่ตั้งอยู่ สามแยกมุมเมือง ถนนพดุงสามัคคีในเขตเทศบาลเมืองท่าบ่อ ตรงข้ามตึกแถว 2 ชั้นนี้ด้านหน้าของตึกมีป้ายชื่อเขียนไว้ว่า “ลิ้มขุนหมง”⁶ และบนระเบียงชั้นสองของบ้านมีโหลขนาดใหญ่ที่คนในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงแห่งนี้เรียกว่า “ไหแสน”⁷ ซึ่งมีอายุราว 100 ปีวางเรียงรายที่คว่ำและหงายอยู่เป็นจำนวนมาก กล่าวได้ว่า การมีอยู่ของไห/ไหแสนตามแถบเมืองลุ่มน้ำโขง ถือได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ทางการค้าระบบเศรษฐกิจเป็นตัวชี้วัดที่บอกถึงความกินดีอยู่ดีของผู้คนในชุมชนแถบนั้น เช่นเดียวกับชุมชนนี้

ขณะที่บ้านท่าบ่อเกลือซึ่งเป็นชื่อเดิมของอำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย ในอดีต ราวปี พ.ศ. 2438 ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างมหาศาลในพื้นที่ คือ เกลือสินเธาว์ ที่สามารถพบได้ทั่วไปในบ่อดินละลายตามชุมชนชาวบ้านผู้หนึ่ง (แม่ตา, สัมภาษณ์ 9 มีนาคม 2565) ได้กล่าวว่าอาชีพดั้งเดิมของชาวบ้าน คือ การรับจ้างต้มเกลือ และค้าเกลือโดยใช้บริเวณทำน้ำริมโขงเป็นพื้นที่ตลาดที่มีชาวบ้านเป็นผู้ผลิตสินค้าและส่งขายให้กับพ่อค้าแม่ค้า หรือนายฮ้อย (บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีบทบาทในการค้าขาย) ผู้ค้าเกลือจากภายนอกชุมชน โดยคนนอกเหล่านั้นได้ล่องแพไม้ไผ่แล้วจอดเทียบท่าเพื่อรอรับ-ซื้อ และแลกเปลี่ยนสินค้าท้องถิ่นริมตลิ่งหน้าคั้งของแม่น้ำโขงที่มีลักษณะเว้าโค้งลึกเข้าไปถึงหน้าวัด ลักษณะทางกายภาพเช่นนี้จึงเหมาะอย่างยิ่งแก่การจอดพักเรือริมฝั่งเพื่อเทียบท่าค้าขาย โดยวัดท่าคกเรือ ปัจจุบันตั้งอยู่ภายในตัวอำเภอท่าบ่อในเขตเทศบาลเมืองท่าบ่อ ริมถนนแก้ววรุฒิ ใกล้กันกับที่ทำการเทศบาลเมืองท่าบ่อและพิพิธภัณฑ์เทศบาลเมืองท่าบ่อ

⁵ ข้าวเปียกเส้น หรือก้วยจี่ญวน เส้นแป้งต้มจนนิ่ม เสิร์ฟมาในน้ำซุบน้ำพริกด้วยแป้งที่ละลายลงไปจากเส้น เดิมทีในภาษาเวียดนามเรียกว่าจ่าว แต่เมื่อเมนูนี้เดินทางเข้ามาในไทย การเสิร์ฟพร้อมน้ำซุปร้อน ๆ ทำให้คนท้องถิ่นนำมาเปรียบเทียบกับข้าวเปียก ซึ่งหมายถึงข้าวต้ม แต่เป็นข้าวเปียกที่เป็นเส้น ๆ นั่นเอง เครื่องเคราของข้าวเปียกเส้นเองก็ยากจะหาได้ในเวียดนามเพราะถูกเดิมแต่งให้เหมาะกับรสนิยมการกินของคนไทย ไม่ว่าจะเป็นไข่ต้ม ไข่พะโล้ หรือเลือดหมู พร้อมด้วยหมยอตำรับเวียดนาม หรือ จ๊าหลั่ว (chả lụa) ที่ภายหลังได้กลายมาเป็นของฝากขึ้นชื่อของอุบลราชธานีและอุดรธานี เอกลักษณ์คือการใส่หนังหมูหนึบและกลิ่นพริกไทยร้อนแรงเส้า (เส้าลักษณะ เชื้อคำ, ม.ป.ป.)

⁶ คุณเอก ณ ท่าบ่อ ชายวัยกลางคนอายุ 45 ปี เป็นชาวท่าบ่อโดยกำเนิด เล่าว่า “ลิ้มขุนหมง” เป็นร้านขายของชำ โดยเจ้าของร้านเป็นชาวจีนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานที่อำเภอท่าบ่อ ถือเป็นร้านขายของที่มีขนาดใหญ่และเปรียบเปรยว่า “ขายตั้งแต่สาเกเบือยันเรือรบ” ซึ่งในปัจจุบันก็ยังคงเปิดขายในวันจันทร์-ศุกร์ สินค้าที่จำหน่ายในร้านเป็นเครื่องมือช่างหลายรูปแบบ ราคาถูกที่สามารถเลือกตามความต้องการและลักษณะงานอย่างเหมาะสมอย่างหลากหลาย (สัมภาษณ์, 5 ธันวาคม 2565) และเขียนตามป้ายด้วยตัวอักษรภาษาจีนว่า 茂春林 (คัดตัวอักษรโดย ลลิตา

พลวิเศษ นักศึกษาปริญญาโท Guangdong University of Foreign Studies 广东外语外贸大学, 28 เมษายน 2566)

⁷ ไหหิน หรือไหแสนทรงสูงขนาดใหญ่เป็นวัตถุทางวัฒนธรรม (material culture) ที่ชาวลุ่มน้ำแถบอีสานตอนบนใช้ในการบรรจุปลาแดกหรือปลาร้าในปริมาณมาก มีอยู่คู่ครัวแทบทุกบ้านสะท้อนต่อความอุดมสมบูรณ์ และวิถีวัฒนธรรม โดย “ไหแสน” สามารถบรรจุได้ 120 กิโลกรัม ทั้งนี้ หมายถึง 1 หมื่น จะเท่ากับ 12 กิโลกรัม ฉะนั้นไหแสนจึงมีความหมายในเชิงปริมาณของความสามารถในการบรรจุ คือ 10 หมื่น หมายถึง 1 แสน ที่เท่ากับ 120 กิโลกรัม (พุดิยาภรณ์ ภูมิดอนมิ่ง, 2564)

ภาพที่ 1 ภาพจำลองวัดท่าคกเรือ

ที่มา : บทสัมภาษณ์จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2565

แต่เดิมทำน้ำที่อยู่ตรงหน้าวัดท่าคกเรือ ซึ่งปัจจุบันเป็นบริเวณที่ตั้งของศาลเจ้าปู่ชาเงินฮึงดำ (Trần Hung)⁸ เป็นตลาดที่คับคั่งไปด้วยผู้คนเข้ามาแลกเปลี่ยนค้าขายเกลือสินเธาว์จากบ้านท่าบ่อและมีสินค้าท้องถิ่นแปรรูปของชาวบ้านมารอวางขาย แม่รัตติ์ ชำราชการบ้านอายุวัย 70 ปี ซึ่งเป็นคนพื้นเพดั้งเดิมในพื้นที่ท่าบ่อ ได้ให้ข้อมูลว่าเมื่อ 60 กว่าปีที่ผ่านมานี้ พื้นที่แถบนี้อุดมสมบูรณ์ ทำให้ชาวบ้านสมัยก่อนจะอิงวิถีทางการเกษตรในการดำรงชีพ ปลูกข้าว เลี้ยงเป็ด อีกทั้งในนาข้าว ปลาก็มี เกือบก็มาก (แม่รัตติ์, สัมภาษณ์ 2 พฤศจิกายน 2565)

แม่รัตติ์ ซึ่งเป็นลูกผู้หญิงของบ้านจำเป็นต้องทำงานครัว และฝึกงานบ้านด้วยการใช้ทักษะประสบการณ์ในชีวิตประจำวันแทบทุกกิจกรรม และการทำปลาก็กเป็นทักษะหนึ่งที่ลูกทุกคนในบ้านไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือชายต่างต้องช่วยกันชะล้างทำความสะอาด หรือเปลี่ยนวัตถุดิบให้เป็นอาหารปรุงสุกด้วยกระบวนการผ่านความร้อนเพื่อเตรียมพร้อมกับการเป็นอาหารและเครื่องปรุงรสชาติทางอาหาร ทั้งแบบรมควัน ย่าง ตาก และหมักลงไปในไหหลักของบ้าน ทั้งนี้ การแปรสภาพของวัตถุดิบทางธรรมชาติให้กลายเป็นวัฒนธรรมถือเป็นสิ่งที่มนุษย์พยายามควบคุม และจัดการกับธรรมชาติด้วยวิธีการแปลง/การปรุงจนกลายเป็นวัฒนธรรมอาหาร (Lévi-Strauss, 1988) ซึ่งปรากฏในเรื่องเล่าตามความทรงจำของแม่รัตติ์ที่สะท้อนผ่านลักษณะทางกายภาพ “ชุมชนบ้านท่าบ่อเกลือ” ของกลุ่มคนพื้นเพดั้งเดิมที่ใช้ชีวิตในสังคมแบบจารีตต้องอยู่กับทรัพยากรในพื้นที่มีอาหาร และการปรุงอาหารตามประสบการณ์ชีวิต กระทั่งเข้าสู่ห้วงเวลาของการอพยพและการเดินทางมาของคนกลุ่มใหม่ คือ กลุ่มชาวไทยเชื้อสายเวียดนามที่โยกย้ายเข้ามายังพื้นที่อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคายที่ลี้ภัยสงครามในช่วงปีปลายทศวรรษ 2480 เมื่อได้รับสัญชาติไทยจึงเรียกว่า “ชาวไทยเชื้อสายเวียดนาม”⁹ ซึ่งในเขตเทศบาลตำบลท่าบ่อ อำเภอท่าบ่อนี้ เป็นอาณาบริเวณที่มีคนกลุ่มดังกล่าวตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยมากที่สุดแห่งหนึ่งของไทยด้วยเป้าหมายในการแสวงหาบ้านใหม่ ณ พื้นที่ใหม่และแสวงหาการสร้างโอกาสการมีชีวิตใหม่หลังพ้นภาวะสงคราม (ณรงค์ศักดิ์ บุญญอารักษ์ และคณะ, 2561)

⁸ ศาลเจ้าปู่ชาเงินฮึงดำ เป็น ศูนย์รวมจิตใจของคนไทยเชื้อสายเวียดนาม อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย เป็นพื้นที่ในการทำกิจกรรมทำพิธีไหว้ และพิธีสำคัญตามความเชื่อของชาวไทยเชื้อสายเวียดนาม” โปรดดู ภาพถ่าย : เวียดนาม <https://www.sac.or.th/databases/ethnic-groups/gallery/30> เข้าถึงเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2566

⁹ ชุมชนชาติพันธุ์ : เวียดนาม (อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย) <https://www.sac.or.th/databases/ethnic-groups/ethnicGroups/42>

การเดินทางเข้ามายังพื้นที่ทางวัฒนธรรมใหม่ของกลุ่มเวียดนามอพยพทำให้ “ชุมชนบ้านท่าบ่อเกลือ” เป็นสถานที่ผลิตซ้ำวัฒนธรรมข้ามพรมแดน (Transnational cultural reproduction) ชาวเวียดนามอพยพและลูกหลานได้ผลิตซ้ำสัญลักษณ์และวัฒนธรรมในความทรงจำจากบ้านเกิด ในพื้นที่ชุมชนบ้านท่าบ่อเกลือเป็นพื้นที่ซึ่ง “ความเป็นวัฒนธรรมเวียดนาม” ได้ปรากฏให้เห็นผ่าน สถาปัตยกรรม สัญลักษณ์ทางวัตถุต่าง ๆ ได้แก่

วัด ศาลเจ้า ศาลหลักเมือง ศาลปู่ตา และบ้านเรือนอันเป็นสถาปัตยกรรมที่อยู่ท่ามกลางคนพื้นเพท้องถิ่นดั้งเดิม สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่บ่งบอกความเป็นมาได้กระจ่างกระจายไปตามการถือครองที่ดินและสัมมาชีพของแต่ละบุคคล อาชีพของชาวเวียดนามอพยพนิยมทำมากที่สุด คือ การค้าขาย โดยเฉพาะการขายของในตลาดสด การเลี้ยงสัตว์เชิงพาณิชย์ ผู้รับเหมาก่อสร้าง ช่างตัดเย็บเสื้อผ้า ช่างซ่อมรถ การเปิดร้านเสริมสวย การเปิดร้านอาหาร เป็นต้น กล่าวได้ว่า การมี/สร้าง/สะสมเงินทุนด้วยด้วยอาชีพข้างต้นกลับเป็นความเด่นชัดในการสร้างรายได้ และการพัฒนาฝีมือจนเป็นความเฉพาะหรือความชำนาญในงานฝีมืออื่น ๆ

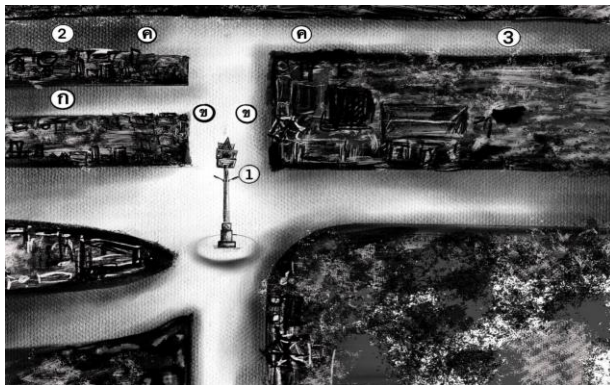
นอกจากร่องรอยของความทรงจำดังเช่นสิ่งปลูกสร้าง สถาปัตยกรรม อาคารพาณิชย์ต่าง ๆ แล้ว ลูกหลานชาวเวียดนามอพยพยังสืบทอด “อาหารชาติพันธุ์” ซึ่งเป็นอาหารที่บริโภคในชีวิตประจำวัน มีความ “สามัญ” และดำรงอยู่ในชุมชนบ้านท่าบ่อเกลือ ในพื้นที่ตลาดสดของชุมชนนั้น อาหารสามัญที่พบเห็นได้แก่ ปอเปี๊ยะสด ปอเปี๊ยะทอด ขนมจีนหมุยอ หรือ ข้าวปั้นน้ำหมู น้ำป้อนน้ำปู ข้าวปั้นน้ำใส ขนมเบื้องญวน ปากหม้อญวน ขนมถ้วยเวียดนาม ขนมเหนียว ข้าวซอย ไช้กระทะ เป้งจี ไส้กรอกเลือด เลือดแปลง เป็นต้น ผลจากการสัมภาษณ์แม่ค้า ลูกค้า และผู้มาเยือนในฐานะนักท่องเที่ยว ได้กล่าวว่าอาหารสามัญบางเมนู ได้แก่ ข้าวเปี้ยกเส้น และบ้นแบ่วซึ่งเป็นทั้งอาหารนึ่งทานที่ร้านและอาหารที่ซื้อกลับไปกินที่บ้านนั้นได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก เสมือนเป็นอาหารจานหลักในมื้อเช้า หรือมื้ออื่น ๆ ในระหว่างวัน

ขณะที่ได้ดำเนินการสำรวจวัฒนธรรมอาหารเวียดนามในอีสานพบว่าอาหารจานโปรดที่เป็นที่นิยมกันมากในพื้นที่ คือ ผะอ หรือก้วยเตี่ยวเวียดนาม ข้าวเปี้ยก หรือก้วยจ๊ับเวียดนาม (วรรณวิษ พูนพาณิชย์, 2553) อาหารชนิดนี้เป็นอาหารเหมาะสม (Proper meal) ที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมอาหารชาวเวียดนาม เป็นส่วนสำคัญที่เกี่ยวข้องเป็นเรื่องราวในชีวิต ครอบครัว บ้าน และการมีอยู่ของผู้คน (Charles & Kerr, 1988) อาหาร และการดำรงอยู่ของผู้คน จึงถือเป็นทุนทางสังคม เป็นวัฒนธรรมในการปรับตัว และชูความเป็นอาหารชาติพันธุ์ของตนในทางธุรกิจในพื้นที่ซึ่งเป็นการขายอาหารที่ตนเองกินอยู่ในชีวิตประจำวัน (เสาวลักษณ์ เชื้อคำ, 2565)

ดังนั้น อาหารสามัญจึงกลายเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่มีอยู่และไม่เคยหยุดนิ่งเมื่อเทียบกับสัญลักษณ์แห่งพลังศรัทธาและที่อยู่อาศัย เนื่องจากอาหารเปรียบเสมือนเป็นการผนึกรวมและผสมผสานองค์ประกอบของวัตถุดิบตามรอยรสมาดั้งแต่อดีตที่ไม่มีเพียงเป็นความทรงจำแห่งรสชาติเท่านั้น หากยังสะท้อนให้เห็นถึงวิถีอาหารซึ่งเป็นที่มาของ “ตัวตน วิถีชีวิต และความเป็นอยู่” อันเป็นวิถีอาหาร “พื้นที่วัฒนธรรมใหม่” ของเหล่าผู้เดินทางข้ามพรมแดนมาอาศัยในชุมชนบ้านท่าบ่อเกลือ ผ่านคลังแห่งอาหารที่แสดงออกในเชิงรูปธรรมที่มองเห็น จับต้อง และสัมผัสได้ด้วยเรื่องราว เรื่องเล่าของอาหาร และร้านอาหารในตลาดสดเทศบาลเมืองท่าบ่อ

ตลาดสดเทศบาลเมืองท่าบ่อ: คลังแห่งอาหารของชาวไทยเชื้อสายเวียดนาม

ตลาดสดเทศบาลเมืองท่าบ่อ คือ พื้นที่ในการแสดงออกถึงวิถีวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น ตลาดแห่งนี้ตั้งอยู่หน้าสี่แยกหอกระจายเสียงตามสาย ทางเข้าตลาดมีทั้งหมด 3 เส้นทาง เส้นทางแรกเป็นทางหลักเส้นหนองคาย-ท่าบ่อ เส้นทางที่ 2 เป็นทางเข้าจากถนนอำเภอบ้านผือ-อำเภوتاบ่อ และเส้นทางที่ 3 เป็นทางเข้ามาจากถนนในตัวเมืองท่าบ่อที่ชาวบ้านแถบนั้นเรียกตามกันว่า ถนนหน้าโรงเรียนโกมล ในหัวข้อนี้ผู้เขียนได้ระบุให้เส้นทางในการเข้าตลาดทั้ง 3 เส้นทางดังกล่าวได้นำไปสู่การจำแนกให้เห็นถึงอาหาร วิถีอาหาร และความ เป็นอยู่ที่ เป็นเครื่องหมายทางวัฒนธรรมในการสำแดงตัวตนของชาวไทยเชื้อสายเวียดนามเพื่อรู้ และเข้าใจใน ชีวิต วิถีอาหารและการกินผ่านการ สํารวจ มองดู และรับรู้รสชาติ จากพื้นที่ทางอาหารในตลาดสดที่ชื่อว่า “ตลาดสดเทศบาลเมืองท่าบ่อ ตลาดสะอาด ปราศจากโรค”

คำอธิบายแผนผังตลาดสดเทศบาลเมืองท่าบ่อ

“หนทาง” ในการเข้าสามเส้นทางของตลาดสดเทศบาลเมืองท่าบ่อ

สัญลักษณ์ตัวอักษร ก แสดงการจัดวางพื้นที่ในการจำหน่ายอาหารสดเชิงหมู เนื้อ และอาหารทะเล

สัญลักษณ์ตัวอักษร ข แสดงการจัดวางพื้นที่ในการจำหน่ายอาหารสำเร็จรูป การอาหารที่ปรุงสุกพร้อมรับประทาน

สัญลักษณ์ตัวอักษร ค แสดงการจัดวางพื้นที่ในการจำหน่ายอาหารและสินค้า ในตลาดเช้า และเย็นทั้งที่เป็นอาหารสด และปรุงสุกแล้ว

ภาพที่ 2 ภาพแผนผัง และคำอธิบาย “หนทาง” ตลาดสดเทศบาลเมืองท่าบ่อ
ที่มา : ผลจากการเก็บข้อมูลภาคสนาม เมื่อวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2566

การสัมภาษณ์แม่ค้าร้านขายซากาแฟเชื้อสายเวียดนาม (พี่หมวย, สัมภาษณ์ 14 มกราคม 2566) พบว่า ตลาดเช้าเริ่มคึกคักตั้งแต่ว 03.00 น. พ่อค้าแม่ค้าจะทยอยกันเข้ามาตั้งแผงขายสินค้า โดยประเภทของสินค้านั้นจะจำแนกออกเป็นโซน ได้แก่ อาหารประเภทเนื้อสด เช่น วัว หมู ไก่ ไข่ จะถูกนำมาวางขายในตรอกแรกซีกซ้ายของตลาดซึ่งเป็นอาหารสดที่รับซื้อมาจากคนฆ่า หรือโรงฆ่าสัตว์ซึ่งเรียกกันว่า “โรงเนื้อ” ถัดไปด้านหน้าที่ห่างออกไปไม่มากนักจะเป็นพื้นที่ขายอาหารท้องถิ่นที่บริโภคกันในชีวิตประจำวันซึ่งเป็นอาหารที่ปรุงด้วยวัตถุดิบหรือเครื่องปรุงพื้นบ้าน และทำสุกแล้วจำหน่ายอยู่เป็นประจำทุกวัน และลึกเข้าไปบริเวณด้านหลังสุดของตลาดเป็นพื้นที่ของการขายอาหารสด ปรุงสุก หรือปรุงแล้วพร้อมรับประทาน และวัตถุดิบพื้นบ้านเป็นส่วนใหญ่

สินค้า และอาหารที่กล่าวมาข้างต้นจะถูกนำมาวางจำหน่ายในช่วงเวลาที่ต่างกันถึงแม้ว่าความคึกคัก และความมีชีวิตชีวาของตลาดจะเริ่มตื้นขึ้นตั้งแต่ 03.00 น. ก็ตาม โดยผู้ให้สัมภาษณ์ (พี่บ๊ิก, สัมภาษณ์ 22 มกราคม 2566) กล่าวว่า ช่วงเช้าของโซนอาหารท้องถิ่น อาหารที่ปรุง และทำสุกแล้วมักจะเริ่มขายประมาณ 06.00 น. ซึ่งอาหารที่ถูกจำหน่ายนั้นสามารถจำแนกออกเป็น 3 ประเภทตามวิถีของอาหาร ได้แก่ (1) อาหารบรรจุปรุงสำเร็จรูปแล้ว ซึ่งมักจะเจออาหารกลุ่มนี้เวลาราว 06.00 น. ในทุกเช้าซึ่งแม่ค้าแต่ละร้าน

จะหอบหัวสินค้าของตัวเองมาตั้งร้าน จัดวางสิ่งของโดยอาหารที่มักพบเจออยู่ประจำ เช่น ข้าวปุ้นน้ำปู ขนมหอม ปัน พันหอม เปอะเปี้ยะสด เปอะเปี้ยะทอด เป็นต้น (2) อาหารแพ็คหรือบรรจุหีบห่อ ณ จุดขาย เพื่อนำกลับไปรับประทาน (ไม่สามารถนั่งรับประทานได้ที่ร้าน) และ (3) อาหารที่สามารถรับประทานได้ที่นั่นหรือพร้อมใส่ห่อไปรับประทานได้ที่บ้าน ดังเช่นอาหารจากร้านข้าวเปียกเส้น ร้านบั่นแบัว และร้านข้าวปุ้นน้ำใส โดยอาหารทั้ง 3 ลักษณะจะกระจายอยู่ และสามารถพบเห็นได้โดยทั่วไปบนถนนทั้ง 3 เส้นทาง

ผลจากการศึกษาเก็บข้อมูลในพื้นที่ ทำให้ผู้เขียนได้สัมผัสกับรสชาติ และวิถีของอาหารในทุกเช้ากับอาหารทั้ง 3 รูปแบบ และได้พบว่าอาหารอย่าง “ข้าวปุ้นน้ำใส” เป็นจุดเริ่มต้นสำคัญที่นำผู้เขียนไปสู่การทำ ความรู้จักวิถีอาหารในตลาดแทบทุกซอกมุมผ่านส่วนผสม (Ingredient) ในการประกอบอาหาร และวิธีการปรุงรสที่ไม่ได้เรียนรู้สูตร หรือไม่มีสูตรที่มาตรฐานตามอัตราส่วนของตัวเลข หากแต่เป็นการเรียนรู้อาหารที่เกิด มาจากประสบการณ์ชีวิตครอบครัวของตนเอง ขณะที่ผู้ให้สัมภาษณ์ซึ่งเป็นเจ้าของร้านข้าวปุ้นน้ำใสและเป็น ทายาทรุ่นที่ 2 ของร้าน (เจ๊จู, สัมภาษณ์ 26 มกราคม 2566) ที่ประกอบอาหารด้วยการใช้สูตรทักษะและสูตร การปรุงรสที่ได้จากการสั่งสมประสบการณ์การทำครัวจากที่บ้าน รวมทั้งการทำอาหารในร้านตนเองตลอดเวลา 20 ปีที่ผ่านมา ได้กล่าวว่าส่วนประกอบของอาหารอันโอชะของตนมีหัวใจสำคัญ คือ เครื่องในหมู ซึ่งเป็น ส่วนประกอบหลักสำคัญของข้าวปุ้นน้ำใสที่วัตถุดิบได้มาจากโรงเนื้อมีขายอยู่ภายในโซนแผงหมูด้านซ้ายมือซึ่งเป็น โซนขายอาหารสด โดยทางร้านได้รับเนื้อหมูจากร้านค้าเจ้าประจำที่ขายอยู่ในตลาดเวลาราวเที่ยงคืน ที่จะนำส่งวัตถุดิบให้ถึงที่บ้าน หลังจากนั้นจะนำเครื่องในสดมาล้างทำความสะอาดแล้วจัดการตามกรรมวิธีการ ปรุงตามแบบตำรับของร้าน โดยในส่วนของเนื้อหมูที่พบขายที่โรงเนื้อจะตั้งแผงขายอยู่ภายในโซนขายอาหาร สดนี้จะเริ่มคึกคักราว 20.00 น. ของทุกวัน ซึ่งสามารถพบเห็นรถสามล้อเครื่องที่มีบรรทุกหมูเต็มคันรถมาส่งที่ ตลาด แล้วทยอยขนหมูครึ่งซีกวางลงบนแผงขายเพื่อรอการหันแยกส่วนให้เรียบร้อย แม่ค้าเชียงใหม่ชาวไทยเชื้อ สายเวียดนามผู้หนึ่งได้ให้ข้อมูลว่า ตนเองนั้นจะรับหมูมาในราคาหลายหมื่นบาท แล้วนำมาชำแหละและแยก ส่วนวางขาย เนื่องจากเนื้อหมูแต่ละส่วนจะมีราคาแตกต่างกัน และจะขายหมดในช่วงเวลาประมาณ 03.00 น. โดยแต่ละแผงมักจะมียุคค้าประจำมารับไปขายต่อเป็นรายย่อยตามแผงขายในตลาดสด หรือพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

นอกจากนี้ อำเภอบำบ่องยังถือได้ว่าเป็นพื้นที่ที่ขึ้นชื่อในเรื่องของการทำผลิตภัณฑ์ที่แปรรูปเนื้อหมูมาก แห่งหนึ่ง เช่น กุนเชียง หมูยอ แหนมเนือง แหนมหมู เป็นต้น ช่วยเพิ่มมูลค่าต่อการมีผลิตภัณฑ์แปรรูปในพื้นที่ ทั้งที่เป็นของฝาก และวัตถุดิบหลักหลายประเภทสำหรับอาหารของชาวไทยเชื้อสายเวียดนาม เช่นเดียวกับ ปลาฉี่น ที่คนในท้องถิ่นเรียกตามๆ กันว่า “ปลาน้ำโขง” ก็เป็นสินค้าสำคัญในตลาดไม่น้อยไปกว่าแผงเชียง เนื้อหมูหรืออาหารสดชนิดอื่น แต่ปลาน้ำโขงนี้ไม่ได้ถูกจัดวางขายไว้ในพื้นที่เฉพาะหากแต่มีให้เห็นกระจาย อยู่ทั่วไปในหลายบริเวณทั้งในโซนของสดยามเช้า และโซนท้ายตลาดที่เป็นพื้นที่ในการขายสินค้าท้องถิ่น ซึ่งคน ในพื้นที่หรือที่เรียกกันว่า “ตลาดหน้าโรงเรียนโกมล” โดยตำแหน่งตลาดหน้าโรงเรียนนี้จะอยู่ระหว่างถนนเส้น ที่ 2 และ 3 ด้านหลังของตลาด ทั้งนี้ ปลาน้ำโขง หรือปลาฉี่นกระซังที่เลี้ยงในแม่น้ำโขงในอำเภอบำบ่องจะมีผู้ เลี้ยงรายใหญ่เจ้าหนึ่งและขายส่งให้กับร้านค้าปลีกในตลาดสดหลายแห่งในจังหวัดหนองคายรวมทั้งพื้นที่ ไกลเคียง โดยที่อาหารของฝั่งท้ายตลาดหน้าโรงเรียนโกมลมักจะเป็นสินค้า/ผลิตภัณฑ์ของชาวบ้านที่วางขายใน ลักษณะแบกกับดิน หรือวางกับพื้น ซึ่งแม่ค้าขายผักในพื้นที่ให้ข้อมูลว่า สินค้าที่ขายเป็นกองใหญ่เหล่านี้โดยมาก จะรับมาจากชาวบ้านแทบทั้งสิ้น ยกเว้นบางชนิดที่เป็นสินค้าที่ชาวบ้านหาได้เองในบางวัน เช่น นกเป็ดน้ำ หนูนานที่ถูกชำแหละแล้ววางเรียงเป็นระเบียบ ปลาอีเก็ดตัวโต เป็นต้น

บริเวณท้ายตลาดยามเช้าและเย็นบริเวณฝั่งเมืองนี้มักเป็นสินค้าที่มีอยู่ในท้องถิ่นของไทลาวอีสาน ที่ไม่ปรากฏให้เห็นถึงเมนูอาหารของชาวไทยเชื้อสายเวียดนาม และไม่ปรากฏให้เห็นเมนูอาหารสำเร็จที่ปรุงสุก พร้อมรับประทาน แต่มักเป็นวัตถุดิบที่จะนำไปประกอบการปรุงอาหารเสียเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งต่างไปกับตลาดมื่อ

ป้าย ณ บริเวณเดียวกันนี้ที่เรียกว่า “ตลาดแลง” สินค้าที่พบจะเป็นอาหารของชาวลาวอีสานผ่านการปรุงสุกสำเร็จจากแม่ค้าที่เป็นคนท้องถิ่นโดยใช้ดิบเป็นพืชผักพื้นบ้าน นอกจากพื้นที่ทางอาหารข้างต้นแล้ว “ตลาดไต้รุ่ง” ถนนฝั่งตรงข้ามกับตลาดสดเทศบาลก็ยังเป็นพื้นที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงการมีอยู่ของวัฒนธรรมทางอาหารไทยกลาง อาหารอีสาน ซึ่งอาหารเวียดนามก็เป็นหนึ่งในอาหารที่ถูกร่ายล้อมด้วยอาหารหลักที่ดำรงตัวตนในพื้นที่ดังกล่าวนี้ได้อย่างสำคัญ โดยการขายอาหารชาติพันธุ์/อาหารเวียดนาม ณ ตลาดไต้รุ่งจะเริ่มตั้งแผงเวลาประมาณ 15.30-21.00 น. วางขายอยู่บริเวณสองข้างทางบนถนนหน้าตลาดสดเทศบาลเมืองท่าบ่อทุกวัน ตลาดแห่งนี้มักจะเริ่มคึกคักในช่วง 18.00-20.00 น. ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ผู้คนออกมาใช้ชีวิตซื้ออาหารการกินสำหรับมื้อเย็น โดยภาพรวมแล้วตลาดนี้จึงกลายเป็นคลังอาหารนานาชาติที่สามารถจะพบกับชนิดและรสชาติอาหารที่มีความหลากหลายวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นอาหารไทยกลาง อาหารลาว อีสาน อาหารเวียดนาม โดยที่อาหารแต่ละชนิด เช่น ข้าวเหนียวปากหม้อ หูแมว ข้าวเปิยกเส้น ไข่เลือดเลือดแดง จัดเป็นอาหารในชีวิตประจำวันที่พ่อค้าแม่ค้าชาวไทยเชื้อสายเวียดนามต่างแสดงตัวตน และบ่งชี้ถึงความมีอยู่ในชีวิต และวัฒนธรรมของตนเอง ได้นำมาเสนอขายให้ชนลิ้มรสภายในบริเวณตลาดไต้รุ่งยามเย็นท่ามกลางอาหารของกลุ่มวัฒนธรรมหลักต่าง ๆ

กล่าวได้ว่า มิติทางอาหารที่ปรากฏในตลาดเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงการมีตัวตนการสร้างตราสัญลักษณ์ผ่านอาหาร วิถีอาหาร และความสัมพันธ์ทางอาหารของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ดังเช่นการจัดสรรพื้นที่ทางอาหาร การกินอาหาร ด้วยรสชาติและรสมือของชาวไทยเชื้อสายเวียดนาม อันเป็นอาหารสามัญที่พบได้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งไม่ได้เป็นเพียงเรื่องของการจัดการพื้นที่ทางอาหารในตลาดเท่านั้น หากแต่ยังมีและปรากฏให้เห็นการจัดวางพื้นที่บนโต๊ะที่ผู้ปรุง แม่ค้าที่ได้ยกครัวจากหลังบ้านนำมาประกอบอาหารให้ลูกค้านั่งดู นั่งชิม และรับรู้กรรมวิธีในการรังสรรค์อาหารพร้อมสนทนาเรื่องเล่าต่าง ๆ ระหว่างผู้ปรุง คนชิม และผู้อ่านบนโต๊ะอาหารท้องถิ่นภายใต้ความระเกระระกะสัมพันธ์ที่ปรากฏให้เห็นในตลาดสดแห่งนี้ที่เป็นนัยลักษณะชาติพันธุ์ (Ethno-insinuating traits) ดังจะอภิปรายในหัวข้อต่อไป

อาหารสามัญ: นัยลักษณะทางชาติพันธุ์ กับความระเกระระกะสัมพันธ์บนโต๊ะอาหารท้องถิ่น

อาหาร ความสัมพันธ์ระหว่างอาหาร พื้นที่ และวิธีการกิน มีความหมายและลักษณะเฉพาะ แล้วจึงนำเสนอเป็นภาพแสดงแทนที่ถูกใช้ในการสร้างความแตกต่างของกลุ่มคนหรือกลุ่มชาติพันธุ์ กรณีของชาวไทยเชื้อสายเวียดนามนั้น อาหารสามัญถือเป็นสัญลักษณ์แห่งท้องที่อันสำคัญ ในการสร้างพื้นที่ของตนเองเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมอาหารอื่น และคนอื่น ดังนั้น อาหารสามัญจึงกลายเป็นการให้ความหมาย ลักษณะเฉพาะของกลุ่มชาติพันธุ์ของชาวไทยเชื้อสายเวียดนามที่ปรากฏให้เห็นพื้นที่ทางอาหารด้วยการกินอาหาร ทั้งในบ้าน นอกบ้าน อาหารริมทาง หรืออาหารที่ซื้อกลับไปกินที่บ้านซึ่งเป็นวัฒนธรรมการกินรูปแบบหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังที่ Van Esterik (2008) ได้ระบุใน Food Culture in Southeast Asia ว่า

“เราจะพบรสชาติของ “อาหารท้องถิ่น/อาหารพื้นบ้าน” ก็เฉพาะพื้นที่ในครัวของบ้านซึ่งไม่มีทางที่รสชาติของอาหารพื้นบ้าน หรืออาหารวัฒนธรรมท้องถิ่นจะปรากฏให้เห็น และก่อรูปขึ้นในร้านอาหารอย่างแน่นอน แต่รสชาติความเป็นอาหารท้องถิ่นจะถูกนำเสนอผ่านการกินอาหารนอกบ้าน “การกินอาหารริมทาง และอาหารที่ซื้อกลับไปกินที่บ้าน”

ประเด็นข้างต้นเป็นข้อเสนอที่เป็นสาระสำคัญที่ผู้เขียนมุ่งใช้เป็นกรอบเพื่อคลี่ให้เห็นวัฒนธรรมการกินอาหารนอกบ้านและอาหารในตลาด โดยอาหารเหล่านี้เกิดขึ้นจากพื้นที่ในครัวของบ้านที่ไม่มีตำรับหากแต่เป็นอาหารในชีวิตประจำวันที่เกิดจากการกิน การทำครัวในบ้าน และความผูกพันกับคนในบ้านก่อรูปเป็นสัญลักษณ์แห่งตัวตนที่ปรากฏให้เห็นระหว่างการเก็บข้อมูลภาคสนาม

ผลจากการสังเกตการณ์ ได้มีส่วนร่วมในการทำงานบนโต๊ะอาหารและได้รับรู้ถึงเรื่องเล่าของอาหารวิถีอาหาร และโต๊ะอาหารในตลาดสด พบว่า โต๊ะอาหารท้องถิ่นมีการจัดวางไว้ในสิ่งของต่าง ๆ ในตำแหน่งที่มีความสัมพันธ์ระหว่างกัน เป็น 5 จุดสำคัญ ได้แก่

1) วัตถุดิบที่เป็นส่วนประกอบหลัก และอุปกรณ์เครื่องครัวจะอยู่ด้านขวามือ เช่น มีด เขียงเพื่อใช้ในการหั่นซอย

2) เครื่องปรุงรสชาติในจานอาหารมักจะอยู่ด้านหน้า

3) ส่วนด้านซ้ายเป็นเนื้อที่ของอุปกรณ์บนโต๊ะอาหาร เช่น จาน ถ้วย ช้อน ส้อม-ซ้อม และตะเกียบ

4) บริเวณใกล้เคียงกันกับโต๊ะอาหารจะมีพื้นที่เผื่อตั้งเตาไฟ (แก๊ส) และหม้อต้มร้อนขนาดใหญ่เพื่อการปรุงจะเป็นด้านซ้ายหรือขวาของแม่ค้าก็ตามความสะดวก

5) พื้นที่ส่วนที่เหลือบนโต๊ะปรุงอาหารของแม่ค้า และพื้นที่ในการกินอาหารของลูกค้าที่มีเครื่องชูรสชาติอาหารวางรวมกันอยู่เป็นชุด โดยแต่ละชุดจะขึ้นอยู่กับชนิดของอาหาร เช่น เครื่องชูรสของข้าวเปียกเส้นจะประกอบไปด้วย พริกป่น น้ำส้มสายชู น้ำปลา น้ำตาล พริกไทย ซอสปรุงรส และกะปิซึ่งถูกจัดไว้เรียงรวมกันเป็นกลุ่มที่โต๊ะประมาณ 3-4 จุดเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ลูกค้าในการชงอาหาร เป็นต้น

โต๊ะอาหารในตลาดหรือโต๊ะอาหารท้องถิ่นในพื้นที่ศึกษาจัดวางอาหาร 3 ชนิด คือ บั๊นแบ้ว – ข้าวเปียกเส้น – ข้าวปุ้นน้ำใส ในบทความนี้เรียกว่า “อาหารท้องถิ่นนั่งกินที่โต๊ะในตลาด” อีกทั้งบนโต๊ะอาหารนั้นจะถูกจัดสรรพื้นที่เพื่อการปรุง วาง และกินอาหารที่โต๊ะของร้าน ถึงแม้ว่าบางร้านจะมีพื้นที่เล็กและแลดูคับแคบ หากแต่ในพื้นที่ที่มีอย่างจำกัดนั้นก็ถูกแบ่งสัดส่วนให้สะดวกและเพียงพอกับการจัดวางต่าง ๆ และมีด้านหน้าที่พร้อมใช้ประโยชน์จัดวางเก้าอี้มานั่งยาวตามแนวของโต๊ะเพียงพอให้ลูกค้าสามารถนั่งกินอาหารร่วมกันได้คราละหลายคน อันเป็นลักษณะของการจัดวางความสัมพันธ์บนโต๊ะอาหารระหว่างผู้ขายที่เป็นแม่ค้า ผู้ประกอบอาหารอยู่ที่บริเวณโต๊ะ และผู้ซื้อที่เป็นลูกค้าที่เฝ้ามองดูการปรุงอาหารเพื่อชิมรสชาติอยู่อย่างจดจ่อระหว่างรอรับสินค้า

โต๊ะปรุงอาหาร/โต๊ะอาหาร คือ พื้นที่เล็ก ๆ ที่ผู้ขายเป็นผู้จัดวางพื้นที่คอยสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปรุง และคนนั่งกินโดยมีอาหารเป็นสื่อกลาง จากการสัมภาษณ์แม่ค้าขายข้าวเปียกเส้นชาวไทยเชื้อสายเวียดนามรุ่นที่ 2 วัย 54 ปี ¹⁰ (แม่เทิม, สัมภาษณ์ 10 ธันวาคม 2565) ได้กล่าวว่าทางร้านได้จัดและวางโต๊ะในลักษณะนี้เนื่องจากคำนึงถึงการใช้พื้นที่ที่มีอยู่ให้น้อยให้คุ้มค่าที่สุดที่สุด ช่วยให้ลูกค้าสามารถนั่งทานร่วมกันได้โดยไม่กระอักกระอ่วนใจ การใช้โต๊ะอาหารร่วมกันระหว่างแม่ค้าผู้ประกอบอาหารและลูกค้าที่เป็นผู้ซื้อ/ผู้กินอาหาร ในลักษณะนี้ปรากฏให้เห็นในการออกแบบและใช้พื้นที่ในการรับประทานอาหารของชาวเวียดนามนับตั้งแต่สถาปนากรรมทำมืออย่างโต๊ะอาหารข้างทางไปจนถึงห้องรับประทานอาหารในบ้านหรือร้านที่มักมีการจัดโต๊ะเก้าอี้ ให่วางชิดติดกัน โดยเฉพาะในร้านอาหารข้างทางมักจะเป็นเก้าอี้พลาสติกตัวเล็กที่สูงประมาณ 30

¹⁰ แม่เทิม มี รูปร่างหน้าตามีเอกลักษณ์อยู่ที่รูปหน้าเรียวขาวนวลรอยยิ้มบนใบหน้าและน้ำเสียงหวานใสราวกับว่ายังอยู่ในวัยแรกรุ่ง เธอคอยปลงถามลูกค้าด้วยเสียงที่ละมุนและอ่อนโยนเมื่อมีลูกค้ายืนรออยู่ตรงหน้าโต๊ะอาหารด้วยวลีที่ว่า “กินอะไรจ๊ะ” และในหลายครั้งก็กล่าวเป็นภาษาเวียดนามว่า “àk gi” แล้วคอยต่อเรื่องราว/เรื่องเล่ากับลูกค้าชาวไทยเชื้อสายเวียดนามอีกหลายวินาทีอยู่เช่นนั้นในทุกเช้าซึ่งเป็นภาพที่ผู้เขียนเห็นตลอดการทำงานภาคสนามในร้านแม่ขายข้าวเปียกเส้นที่จ่ายค่าเช่าพื้นที่กับเทศบาลเมืองท่าบ่อราวันละ 10 บาท

เซนติเมตร วางเรียงเพื่อรอรับลูกค้านั่งรับประทานอาหารหน้าร้าน/หน้าโต๊ะทำอาหาร (Design Makes A Better Life, 2019) ดังเช่นร้านข้าวเปียกเส้น และบ้นแบ้ว (แม่เทิม. สัมภาษณ์ 10 ธันวาคม 2565; แม่เทิม, สัมภาษณ์ 14 ธันวาคม 2565)

จากการเก็บข้อมูล พบว่า สนามแห่งอาหารชาติพันธุ์แห่งนี้มีข้าวเปียกเส้น และบ้นแบ้ว โดยที่บ้นแบ้ว นั้น คือ ขนมถ้วยทรงเครื่องของชาวเวียดนามใต้ ที่เพิ่งแพร่หลายเมื่อไม่นานมานี้ และเป็นขนม/อาหารที่มี วัตถุดิบและกระบวนการปรุงที่ไม่ซับซ้อนจึงง่ายต่อการนำพาวัฒนธรรมทางอาหารชนิดนี้เข้ามาสู่พื้นที่ของ วัฒนธรรมหลัก ฉะนั้น ขนมทรงเครื่องที่ชื่อบ้นแบ้ว จึงเป็นเมนูอย่างง่ายที่หารับประทานได้ทั่วไป เช่นเดียวกับ ข้าวเปียกเส้น หรือก้วยจับญวน อาหารเวียดนามที่อยู่คู่ชาวเวียดนามอพยพมานาน กระทั่งในปัจจุบันได้ เปลี่ยนแปลงรูปรสเป็นเมนูอาหารไทยสำหรับหนึ่งที่เสิร์ฟมาพร้อมกับน้ำซุกับแบ่งสีขาวต้มจืดนม แล้วจึง ประกอบเครื่องคลุกเคล้าที่มากชนิดตามแต่สูตรของพื้นที่ ที่ปรับแต่งรสให้เหมาะตามลิ้นในสมัยนิยมมากที่สุด อาหารทั้ง 2 ชนิด ถือเป็นอาหารสามัญในตลาดสดเทศบาลเมืองท่าบ่อ ผู้คนในตลาด ผู้มาเยือน ตลอดจนลูกค้า ที่มุ่งมาชิมต่างแนะนำพร้อมชื่นชมในรสอาหารของสองพี่น้องผู้หญิงสูงวัยชาวไทยเชื้อสายเวียดนามที่ทั้งสองได้ ร่วมกันสร้าง/จัดการพื้นที่บนโต๊ะอาหารด้วยกัน 2 ร้าน คือ ร้านบ้นแบ้วของแม่เทิม (พี่สาว) และร้านข้าวเปียก เส้นของแม่เทิม (น้องสาว) ที่แสดงออกให้เห็นซึ่งวัฒนธรรมของประกอบอาหารที่มีขั้นตอนการปรุงบนโต๊ะ กลายเป็นครัวเปิดที่มีลูกค้าทั้งที่เป็นนักท่องเที่ยวและคนในพื้นที่มานั่งเฝ้าดู และรอลิ้มรสชาติอยู่ที่นั่น สามารถ สัมผัสกับกลิ่น และวัตถุดิบต่าง ๆ อย่างเปิดเผย โดยร้านบ้นแบ้วจะมีแม่เทิมเป็นผู้ปรุงอาหารขาย ขณะที่ร้าน ขายข้าวเปียกเส้นที่ร้านอยู่ในละแวกใกล้เคียงกันเป็นร้านอาหารหลักของครอบครัวที่แม่เทิมจะเป็นผู้ปรุงอาหารขาย เป็นหลัก และด้วยเหตุผลที่ว่าร้านขายข้าวเปียกเป็นร้านอาหารหลักของครอบครัว ดังนั้น แผงขายจึงค่อนข้าง ใหญ่และกว้างราว 2 เมตร ยาวราว 3 เมตร ซึ่งร้านนี้ไม่เพียงขายแค่ข้าวเปียกเท่านั้น หากยังมีเมนูอาหารเคียง กันอีก 3 เมนู คือ แกงเส้น โจ๊กใส่ไข่ และไข่ไข่ ทั้งสองร้านจะตั้งแผงขายอาหารตั้งแต่เวลาประมาณ 05.00 น. และเปิดให้ลูกค้าเริ่มนั่งกินที่ร้านได้ในเวลา 06.00 น. ของ ทุกวัน จากการเก็บข้อมูลเจ้าของรสชาติของบ้นแบ้ว (แม่เทิม, สัมภาษณ์ 14 ธันวาคม 2565) ให้ข้อมูลว่าได้ขายขนมบ้นแบ้ว ณ ตลาดเช้าแห่งนี้มานานเป็นเวลากว่า 20 ปีแล้ว ขณะที่ขนมที่ขายนั้นก็ไม่มีสูตรและส่วนประกอบอันใดที่ซับซ้อน วัตถุดิบและอุปกรณ์เครื่องใช้ก็มี ไม่มาก ทำให้การจัดวางพื้นที่บนโต๊ะขายแลดูเรียบง่าย หากแต่ต้องควบคุมมากในเรื่ององค์ประกอบของ วัตถุดิบ 3 อย่างที่สำคัญ ได้แก่ (1) เครื่องปรุงหลัก คือ แผ่นแป้งนึ่งให้สุก (2) เครื่องปรุงรอง คือ เครื่องเคียง โรยหน้า คือ หมูฝอย กากหมู และน้ำมันเจียว และ (3) เครื่องจิ้มซุส คือ น้ำจิ้มพริกต้มผสมน้ำตาล โดย บ้นแบ้วจะถูกจัดวางไว้บนโต๊ะไม้เก่าที่ใช้งานมาแล้วหลายปีอย่างเป็นระเบียบและเรียบง่าย คลุมด้วยพลาสติก แผ่นป้ายโฆษณาสินค้าขนาดใหญ่ โดยใช้บริเวณตรงกลางโต๊ะเป็นพื้นที่ในการวางวัสดุ และอุปกรณ์ในการปรุงที่ ด้านซ้ายมือของผู้ปรุงจะเป็นเครื่องครัวที่ใช้ในการใส่รับประทาน ใกล้เคียง กันนั้นจะเป็นวัตถุดิบในการปรุงที่ ประกอบไปด้วยหมูฝอย กากหมูทอดหั่นเป็นชิ้นเล็ก ๆ น้ำตาลเชื่อม พริกต้มโรยเกล็ดบดละเอียด และแผ่นแป้ง รูปวงกลม นำเสนอขายบ้นแบ้วในราคาชุดละ 20 บาท โดยที่บ้นแบ้วของร้านแม่เทิมจะเริ่มปรุงก็ต่อเมื่อมีลูกค้า สั่ง และนั่งรอรับประทานที่นั่นบนเก้าอี้ม้ายาวหน้าโต๊ะตรงนั้น ขณะเดียวกัน ที่ร้านข้าวเปียก หนึ่งในเมนูอาหาร ร้านแม่เทิมที่ได้รับความนิยมจากลูกค้าในตลาด การประกอบอาหารจะเริ่มต้นโดยการตั้งหม้อน้ำร้อนให้เดือด เพื่อลวกเส้นข้าวเปียก ข้างเคียงกันนั้นจะเป็นหม้อต้มโจ๊ก และหม้อต้มน้ำก้วยเตี่ยวขนาดใหญ่ เมื่อมีรายการสั่ง ข้าวเปียกจากลูกค้า แม่เทิมจะปรับและหยิบจับเครื่องเคียงบนโต๊ะอาหารอย่างคุ่มเคย แล้วเริ่มลวกเส้นข้าว เปียกสุกสีขาวขุ่น ๆ ที่ละถ้วยให้นุ่มลื่นดี แล้วเอี้ยวตัวหันไปทางด้านซ้ายเพื่อหยิบชามเซรามิคเตรียมรับข้าว เปียกเส้นสุก เมื่อในถ้วยเซรามิคชามใดถูกบรรจุด้วยข้าวเปียกต้มจึงเร่งมือหยิบส่วนประกอบสำคัญ อันได้แก่ หมูยอ เลือดหมูก่อนปรุงรสเป็นชิ้น เนื้อไก่ฉีก หอมเจียว และผักชี ซึ่งวัตถุดิบสำคัญที่ถูกหั่น/ซอยวางเตรียมไว้

อยู่ด้านหน้าบนโต๊ะอาหารอย่างเป็นระเบียบ แล้วจึงส่งต่อให้แก่ลูกค้าที่เฝ้ามอง และรอชมการปรุงอาหารอยู่หน้าโต๊ะ

ภาพที่ 3 ภาพความสัมพันธ์บนโต๊ะอาหาร “อาหารท้องถิ่นนั่งกินที่โต๊ะในตลาด”
ที่มา : ดัดแปลงจากภาพถ่ายระหว่างการเก็บข้อมูลภาคสนาม เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2565

การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญทางด้านเวียดนามศึกษา อาจารย์ประจำสาขามานุษยวิทยาทองเทียว คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครพนม (สุริยา คำหวาน, สัมภาษณ์ 30 เมษายน 2566) พบว่าการจัดวางโต๊ะอาหารในลักษณะนี้มักเป็นการจัดการกับพื้นที่เพื่อให้ลูกค้าสามารถใช้ประโยชน์พื้นที่บนโต๊ะอาหารร่วมกันได้อย่างคุ้มค่า กับการกินอาหารสามัญอย่างบ้านแบ้ว และข้าวเปิยกเส้น

ข้อค้นพบที่ปรากฏให้เห็นระหว่างการเก็บข้อมูลในภาคสนามของการศึกษาประเด็นอาหารสามัญ ซึ่งเป็นอาหารและการปรุงอาหารที่พบในชีวิตประจำวัน ยังได้เผยให้เห็นความหมายและนัยลักษณะชาติพันธุ์ (Ethno- insinuatory traits) อันเป็นประสบการณ์ทางกายภาพจากการรับรู้ซึ่งวัฒนธรรม ความรู้สึก การถ่ายทอด และสืบทอดที่แสดงออกถึงลักษณะเฉพาะทางชาติพันธุ์ในสนามศึกษา ถือเป็นการรับรู้ที่ไม่ใช่เป็นเพียงแค่การสัมผัสในรสของอาหาร หากยังมีการสื่อสารที่เกิดจากการเรียนรู้ ความทรงจำ ทักษะประสบการณ์ของบุคคลหรือกลุ่มคนที่มีอิทธิพลในการสร้างความเข้าใจและแสดงออกซึ่งความหมายในตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์เพื่อใช้เป็นหน่วยทางการสื่อสารที่เหนียวแน่นสำคัญ เนื้อหา สัญลักษณ์ และความสัมพันธ์ของคน สังคม วิถีชีวิต และความเป็นอยู่ของคนบุคคลหรือกลุ่มคน

ดังนั้น การแสดงออกซึ่งนัยลักษณะชาติพันธุ์ทั้งเรื่องอาหาร พื้นที่ วิธีการกินอาหาร การจัดการข้าวของบนโต๊ะอาหารจึงเป็นประเด็นสำคัญที่สามารถแสดงให้เห็นถึงการสร้างความสัมพันธ์ของคน อาหาร และการมีอยู่ด้วยวิธีการ และการชิมในรสชาติอันเป็นส่วนหนึ่งที่เผยให้เห็นถึงพัฒนาการทางความคิด ชีวิต และจิตใจ ดังตัวอย่างการรับรู้รสที่แผงขายอาหารโดยมีบ้านแบ้ว และข้าวเปิยกเมนูอาหารสามัญ จึงเป็นการแสดงออกและสร้างการรับรู้ทั้งในและนอกพื้นที่อยู่เช่นนั้นด้วยการเป็นอาหาร และวิถีอาหารของชาวไทยเชื้อสายเวียดนามบริเวณตลาดสดเทศบาลเมืองท่าบ่อ

บทสรุป และข้อค้นพบจากการวิจัย

วัฒนธรรมอาหารเวียดนามในอีสานมีเรื่องราวของชีวิต ครอบครัว บ้าน และการมีอยู่ของผู้คนที่เป็นทุนทางสังคมอยู่เบื้องหลังความเป็นอาหารชาติพันธุ์ที่ตนเองกินอยู่ในชีวิตประจำวันเรียกว่า “อาหารสามัญ” ปรากฏให้เห็นในตลาดสดเทศบาลเมืองท่าบ่อที่คนในตลาดผู้มาเยือน และลูกค้าต่างแนะนำให้ชิม ชม และชูในรสอาหาร โดยมีพื้นที่ครัวของร้านคอยแสดงให้เห็นซึ่งวัฒนธรรมของอาหาร การกินอาหาร การปรุงบนโต๊ะอาหารอย่างเปิดเผย อาหารสามัญในครัวเวียดนามนี้จึงได้เคลื่อนออกมาจากครัวบ้าน กลายเป็นครัวเปิดที่มีลูกค้าทั้งที่เป็นนักท่องเที่ยว และคนในพื้นที่มานั่งเฝ้าดูเพื่อรอสัมผัสกับรสชาติบนโต๊ะอาหารท้องถิ่นในตลาด

การแสดงออกของผู้คน อาหาร และวิถีการกินอาหารได้สะท้อนต่อการมีอยู่ของตัวตน เอกลักษณ์ และเรื่องราวของอาหารที่ไม่มีสูตรและส่วนประกอบที่ซับซ้อนคอยจัดวาง เรียงรายอยู่กับอุปกรณ์เครื่องใช้บนโต๊ะพร้อมเผยให้เห็นถึงการสร้างความสัมพันธ์ของคน อาหาร ทั้งนี้ก็ด้วยวิธีการ และการชิมในรสชาติเมนูอย่างง่ายที่หารับประทานได้โดยทั่วไปในชีวิตประจำวันของชาวไทยเชื้อสายเวียดนามในเทศบาลเมืองท่าบ่อ จังหวัดหนองคายอาหารสามัญของชาวไทยเชื้อสายเวียดนามที่ปรากฏในพื้นที่ทางอาหาร อันหมายถึง ตลาดสดเทศบาลท่าบ่อนั้น เป็นสิ่งที่แสดงออกให้เห็นถึงการเป็นภาพตัวแทน ที่ช่วยสื่อสาร สืบต่อเรื่องราวของกลุ่มตนเองและชุมชน และการมีอยู่ในพื้นที่ อันมีวิถีวัฒนธรรมอาหาร คอยส่งต่อวิธีการทำหรือปรุงอย่างไม่เป็นทางการซึ่งเกิดขึ้นจากประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน

โดยสรุปแล้ว อาหารจึงสามารถเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ ผนึกรวมและผสมผสานองค์ประกอบของวัตถุดิบตามรอยรส ซึ่งอาหารไม่เพียงเป็นความทรงจำแห่งรสเท่านั้น หากยังสะท้อนถึงวิถีอาหารซึ่งเป็นที่มาของ “ตัวตน วิถีชีวิต และความเป็นอยู่” อันเป็นกระบวนการพัฒนาอัตลักษณ์ในชุมชน จากพื้นที่ทางอาหาร ดังนั้น การศึกษาวิถีอาหารในประเด็นอาหารสามัญของชาวไทยเชื้อสายเวียดนามในพื้นที่ศึกษา นี้ จึงได้ปรากฏให้เห็นความคงอยู่ที่สงวนไว้สำหรับประสบการณ์ร่วมกัน และยืนยันว่าอาหารจะช่วยสานสัมพันธ์ชีวิตคนในพื้นที่ คนในครอบครัว และทำให้บทบาทของคนกับอาหารสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยสัญลักษณ์ชาติพันธุ์โดยมีประสบการณ์และความทรงจำคอยเชื่อมโยง

ด้วยเหตุดังกล่าว วิถีอาหารสามัญจึงจำต้องอาศัยประสบการณ์ที่ประกอบขึ้นจากเรื่องเล่า และความรู้ อันหมายถึงประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับอาหารของเจ้าของวัฒนธรรมที่ถ่ายทอด และสืบทอดวัฒนธรรมการกิน แม้ว่าบางหัวข้อในงานเขียนนี้จะอยู่นอกเหนือขอบเขตการศึกษาแต่สิ่งที่ปรากฏในการอภิปรายนี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันระหว่างอาหาร สูตรอาหาร การทำอาหาร และวิถีการกินอาหารที่มักจะมาพร้อมเรื่องเล่าจากประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน หรืออาจเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับกระบวนการทำอาหาร ยิ่งกว่านั้นเรื่องราวเหล่านี้ยังครอบคลุมไปถึงการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ท่ามกลางความหลายเหล่านี้นั้นวัฒนธรรมชีวิต พื้นที่ทางอาหารแห่งนี้

เอกสารอ้างอิง

- กลุ่มชาติพันธุ์ไทย. (ม.ป.ป.). ภาพถ่าย: เวียดนาม. สืบค้นจาก <https://www.sac.or.th/databases/ethnic-groups/gallery/30>
- ชญาพัทธ์ ศุภชลาศัย. (2556). ความใกล้ชิดของความหมายแห่งชีวิตสังคมวิทยาชีวิตประจำวัน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยามปริทัศน์จำกัด.
- ณรงค์ศักดิ์ คุนบุญญอารักษ์, พิสิษฐ์ บุญไชย และ ไพบุลย์ บุญไชย. (2561) บทบาทของชาวไทยเชื้อสายเวียดนามที่มีต่อการเปลี่ยนแปลง ด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม. วารสารมหาวิทยาลัยนครพนม ; 8(2) พฤษภาคม - สิงหาคม 2561 หน้า 107-116.
- ทุติยาภรณ์ ภูมิดอนมิ่ง. (2562). อาหารทวีป ชุมชน และคนตาย: วิถีอาหารในพิธีเสกสุสานคาทอลิกหนองแสง. วารสารสหวิทยาการ ปีที่ 17 ฉบับที่ 1 ม.ค-มิ.ย 2563 น. 62-91.
- ทุติยาภรณ์ ภูมิดอนมิ่ง. (2564). “แม่หญิงเห็ดปลา” เรื่องเล่าของอาหาร บ้าน และชีวิตสตรีเพศแห่งลุ่มน้ำสงคราม. วารสารสตรีนิยมไทย “จุดยืน” 8(2) กรกฎาคม-ธันวาคม 2564 น. 1-24.
- นงนุช อุเทศพรรัตน์กุล. (2544). วัฒนธรรมการบริโภคอาหารของชาวเวียดนามในเขตเทศบาลเมืองนครพนม. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- นิติ ภาวิครพันธ์. (2558). เรื่องเล่าเมืองใต้: พลวัตของเมืองชายแดนไทย-พม่า. เชียงใหม่: ศูนย์อาเซียน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- นิติ ภาวิครพันธ์. (2565). สุนทรียาหารริมโขง: สำหรับเวียดนาม. สืบค้นจาก <https://www.the101.world/vietnamese-food/>
- บุศรินทร์ เลิศขลิทกุล. (2555). การเมืองเชิงวัฒนธรรมของรสชาติ: วิถีอาหารของแรงงานไทยใหญ่ในเมืองเชียงใหม่. วารสารสังคมวิทยามานุษยวิทยา. 31 (2) กรกฎาคม- ธันวาคม.
- วรรณรัช พุนพาณิชย์. (2553) ทูทางสังคมและวัฒนธรรมกับการปรับตัวธุรกิจร้านอาหารของคนไทยเชื้อสายเวียดนามในเขตเทศบาลเมืองนครพนม. มหาวิทยาลัยศิลปากร. กรุงเทพฯ.
- เสาวลักษณ์ เชื้อคำ. (ม.ป.ป.). ย้อนรอยวัฒนธรรมอาหารเวียดนามในอีสาน. สืบค้นจาก https://krua.co/food_story/vietnamese-food-in-isn
- อุบลวรรณ รัตนเมธีกุล (2550). การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และสังคมของชาวเวียดนามในจังหวัดอุบลราชธานี. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา) มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- Abarca, M.E., & Colby, J. R. (2016). Food memories seasoning the narratives of our lives. *Food And Foodway*, 24(1-2), 1-8.
- Brown, Linda Keller and Kay Mussell. 1984. “Introduction.” in *Ethnic and Regional Foodways in the United States: The Performance of Group Identity*, edited by Linda Keller Brown and Kay Mussell, 3-15. Knoxville: The University of Tennessee Press.
- Charles N., Kerr M. Women. (1988). *Food and families*. Manchester: Manchester University Press.
- Cheung Sidney. (2007). *Food and Foodways in Asia Resource, Tradition and Cooking*. London: Routledge.

Design Makes A Better Life. (ม.ป.ป.). “พฤติกรรมนำเมือง” ถอดรหัสวิถีชีวิตที่นำไปสู่เอกลักษณ์ของความ
เป็นเมืองฮานอย. สืบค้นจาก

<https://dsignsomething.com/2019/09/27/%e0%b8%9e%e0%b8%a4%e0%b8%95%e0%b8%b4%e0%b8%81%e0%b8%a3%e0%b8%a3%e0%b8%a1%e0%b8%99%e0%b8%b3%e0%b9%80%e0%b8%a1%e0%b8%b7%e0%b8%ad%e0%b8%87-%e0%b8%96%e0%b8%ad%e0%b8%94%e0%b8%a3%e0%b8%ab%e0%b8%b1%e0%b8%aa/>

Jonathan Bishop Highfield. (2017). *Food and Foodways in African Narratives: Community, Culture, and Heritage*. New York: Routledge.

Judith Goode. (1992). “Food,” in *Folklore, Cultural Performances, and Popular Entertainments: A Communications-centered Handbook*, edited by Richard Bauman New York: Oxford University Press.

Lefebvre, H. (1971). *Everyday Life in the Modern World*. Rabinovitch, S., Trans., London: Allen Lane.

Lévi-Strauss, C. (1983). *The Raw and the Cooked: Mythologiques*, 1 (1). Chicago: University of Chicago Press.

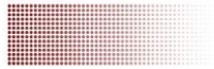
Scholliers Peter. (2001). *Food, Drink and Identity: Cooking, Eating and Drinking in Europe since the Middle Ages*. New York: Berg Publishers.

Simoons, Frederick J. 1961. “Introduction.” in *Eat Not This Flesh: Food Avoidances in the Old World*, 3-6. Madison: The University of Wisconsin Press.

Van Esterik, Penny. (2008). *Food Culture in Southeast Asia*. Westport: Greenwood Press.

จริยธรรมในการตีพิมพ์

ของวารสารสหวิทยาการ

หน้าที่และความรับผิดชอบของผู้เขียน

1. ผู้เขียนรับรองว่าผลงานที่ส่งมานั้นเป็นผลงานใหม่ของผู้เขียนและผู้ร่วมเขียน และไม่เคยตีพิมพ์มาก่อนหรืออยู่ระหว่างการพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารอื่น
2. ผู้เขียนรับรองว่าผลงานที่ส่งมานั้นไม่มีการคัดลอกหรือลอกเลียนผลงานส่วนใดส่วนหนึ่งหรือทั้งหมดจากผลงานวิชาการทั้งของตนเองและผู้อื่น และมีการอ้างอิงผลงานอย่างถูกต้องตามรูปแบบที่วารสารสหวิทยาการกำหนด
3. ผู้เขียนขอรับรองว่าได้รายงานข้อเท็จจริงที่ได้จากการทำวิจัยตามจริง ไม่มีการบิดเบือนหรือให้ข้อมูลที่เป็นเท็จ
4. ในกรณีที่ผู้เขียนร่วม ผู้เขียนร่วมทุกคนได้เห็นชอบกับต้นฉบับบทความและเห็นชอบกับการส่งต้นฉบับให้วารสารสหวิทยาการพิจารณา
5. ข้อคิดเห็นที่ปรากฏในบทความถือเป็นความคิดเห็นและความรับผิดชอบโดยตรงของผู้เขียนบทความและผู้เขียนร่วม
6. กองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิ์ที่จะปฏิเสธการตีพิมพ์หากพบว่าบทความเดียวกันนี้ได้รับการเผยแพร่และตีพิมพ์ในแหล่งอื่นมาก่อน หรือเป็นการลอกเลียนเนื้อหาจากแหล่งอื่น

หน้าที่และความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการ

1. กองบรรณาธิการเป็นผู้พิจารณาว่าบทความที่ส่งมานั้นมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของวารสารสหวิทยาการหรือไม่ หากบทความนั้นไม่เหมาะสมหรือไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของวารสารฯ กองบรรณาธิการจะรีบแจ้งผู้เขียนบทความให้ทราบเพื่อนำบทความไปเสนอต่อวารสารอื่นที่เกี่ยวข้อง
2. กองบรรณาธิการมีการตรวจสอบการพิมพ์ซ้ำซ้อน (duplication) และการลอกเลียนผลงานวิชาการ (plagiarism)
3. กองบรรณาธิการไม่เปิดเผยเนื้อหาหรือข้อมูลในบทความระหว่างที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์
4. กองบรรณาธิการไม่เปิดเผยข้อมูลของผู้เขียนบทความและผู้ทรงคุณวุฒิที่ประเมินบทความให้อีกฝ่ายหนึ่งทราบหรือเปิดเผยแก่บุคคลอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องในระหว่างที่บทความอยู่ในระหว่างการประเมิน
5. หากกรณีที่ผู้ทรงคุณวุฒิที่ประเมินบทความทั้ง 2 ท่าน มีความขัดแย้งกัน กองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิ์ที่จะพิจารณาการดำเนินงานขั้นต่อไป
6. ลำดับของการตีพิมพ์บทความจะพิจารณาจากลำดับก่อนหลังในการส่งบทความให้แก่วารสาร ความน่าสนใจของบทความ และความเหมาะสมอื่น

หน้าที่และความรับผิดชอบของผู้ประเมิน

1. ผู้ประเมินบทความต้องไม่เปิดเผยข้อมูลหรือเนื้อหาส่วนใดส่วนหนึ่งของบทความในระหว่างที่บทความนั้นยังไม่ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่
 2. ผู้ประเมินต้องประเมินบทความด้วยความเป็นกลางปราศจากอคติ และคำนึงถึงประโยชน์ที่ผู้อ่านบทความจะได้รับ ตลอดจนให้คำแนะนำและแนวทางแก้ไขปรับปรุงบทความในเชิงสร้างสรรค์
 3. ผู้ประเมินส่งผลการประเมินตามกำหนดเวลาและรับผิดชอบต่อการประเมินของตน
- หากภายหลังจากที่ผู้ประเมินตอบรับประเมินบทความใดบทความหนึ่งแล้วพบว่าไม่มีความเชี่ยวชาญเนื้อหาในระดับที่มากพอที่จะวิจารณ์บทความดังกล่าวได้อย่างมีคุณภาพ ผู้ประเมินบทความจะรีบแจ้งให้กองบรรณาธิการทราบเพื่อหาผู้ทรงคุณวุฒิอื่นที่มีความเชี่ยวชาญประเมินแทน

ปีที่ 20 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2566)
Volume 20, Issue 2 (Jul - Dec 2023)